

NAGYKANIZSAI HONISMERETI FÜZETEK

Dr. Rózsa Miklós

23
2000

A kanizsai Városi Tanács igazgatási és bírói tevékenysége báró Gračich Jakab földesurasága idején (1704—1717)

350
R 91

Dr. Cseke Ferenc
gimnáziumi tanár,
a Nagykanizsai Honismereti Kör
néhai elnöke
emlékére

Dr. Rózsa Miklós

**A KANIZSAI VÁROSI TANÁCS
IGAZGATÁSI ÉS BÍRÓI TEVÉKENYSÉGE
BÁRÓ GRAČICH JAKAB
FÖLDESURASÁGA IDEJÉN
(1704—1717)**

**Nagykanizsa
2000**

Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Nagykanizsai Városvédő Egyesület

támogatásával

kiadja

és

a kiadásért felelős:

Dr. Rózsa Miklós

szerző

A német nyelvű tartalmi összefoglalót fordította:

Tirmitz József

© Dr. Rózsa Miklós

ISSN 1216–3724

ISBN 963 640 514 X

Nyomdai munkálatok:

Kanizsai Nyomda Kft., Nagykanizsa

Tipográfia munkák:

Lengyák András

Felelős vezető:

Brenner Árpád

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	5
II. Kanizsa az 1704-1717 években	10
A vár lerombolásának következményei	10
Báró Gračich Jakab lesz Kanizsa földesura	10
A város jogállása	11
A Városi Tanács igazgatási és bírósági felügyeletének változása	13
Kanizsa a Rákóczi-szabadságharc idején	14
Kanizsa a szatmári béke évében	15
Báró Gračich és Kanizsa város közönsége közötti 1713. évi szerződés	17
Az 1714. évi összeírás	19
Kanizsa 1715. évi összeírása	20
Simon Clement 1715. évi tapasztalatai Kanizsán	24
Gróf Volkra Ottó püspök 1716. évi kanizsai visitatioja utáni okiratának adatai	25
III. A Tanács tagjai, ülései és az ülések jegyzőkönyvezése az 1714—1717. években	27
1714—1715.	27
1716	29
1717	31
IV. A Tanács igazgatási jogkörben hozott határozatai az 1714—1717. években	34
V. A bírói joghatóság alapján az 1714—1717. években tárgyalt ügyek	39
A jogszolgáltató szerv	39
Polgári peres eljárások	41
Büntető peres eljárások	49
Peren kívüli eljárások	65
VI. Bizonyáglevél jegyzőkönyvi bejegyzése	67
VII. Befejezés	68
Jegyzetek	69
Könyvtári források rövidítéseinek jegyzéke	90
Német nyelvű tartalmi összefoglaló	96

Mutatók	99
Személynévmutató	99
Helynevek és egyéb földrajzi nevek mutatója.....	102
Tárgymutató	104

I.

BEVEZETÉS

A Kanizsa várát védő törökök a felajánlott kapituláció alapján 1690. április 13-án adták át *gróf Batthyany Ádám* tábornoknak¹ a vár kulcsait. Ezt nyomban követően *gróf Batthyany* a kulcsokat, valamint — további parancsig — a vár parancsnokságát átadta *Bisterzky* alias *Wizezki* nevű *Obrichtswachtmeister*-nek (örnagynak) (*Pickl*, 89.).

Április 16-án, vasárnap a veszprémi püspök² által pontifikált hálaadó szentmise után az egybegyűltek a muszlimok templomához, illetve mecsetjéhez vonultak és a püspök azt keresztény templommá szentelte fel,³ a jezsuiták által birtokba vett templomot pedig a császár utasítására átadták a Franciskánusoknak.⁴

A császári csapatok bevonulását követően a várban és a városban a katonaság lett az egyetlen jogszerinti hatóság, mely a hatalmat gyakorolta.

Bisterzky őrnagy, nem tudható pontosan, hogy mikor, de biztos, hogy 1690. augusztus 29-ét megelőző halála után *Johann Gammersfeldt* századosra *das Commando cum omni Jure wie seinen vorfahrer Herrrn Obrichtswachtmeister Bisterzky seel[igen] ... anvertraut word[e]* (a parancsnokság az összes jogokkal át lett ruházva éppúgy, mint elődjére, néhai *Bisterzky* őrnagy úrra).⁵

Már a blokád idején a kanizsai táborba érkezett *Paul Wibmer* volt szegedi harmincados,⁶ a császári csapatok bevonulása után röviddel pedig már a kanizsai Harmincadhivatal szervezésével foglalkozik. Egyelőre még nem ismert időben, viszont biztos, hogy 1690. május 28-a előtt kanizsai harmincadossá történt kinevezése után, ebben a jogkörben eljárva, a blokádnál érdemeket szerezetteknek juttatott házingatlanok tulajdonba és birtokba adása iránt intézkedett és házingatlantulajdon-leveleket (*Haus- und Gewährbriefe*) adott ki,⁷ június 5-én pedig jelentést tett közvetlen felettesének, *Johann Stephan v. Werlein*-nek, a budai kamarai felügyelőnek.⁸

A törököktől visszafoglalt területeknek, így Kanizsának is, mint „*noviter acquisita*” területnek a gazdasági és politikai megszervezése uralkodói rendelkezés folytán a bécsi Udvari Kamara feladata volt. A Győrtől, Komáromtól lefelé terjedő területnek kamarai igazgatását egészen Belgrádig, a Duna mindkét partján, külön tartományként („*provincia seu principatus*”-ként) az Udvari Kamarának alárendelt budai Kamarai Felügyelőség (*Cameral Inspection*) látta el (*Mayer*, 19.; *H. Pálffy*, 477.). Ez 1690. július 13-án átalakult Kamarai Adminisztrációvá

(*Ofnerische Cameral Administration*). Werlein inspektor e naptól lett jogosult a kamarai adminisztratori cím viselésére (Mayer, 101.).

Wibmer harmincados említett 1690. június 5-ei jelentéséből kitűnően ekkor már működött az Udvari Kamara képviselőjében eljáró, a Dráva és Száva menti magyarországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött császári és királyi bizottság (*Röm[isch] kai[ser]l[iche] auch königl[iche] zu Visitirung und Einrichtung der neuen Acquisten in Hungarn, gegen der Drau und dem Saufluss Deputierte Commission*), melyet vezetőjének, báró Miglio Tullius udvari kamarai tanácsosnak a neve után Miglio Tullio bizottságként említene.⁹ E császári bizottság intézkedett az iránt, hogy Kanizsán megalakuljon és megkezdje működését az új városi tanács.

A Tanács 1690. június 16-án a császári bizottság tagjai jelenlétében és részvételével tartotta alakuló ülését.¹⁰ Az ülésen felbontották és nyilvánosan felolvasták a Tanácsnak átadott instructiót.¹¹ Ez után a császári bizottság ismertette a bíró és a Tanács által az instructioval kapcsolatban feltett kérdésekre vonatkozó nyilatkozatát.¹²

Az instructio szolgáltat adatokat a kanizsai Városi Tanács jogállásáról, igazgatási feladatairól, bírói joghatóságáról, valamint a Tanács tagjait kötelező magatartási szabályokat, továbbá szervezeti és működési előírásokat, és ügyrendi szabályokat is tartalmaz. A válaszirat pedig a tartalmánál fogva az instructio kiegészítése a Tanács 1690. évi személyi összetételéről, a feladatoknak a tanácstagok közötti megosztásáról, a tanácsi megbízottak és kirendeltek, szervezeti egységek, valamint alkalmazottak 1690. június 16-án létrejött, és ezt követő időre tervezett szervezeti helyzetéről tudósít.

A jegyzőkönyvnek az első tanácsülésről szóló bejegyzést követő 1690. évi bejegyzései a Tanács működésére vonatkozó szervezési, és igazgatási jogkörben tett intézkedésekről, valamint jogvitás ügyekről és az ezekben történt jogszolgáltatásról tudósítanak. E források alapján vizsgáltuk és mutattuk be a török alól felszabadult Kanizsa Városi Tanácsának 1690. évi igazgatási tevékenységét (Rózsa, 1992), majd ugyanezen évi bírói tevékenységét, és ehhez csatlakozóan a Tanács bírói joghatóságának 1690. utáni alakulását (Rózsa, 1996/1.).

A Városi Tanács 1690 utáni közel egynegyed évszázad alatti igazgatási és bírói tevékenységének vizsgálatához elsődlegesen szükséges tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzések csak az 1703. május 30-ával kezdődő és ugyanez év december 24-ével végződő, nem egészen 6 hónap alatti időből állnak rendelkezésre. Ezt követően pedig csak az 1714. október 19-ei tanácsüléssel kezdődően van bejegyzés a tanácsülésekről. Ezek szerint 1691. január 1-je és 1703. május 30-a közötti több mint 12 év, valamint 1703. december 24-étől 1714. október 19-éig terjedő

közel 11 év alatt nem került a kötetbe bejegyzés tanácsulésről. A bejegyzések hiányzásának oka ismeretlen.¹³

Az 1691. január 1. és 1703. május 30-a közötti időszak, majd az azt 1703. december 31-éig követő néhány hónap alatti tanácsi tevékenység megismeréséhez az 1703. május 30-ai és az 1703. december 24-ei, valamint e két nap közötti tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzések mellett

1. a báró *Miglio Tullius* udvari kamarai tanácsos által vezetett, már említett császári és királyi bizottság által Kanizsa városa és vára bírójának és Tanácsának adott
  - 1690. június 15-én Kanizsán kelt instructio,¹⁴
  - 1690. június 19-én kelt válaszirat;¹⁵
2. a Budai Kamarai Admisztrációt *Johann Stephan v. Werlein* utódjaként vezető *Johann Ignatz Kurtz* által
  - 1695. július 4-én Kanizsán a város és a vár bírója és Tanácsa legutóbbi kérdéseire adott válasz,¹⁶
  - 1695. július 18-án pedig Szigetről (ma Szigetvár) a kanizsai harmincados és provisor, *Paul Wibmer* 1695. június 26-ai kérdéseire adott válasz;¹⁷
3. a Magyar, horvát- és szlavonországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött, és *di Stigliano Caraffa Károly Ferdinand* gróf császári főbiztos (*Kayserlicher Principal Comissarius*) által vezetett és az ő neve után *Caraffa-bizottságként* említett császári és királyi bizottság (*Röm[isch] kai[ser]l[iche] wie auch königl[iche] zu Visitirung und Einrichtung dero neuen Acquisten in Hungarn, Kroatien und Slavonien abgeordnete Comission*) által Kanizsa városa és vára bírójának, Tanácsának és polgárainak az általuk benyújtott
  - panaszok elintézéséeképpen Kanizsán 1698. október 24-én adott válaszirat,¹⁸ és
  - Pécsről 1698. december 1-jén küldött instructio;¹⁹ valamint
4. a bécsi Udvari Kamara közvetlen irányításával működő Budai Kamarai Admisztrációnak a Magyar Országos Levéltárban őrzött levéltára²⁰ nagykanizsai tárgyú, valamint Kanizsát is érintő egyéb iratai, elengedhetetlen források.

Az 1690. és 1703. május 30-a közötti időszak végén, 1702-ben jelentős kihatású változás következett be Kanizsa életében. Ez a vár lerombolásának elrendelése²¹ és végrehajtása, valamint ennek következményei²² voltak. E változás egy korszakot zárt le Kanizsa életében, amelynek utolsó hónapjaira esnek az 1703. május 30-a és december 14-e közötti tevékenységről szóló tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzések. Ezek idejére esően még egy jelentős változás történt: a török alóli felszabadulásakor „*noviter acquisita*” területként kincstári tulajdonba került város 1703-ban megszűnt kincstári tulajdonban lenni, mert magánföldesüri

város lett annál fogva, hogy uralkodói rendelkezés folytán, vétel útján *bárá Gračich Jakab* tulajdonába került.

A város életében jelentős változást hozott várlerombolás és a vár és város területe kincstári tulajdonban létének megszűnése folytán bekövetkezett korszakváltás, és ugyanakkor az 1704-gyel kezdődött új korszak alatti, az előzőtől eltérő forrásadottságok indítottak arra, hogy az 1703-mal záródó korszak alatti tanácsi tevékenység az 1690 utáni, valamivel több, mint negyed század alatti tanácsi tevékenységet vizsgálni és bemutatni kívánó tanulmányunk elkülönített első része, majd az ezt követő évek alatti tanácsi tevékenység a tanulmány elkülönített második része legyen.

A kiadói szándék az 1690 utáni, valamivel több, mint negyed század alatti tanácsi tevékenységet tárgyaló tanulmány és ebből folyóan a két rész együttesen történő publikálása, kiadása volt. A kiadási lehetőségek alakulása folytán a kiadói célkitűzés megváltozott, s a Honismereti Kör elnöke, *dr. Cseke Ferenc* gimnáziumi tanár ebből fakadt kívánságát követve történt a tanulmány első része már gépiratban levő kézírata önálló tanulmányként való megjelenéséhez szükséges csekély mértékű változtatása, így a jegyzeteknek, és a könyvtári források és ezek rövidítései jegyzékének, valamint a mutatóknak az új célkitűzéshez igazítása, és a változás folytán szükséges idegen nyelvű tartalmi összefoglaló készítése, majd az így lezárt kéz-(gép)irat szerinti tanulmányunk a Nagykanizsai Honismereti Füzetek 21. számaként 1999. június hónap közepén megjelenése (*Rózsa, 1999*).

Az 1691. január 1-jével kezdődött negyed százados időszak 1715-ben végződik. Ennek és az ezt követő évnek Kanizsa város története, s így a város Tanácsának tevékenysége szempontjából nincs különösebb jelentősége. Ugyanakkor az 1716. évet követő évben szűnik meg *Gračich Jakab báró* kanizsai földesurasága. Ez indított arra, hogy a Tanács igazgatási és bírói tevékenységét vizsgáló tanulmányunk az 1691. évvel kezdődő és 1717. évvel záródó időszakra terjedjen ki.

A Városi Tanács 1704. január 1-je utáni tevékenységéről tudósító tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés, mint már említettük, az 1704. január 1-je és 1714. október 19-e közötti időből hiányzik. Lehetséges, hogy az ez időszakból való jegyzőkönyvi bejegyzések elmaradásában közvetett vagy közvetlen szerepet játszottak a Rákóczi-szabadságharc Kanizsát ért és érintett hátrányos eseményei (*Rózsa, 1999., 9.*), és az 1710-ben a dunántúli megyékben már jelentkezett pestis terjedése (*Dr. Magyary-Kossa, IV. 35—36.*), az ettől való félelem és védekezés (*Kerecsényi, 1974, 8.; Turbuly, 1987, 102.*) kiváltotta városi közgondolkodás következményei. A Tanácsnak a város kincstári tulajdonban léte idején a Budai Kamarai Adminisztrációnak való alárendeltsége a város magánföldesúri várossá

válásakor megszűnt. Ennélfogva a Budai Kamarai Adminisztrációnál keletkezett iratoktól sem várhatunk tulajdonképpen a Tanács igazgatási és bírói tevékenységéről tudósító adatokat. Ennek folytán az eredetileg tervezett, tehát az 1691—1717. évekre kiterjedő tanulmány második része csak az 1714. október 19-ei bejegyzéssel kezdődő és az 1717. december 10-ei bejegyzéssel záródó időszak alatti tanácsi tevékenységre terjedhetett ki, s ennek folytán ennek az előttünk fekvő önálló tanulmánnyá lett változata is csak az ezalatti tanácsi igazgatási és bírói tevékenységről szól.

Az előző tanulmányban célszerűnek tartottuk az 1703. évi igazgatási és bírói tevékenység vizsgálata előtt feltárni, hogy abban az időben milyen volt a város, melyet annak Tanácsa igazgatott, és milyen volt a lakosság, melynek jogvitáiban és bűncselekményeiben ítélkezett. Ugyanígy célszerűnek tartjuk az 1714. évi és az ezt követő három év alatti igazgatási és bírói tevékenység vizsgálata előtt rámutatni, hogy 1703-ben miként változott a város helyzete, miként érintette a Rákóczi szabaságharc, milyen volt helyzete a szatmári béke évében, és hogy az miként változott ezt követően.

Célunk ezúttal is, éppúgy, mint az eredeti tanulmány első részének önálló tanulmányként közreadásakor, nemcsak az volt, hogy a Városi Tanács igazgatási és bírói tevékenységét vizsgáljuk és ismertessük, hanem az is, hogy az ez által kínálkozó keskeny sáv adatai révén betekintési lehetőséget nyújtsunk Kanizsa 18. sz. eleji társadalmi és gazdasági viszonyaiba, közállapotába. Ennek megfelelően a források szerinti részletezéssel és ahhoz ragaszkodva ismertetjük a Tanács által tett intézkedéseket, a tárgyalat ügyekbeni igény érvényesítések, nyilatkozatok és perbeli események bár sokszor túl tömör, s ezért hiányérzést keltő jegyzőkönyvi bejegyzéseit. Alapvető feladatunknak tartottuk eddig még fel nem tárt levéltári források adatainak közlését, s ezzel új várostörténeti ismeretek nyújtását.

A tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzésekben és az egyéb iratokban használt szavak, kifejezések, nyelvi fordulatok zárójelek közötti közlésekor azoknak a forrás szerinti írásmódját követjük még akkor is, ha az eltérő a mai helyesírástól, mert megítélésünk szerint ez is hozzásegít a múlt közvetlenebb érzékeléséhez.

Az eredeti tanulmány második részének most önálló tanulmányként publikálása az ezt olvasók érdekében szükségessé tette és magával vonta az első tanulmány oly részleteinek és az ezek alapját képező források közlésének első sorban itt, a bevezetésben közreadását, amelyek az eredeti tanulmány két részének együttes kiadása esetén csak egyszer szerepeltek volna.

II.

KANIZSA AZ 1704—1717. ÉVEKBEN

A vár lerombolásának következményei

Kanizsa város Tanácsának a Budai Kamarai Adminisztrációhoz 1703. május 23-án érkezett kelet nélküli felterjesztésében a Tanács Kanizsát *már földig lerombolt városként (nunmehr rasierte Stadt)* említi, mely nemcsak minden házát és templomát veszítette el, hanem kerteket, réteket és megművelt földeket is, és lábas jószágok is pusztultak el.²³

Egy korábbi, egy 1702. szeptember 1-jei felterjesztésében a Tanács azt is megemlítette, hogy megszűnt a városháza és helyette újat kell építeni.²⁴

A vár lerombolása és a helyőrség elvonulása után a városban eddig élt két jezsuita misszionárius továbbra is a városban maradt, és mert Kanizsa városa már teljesen megtért a katolikus hitre, a környékbeli falvakban járnak lelkipásztori szorgalommal, hogy a lelki segílyt nélkülöző parasztembereket a katolikus hitre oktassák.²⁵

Kanizsa 1703. évi földrajzi helyzetét lakosságát és gazdaságát előző tanulmányunkban már ismertettük. (*Rózsa*, 1999, 30—34.)

Báró Gračich Jakab lesz Kanizsa földesura

Brenizai, glibinsky és jeseroi báró *Gračich Jakab*²⁶ még 1700-ban, július 30-án legfelsőbb rendelkezés alapján arról kapott értesítést, hogy az őt megillető, és Szeged és Zenta között fekvő Martonos nevű kuriális falu (*Curia Martonos*)²⁷ helyett, mert e miatt egyes megfontolások vannak (*Einige bedenken seindt*), a császár engedélyével az újszerzeményi területen ugyanabban a kerületben (*District*) levő, vagy az általa megjelölésre kerülő egyenértékű más helyiséget jelölnek ki neki.²⁸ 1703-ban — a hátrati intézkedés keletjéből következően március 12-e előtt — az uralkodóhoz intézett kelet nélküli folyamodványában báró *Gračich* a kincstári Kanizsa helyiséget (*den Fischalischen Orth Canisa*) kérte az örökösökre, az engedményesekre vagy hagyományosokra is kiterjedő örökjogon (*Jure perennali ad Haeredes, Cessionarios aut Legatorios*) átruházni, majd a kellő összeírást és értékelést elkészíttetni, egyben kötelezettséget vállalt a Mar-

tonos és Kanizsa közötti értékkülönbséget három héten belüli megfizetésére. A március 12-ei keletű hátrirati intézkedés szerint a Budai Kamarai Adminisztráció utasítást kapott a folyamodványban említett birtokok összeírására, értékelésére és ezeknek, valamint az ügybeni esetleges közölni valóinak felterjesztésére.²⁹

Az Udvari Kamara 1703. május 23-án kelt leiratával értesítette a Budai Kamarai Adminisztrációt, hogy a dolgok állásának megfontolása után elhatározott, hogy *Gračich bárónak* Kanizsa mezőváros (*der Marckht Canischa*) átengedtesék, és neki birtokba adassék, ezt követően pedig megbecsültesék. Ezért utasítja a Budai Kamarai Adminisztrációt, hogy Kanizsát *Gračich bárónak* ténylegesen adja át, majd a becslést hajtsa végre, s ennek eredményét az Udvari Kamarának késedelem nélkül küldje meg. 1703. június 23-án arra kap utasítást az Adminisztráció, hogy az általa 15 000 forintra becsült Kanizsa helységet 12 500 forintért *jure perennali*, tehát örökjogon engedje át és ezt a kanizsai polgárokkal és lakosokkal tudassa.³⁰

Az átadás 1703-ban meg is történt, amint ez következik egyrészt kanizsai csizmadiák céhe, másrészt a kanizsai ácsok, kőművesek és kőfaragók céhe 1701-ben hatályba léptetett és a Zala és Somogy vármegyei hatóságnál kihirdetett szabályzatából, melyeket 1703. december havában *báró Gračich* sajátkezüleg aláírt oly záradékkal látott el, mely szerint a szabályzatot a maga részéről is jóváhagyja és megerősíti. Tette ezt, mint Kanizsa 1703-ban lett földesura.³¹

A város jogállása

Zala és Somogy vármegye *generalis congregatiojának* (közgyűlésének)³² 1698. december 21-én a kanizsai bírónak, esküdteknek és az egész polgárságnak küldött válaszleveléből (*Bátorfi* II. 111.) kitűnően Kanizsa szembe kíván helyezkedni minden vármegyei végzéssel, állítva azt, hogy „nincsen semmi depéndentiája az nemes vármegyétül.”³³ Ezzel kifejezésre juttatta az a törekvést, mely szerint — mint *Degré Alajos* írja — igyekezett magának a szabad királyi városi jogállást megszerezni (*Degré*, 1972, 107.). Vélhető, hogy e törekvésben szerepe volt Kanizsa 1697. november 5-én kelt vásártartási kiváltságlevelében³⁴ az uralkodó által *civitasként*, mégpedig *civitas nostraként* említése félreértésének és azon tény vélhető félre magyarázásának hogy Kanizsa, — mint *Paul Wibmer* provisor és harmincados Kanizsáról 1703. április 25-én készített összeírásában hangsúlyozza —, Kanizsa királyi város (*Der orth ist eine Königl[iche] Stadt*)³⁵ amivel pedig csak azt jelezte, hogy mint kizárólagosan kincstári (*Fischalisch*) városnak az uralkodón kívül egyéb földesura nincs.

A félreértések következményének tűnik a tanácsi jegyzőkönyv 46. oldalára „Canisa” címmel utólag került várostörténeti visszaemlékezésben Kanizsának Somogy és Zala vármegyétől elkülönítettként és *libera regia civitasként* említése (Rózsa, 1999, 12—13.) *Halis István*, amikor a visszaemlékezés magyarra fordítását közreadta és az abban foglaltakhoz megjegyzéseket fűz, rámutat egyrészt arra, hogy a visszaemlékezés írójának az a feljegyzése, hogy Kanizsa szabad királyi város volt, „valószínűleg úgy értendő, hogy Kanizsa királyi birtok (állami birtok) volt”, másrészt arra mutat rá, hogy a feljegyzésbeli állítást „a város történetírójának kell tisztába hozni” (*Halis*, 1915—1917., 110.).

Kanizsának a tanácsi jegyzőkönyv 46. oldalán *libera regia civitasként* említése *Halis* óvatosságra intése ellenére és történetírói tisztába hozás nélkül „Nagykanizsa »szabad királyi város»” alfejezetcím alatt olvasható *Barbarits* várostörténeti művében, mégpedig azzal a sajátos magyarázattal, hogy a szabad királyi cím nem kivételes közigazgatási jelleget, hanem csupán bizonyos kiváltságok megtartását jelentette, melyeket a város szabad polgársága, mint a szent koronához csatolt királyi birtokon élvezett, hozzáfűzve e magyarázathoz, hogy a történelmi cím azóta elkallódott (*Barbarits*, 23.).

Degré Alajos a tanácsi jegyzőkönyvi kötet 46. oldalán olvashatókra alapítva és *Barbarits* előbb említett magyarázatára utalva mutat rá arra, hogy a lokálpatriota történetírás egész mondatát költött arról, hogy a város lakosai elérték a város „*libera ac regia civitas*” rangját (*Degré*, 1972, 107.).

Degré Alajos más helyen viszont rámutat, hogy az 1712. évi Zala vármegyei katonai élelmezés (*portio*) kivetésében Kanizsa a vármegye négy járása után elkülönítve „*Civitas canisiensis*”-ként szerepel, és ennek okát abban látja, hogy az összeíró Kanizsáról nem tudta biztosan, nem sikerül-e szabad királyi városi minősítést elérnie, s ezért a *portio*-kivetésben kiemelte a (kapornaki kisebb) járásból (*Degré*, 1980, 65—66.).

Az 1697-ben *civitas nostraként* említett, majd a következő évben a vármegyével szembe helyezkedő Kanizsának az 1703. évi összeírás szerint királyi városi mivolta a várostörténetírásban kétszáz év múlva is visszacseng, bár, mint láttuk, egymástól eltérő hanggal. Ezek egyikét a lokálpatriota történetírás mondaköltése eredményének tartó *Degré Alajos* Kanizsának 1712-ben a járásból kiemelten, s így elkülönítetten jegyzékbe foglalásában maga is a szabad királyi várossá válás gondolatának sompolygását véli, ugyanabban az esztendőben, július 25-én Zala vármegye particuláris congregacioja publikálta a nádor Pozsonyban 1712. június 26-án kelt levelét Kanizsának a megyébe való bekebelezéséről.³⁶ Megszűnt tehát a tanácsi jegyzőkönyvbe utólag és éppen ezért is hibásan került *libera regia civitas* mondabeli visszacsengésének alapja, amit a történészek közül elsőként,

és *expressis verbis Turbuly Eva* 1985-ben írt le, amikor az előbb említett nádori levelet idézte (*Turbuly, 1985, 39.*).

Mint látni fogjuk, Kanizsának a nádori levél szerint lehetséges közjogi jogálása nehezen tudatosodott a vármegye vezető tisztviselői körében is. A *báró Gračich Jakab*, mint Kanizsa földesura és Kanizsa közönsége között mintegy fél év múlva, 1713. január 20-án a vármegyei kiküldöttek előtt létrejött szerződésről a vármegye helyettes főjegyzője által kiállított okiratban Kanizsa *civitas*ként és nem *oppidum*ként szerepel.³⁷ A későbbiekben bemutatásra kerülő 1715. évi összeírásban, annak mind táblázatos részében, mind az ezt követő szövegszerű feljegyzésben a várost már *oppidum*ként, tehát mezővárosként említik.³⁸

A Városi Tanács igazgatási és bírósági felügyeletének változása

Kanizsának 1704-ben *báró Gračich Jakab* földesurasága alá kerülése folytán a város újszerzeményi területi kincstári mezővárosból világi földesúri mezőváros lett. Ebből következően meg kellett, hogy szűnjék a Budai Kamarai Adminisztrációnak a kanizsai Városi Tanács feletti igazgatási és bírósági felügyelete. S mert a magyar-, horvát- és szlavonországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött bizottság, a *Caraffa-bizottság* a Pécselt 1698. december 1-jén kelt instructiojával³⁹ ennek a felügyeletnek a gyakorlását úgy szabályozta, hogy a Tanács közvetlenül alárendelve a kanizsai császári provisornak, azután a pécsi császári kormányzónak, s csak ezt követően a Budai Kamarai Adminisztrációnak, mint újszerzeményi területi központi igazgatási és bírósági felügyeleti szervnek volt, megvizsgálásra vár, adott-e ki a Budai Kamarai Adminisztráció intézkedést az igazgatási és bírósági felügyelet változása tárgyában, s ha igen, akkor az mit tartalmazott. Függetlenül attól, hogy adott-e ki a Budai Kamarai Adminisztráció intézkedést, vizsgálni szükséges, miként és mikor következett be Kanizsa mezővárosnak a magyar alkotmányos igazgatási rendbe és jogszolgáltatási szervezetbe való beilleszkedése. Bizonyosra vehető, hogy időbelileg akadályozták ezt a Rákóczi-szabadságharc Kanizsát érintő és kanizsai helyi eseményei. Nehezíti a vizsgálatot, hogy — amint *Barbarits Lajos* írja — a kucruc—labanc világ idején a nagyobb biztonság kedvéért a városi irattár jórészt Csáktornyára vitték és azóta is ott felejtették (*Barbarits, 27.*). Kár, hogy nem közli, honnan származik ez az értesülése, min alapszik ez a megállapítása, továbbá, hogy Csáktornyán hol helyezték el az iratokat, majd mi lett ezeknek az iratoknak a sorsa.

Kanizsa a Rákóczi-szabadságharc idején

A Rákóczi-szabadságharc idejéből az első adat Kanizsáról 1704-ből való: a Csallóközből a Duna jegén 1704. január 11-én 5000 főnyi sereggel átkelt *gróf Károlyi Sándornak* az első dunántúli kuruc hadjárat eseményeit elmondó emlékiratából ismeretes, hogy a *gróf Károlyi* által Horvátország felé indított *Surka* (helyesen *Szarka*) *Zsigmond* ezereskapitány Kanizsát hatalmába ejtve, itt több, mint 1000 köből *fiscalis* gabonát zsákmányolt (*Bánkúti*, 1975., 96.; *Bánkúti*, 1976., 302.). Ugyanakkor Kanizsa földesura, *báró Gračich* szerint *Szarka úr*, mint lázadó és a neki engedelmeskedők (*D[ominus] Szarka, qua Malecontentus suaeque Commandae Adhaerentes*) több, mint 7000 [forint] kárt okoztak neki, - ahogy *báró Gračich* a károkozás idejét meghatározta - a mostani magyarországi zavargások alkalmából (*occasione modernorum in Hungaria Tumultuum*).⁴⁰

Szarka Zsigmond Kanizsáról tovább vonulva és Csáktornyt elfoglalva hódította meg a Muraközt (*Bánkúti*, 1975., 96; *Bánkúti*, 1976., 302.).

Szarka és a neki engedelmeskedők által *Gračich bárónak* okozott kárról a Magyar Udvari Kancellária jegyzője, *Breznytsky János* által 1704. július 13-án kiállított annak a bizonyoságlevelnek a másolatából⁴¹ értesülünk, amely szerint *Gračich báró* az őt ért kár miatti követelése megtérülése érdekében, hogy *Szarkával* szemben biztosítékkal rendelkezék, letiltatta a Bécsben élő *özvegy gróf Batthyanyé Szarkával* szembeni adóssága miatt teljesíteni szándékolt tőketörlesztését és kamatfizetését.⁴² Letiltatta azonban az *özvegy gróf Batthyanyé* által *Szarka* részére történő fizetést egy *Kirchmayer Zakariás* nevű is. Az akkori viszonyokra világít rá, hogy — bár nem tudni, hogy mikor, de biztos, hogy az erről tudósító forrásirat keletje szerinti 1704. július 13. előtt — *Szarka* a Bécsben levő Magyar Udvari Kancelláriánál, személyesen megjelent, a *Gračich báró* kérelmére történt letiltást elfogadta és közölte, hogy semmiféle neki hátrányos dolog, akár még a törlesztés elmaradása elől sem zárkózik el, és a nevezett letiltató urakkal egyenként megegyezik.⁴³

Azt biztosra kell venni, hogy *Szarka* 1704. március 10-et követően járt Bécsben a Magyar Udvari Kancelláriánál, mert addig az általa vezetett sereggel a Muraközben tartózkodott, s e sereget ez idő táján megtámadott és körülzáró császári csapatok elől vízbe (következtethetőleg a Murába) ugrás és úszás által mentette meg életét (*Bánkúti*, 1976., 306.).

1704. március 21-én a császári ellentámadás a Dunántúl visszahódítására megkezdődvén, a kurucok kiűritették a Dunántúlt (*Liptai*, I. 347.). A Dunántúl felszabadítására 1705. október utolsó napjaiban kezdődött kuruc támadás eredményeképpen *Bottyán János* generális 1705. végére visszafoglalta a Dunántúl legnagyobb részét (*Liptai*, I. 357.).

Miként alakult ez időben, majd a szabadságharc ez utáni éveiben Kanizsa helyzete, mit és hogyan tett a Tanács a város és lakossága érdekében, az a számításba vehető különböző források megvizsgálását igényli. *Béri Balog Ádám* az Alsómesteriből⁴⁴ 1707. március 3-án *gróf Eszterházy Antal* tábornagnak a Szent-Grótnál⁴⁵ mozgott, majd Jánosháza⁴⁶ felé vonult császári lovasságról adott jelentésében arról szól, hogy az Szent-Grótról Kanizsa felé indul, s e jelentésében Kanizsát *hamislelkűként* említi. (*Bánkúti*, 1976., 335.) Ezek szerint Kanizsa a kurucok szempontjából nem volt megbízható város. Bizonyára, mert két felé orientálódott: hol a kurucokhoz, hol a császáriakhoz húzott. Ez utóbbinak, vagy legalábbis lakossága egy része császárhűségének ékes bizonyítéka: egy az Udvari Haditanácshoz intézett kérvény. Kanizsaiaknak a szatmári béke 1711. április 30-ai megkötését röviddel követően a Haditanácshoz intézett német nyelvű kérvényéről, annak csak első részéről készült és 1793. május 26-án Kanizsán hitelesített másolata folytán volt mód tudomást szerezni. A másolatban olvashatók szerint a kérvény egy, a vármegyei hatóság által 1711. december 11-én készített összeírás folytán jött létre. A kérvényt előterjesztők azt adták elő, hogy Kanizsa városát „a Magyarországon nem régen volt lázadéskor a lázadók nem csak fel-dúlták, hanem először pénzzsarolással keményen bántak vele, aztán egy részét lerombolták, a házakat felgyújtották és mindent teljesen elpusztítottak. Miközben azonban a megmaradt és 113 főt kitevő német polgárság a soha meg nem szűnő hűségének bizonyítására, 4 teljes éven át, éppúgy, mint a katonák, teljesítette hadbavonulását és őrszolgálatát, s ezért semmi mást, csak a csupasz kenyeret fogadta el.”⁴⁷

1710 őszén az ország nyugati felében már nem voltak kuruc csapatok (*Liptai*, I. 305.). 1711. április 30-án megkötötték a szatmári békét.

Kanizsa a szatmári béke évében

A Zala Megyei Levéltár őrzi Zala vármegyének *Rayki Pál* főszolgabíró⁴⁸ által a vármegye helységei szerinti bontásban 1711. december 18-án magyar nyelven készült összeírását.⁴⁹ Ennek Kanizsa városa eredményeit mutató, s 6 oldalon elhelyezkedő 3 táblázat 15-15 rovata fejléceinek szövegei szerint az összeírás a *gazdák* megnevezéssel jelölt személyek állatállományainak, vetésterületének, boruk és méhkasaik mennyiségének összeírása, valamint a terméshozamuk és annak számbavétele volt, továbbá, hogy a *gazdák* közül hány volt mesterember, tehát kézműves is, hány volt kereskedő is, s mindközülük kik, hány forinttal voltak adósai másnak.

Az összeírt *gazdák* jegyzéke előtt *Bernhardt János* bíró szerepel, kinek nevét

az összeíró *Penhart*-nak írta. Rajta kívül *gazdaként* összeírt 84, tehát összesen 85 személy szerepel az összeírásban.

Az összeírás eredményeit tartalmazó 3 táblázat közül a harmadiknak a 9—15. rovatait magába foglaló jobb oldali, tehát második fele sajnos nem maradt meg. Ebből következően az összeírt 84 *gazda* közül csak az első két táblázaton szereplő 66 *gazdáról* áll rendelkezésre az összeírás szerinti valamennyi adat. Így csak az összeírtak 79%-ának vagyoni helyzetéről kapunk teljes, s 21%-áról csak részleges képet.

A 84 *gazdának* 226 szarvasmarhája és lova volt, melyeket együtt vett számba az összeíró, 52 juha, kecskéje és sertése volt, melyeket ugyancsak együtt vett számba az összeíró, 471 pozsonyi köből gabonája (véltetően rozs és búza)⁵⁰, 270 pozsonyi köből árpája, zabja, hajdinája és kukoricája⁵¹, 277 1/2 pozsonyi akó bora⁵² volt.

Sajnos csak az első 66 *gazdának* a méhkasai számáról maradt adat, mely szám 27 volt.

Az első 66 *gazdáról* ismeretes, hogy közülük 38 volt adósa másnak, összesen 1237 forinttal. Az egyes adósságok általában 80 forint alattiak. Egy *gazdának*, aki mesterember is volt, 300 forint volt az adóssága.

Csak az első 66 *gazda* közül ismeretes a kézművességgel is foglalkozók száma, ez 15 volt, s e 66 *gazda* közül 1 volt kereskedő is.

A bíró és az összeírt 84 *gazda*, tehát 85 személy közül 52-nak (61%) magyar családi neve van, nevük a magyar névírás szerinti, tehát a családnév után áll a keresztnév. Német családnévű 7 van (8%), de az ő nevük írása is a magyar névírásnak megfelelő. A 85 személy közül az utolsónak — a többiekétől eltérő kézírással, tehát nem a többieket összeíró *Rayki Pál* által írt — neve *András Kovács*. 24 *gazdának* (28%) szláv családi neve van. Kettőnek (2,4%) a családi neve ismeretlen eredetű.

Abból a feltevésből kiindulva, hogy egy családhoz általában 5 fő tartozott, Kanizsa lakosainak száma az összeírt 85 személy alapulvételével az 1711. év végén 425 körüli volt. Az össze nem írt, mert *gazdának* nem minősült, és 85-nél bizonyára kevesebb számú lakos és családtagjaik a számított 425 lakoson felüliek voltak.

Az ismeretlen keletű, de a Haditanácsnak a Császári Vezérhadbiztosi Hivatalt jelentéstételre felhívó 1714. június 27-ei rájegyzésével ellátott, már említett és csak részleges 18. sz. végi másolatban fennmaradt kérvény⁵³ szerint Kanizsán 113 főt kitevő német polgárság szenvedte el a kurucok rombolásait. A béke helyreállása folytán szándékuk az volt, hogy házaikat Kanizsán újból felépítsék. A kérvényben folytatólag az olvasható, hogy valamivel kevesebb német polgár megjelenésekor, 1711. december 18-án a vármegye mindjárt összeírást készített.

A kérvényből az következik, hogy a 113 német polgár Kanizsát elhagyta, s egy részük visszatérésekor e visszatérteket írta össze a vármegye. Két lehetőség van. Az egyik, hogy a visszatértek szerepelnek a 84 *gazdát* tartalmazó összeírásban. Ez esetben pedig abból kell kiindulni, hogy a bíró és a 84 *gazda* közül csak 7-nek volt német családi neve, miből az következethető, hogy az említett 113 német polgárból csak 6, és ha a bíró is az eltávozottak és visszatértek közé tartozott, akkor csak 7 tért vissza. Ez esetben ők és családtagjaik szerepelnek a számításunk szerinti 425 lakos között. Abban az esetben viszont, ha az ismeretlen számú visszatérteket nem a 84 *gazdát* tartalmazó összeírásba vették fel, hanem róluk külön összeírás készült, akkor Kanizsának a számításunk szerinti 1711. év végi 425 lakoson és a már említett össze nem írtakon felül még voltak további, de éppen az összeírás hiányzása folytán ismeretlen számú lakosai is.

Báró Gračich és Kanizsa város közössége közötti szerződés

1713. január 20-án 1713. január 1-jei hatállyal, latin nyelven szövegezett *conventionalis contractus* jött létre a Zala vármegyei közgyűlésnek Kanizsára kiküldöttei előtt, egyrésztől báró Gračich Jakab Sempronius római szenátor, Glubisky, Posenica, Jeszero és Zagoria bárója, kanizsa földesura, másrésztől Kanizsa város (*civitas*) közössége között, mindenképpel szavatosságot vállalva a királynak Kanizsa város által teljesítendő fogyasztási adóra (*accisa*) nézve. E szerződés szerint

1. egy egész telek után, amelyhez — a vármegye mértékével mérve — 24 hold szántó és egy hold kert, valamint ház és a szükség és lehetőség szerinti fa és rét tartozik, s a birtoklás megkezdésétől számított 3 év elteltével évente 4 forintot kell fizetni.⁵⁴ A zselléreknek azonban évente csak két munkást (*laboratores*) kell állítaniok, egyébként mással nem tartoznak az uradalomnak;
2. a házak kertjein felüli kertek minden holdja után a birtoklás megkezdésétől számított 3 év elteltével (a szigetet kivéve) 9 krajcárt kell fizetni;
3. minden polgár köteles a búzával, rozssal, árpával és zabbal bevetett földje után (az említett 3 esztendő elteltével) a tizedik keresztet kilenced fejében megadni;
4. a városiak kötelesek a plébánosnak az országban szokásos stolán⁵⁵ felül egy huszonnégy holdas egész telek után — kanizsai mértékkel mérve — fél köblöt — fele búza, fele rozs — és 20 dénárt adni, akiknek pedig állataik vannak, azoknak évente egy szekér fát kell a plébánosnak adni. Ugyanakkor báró Gračichnak gondoskodni kellett arról, hogy legyenek mind magyar,

mind horvát, és nem kevésbé német lelkészek, és azok vásár- és ünnepnapokon mindegyik nemzetnek prédikáljanak, és minden vasárnap délután magyarázzák a katekizmust az ifjuságnak;

5. a város számára január 1-jétől május végéig fogyasztási adó nélkül szabad a bormérés;
6. a befolyó bírságok (*obveniens Byrsagium*)⁵⁶ fele része az uradalmat, másik fele a várost illeti;
7. mindazok, akik telket és földet birtokolnak, kötelesek kétszeres büntetés terhe alatt negyedévenként a rájuk eső összeget, amennyiben tartoznak ilyen-nel, letenni a földesúrnak;
8. ház és telekeladás esetében, legyen az egész telek vagy kisebb, negyed telek (amelyet minden polgár szabadon eladhat), az uradalomnak semmivel sem tartoznak, csupán a kancelláriának kell megfizetni az adósságot (*debitum*) 2 forint 50 krajcárral;
9. a szerződés örök érvénnyel jött létre mind a szerződéskötés kori polgárookra, mind ezek mindkét nembeli örököseire, leszármazottaira és hagyományosaira vonatkozóan, abból az okból kifolyólag, hogy azok a mostani lázadások idejében (*hoc rebellionis tempore*)⁵⁷ mind személyükben, mind ingó és ingatlan javaikban nagy szerencsétlenséget és kárt szenvedtek. Ha alkalom adtán újabb polgárok érkeznének és Kanizsán birtokot szereznének, a földesúrnak szabad lehetősége lesz hasonló megegyezésre;
10. a város bírása és jegyzője, valamint a szegények ispotályá (*hospitale pauperum*)⁵⁸ szántóföldeket, réteket és tüzfát saját használatra tized vagy más fizetség nélkül szabadon, mindenféle tehertől mentesen kapnak;
11. azért, hogy a város gondtalan maradjon, a királynak járó tized és fogyasztási adó vonatkozásában a nevezett földesúr most és a jövőben hivatalos szavattosságot vállal magára, amelyet a maga helyén biztosítani fog;
12. akár valamely vevő, akár az, akinek nevezett földesúr a várost átadja vagy hagyományozza, az a polgárokat a szerződésben foglaltaknál nagyobb teherrel ne terhelje. A létrejött szerződést pedig mind a földesúr, mind a jelenlegi polgárok és azok mindkét nembeli örökösei kötelesek a fenti összes pont és kitétel tekintetében sértetlenül megőrizni, mégpedig 1000 forint büntetés terhe mellett, melyet Zala vármegye alispánja — egymásuk között törvényesen megosztva — a szerződést betartó féllel szed be.

A szerződési okiratra vezetett záradék szerint a szerződést az 1716. november 4-én Zalaegerszeg mezővárosban tartott megyegyűlésen *Sümeghy Mihály* vármegyei jegyző⁵⁹ kihirdette.⁶⁰

Az ő aláírását és pecsétjét követően olvasható két előttemező tanu: *Rayky Pál* Zala vármegyei szolgabíró⁶¹ és *Záborszky Illés* Zala vármegyei esküdt aláírása

és pecsétje, valamint az okiratot kiállító *Jordán Ferenc* Zala vármegye helyettes főjegyzőjének aláírása.⁶²

A szerződési okiratnak *Szép György* Zala vármegyei esküdt által Kanizsán 1787. augusztus 8-án hitelesített másolatán az említett két tanu aláírása előtt *Bessenyei László* másodalispán aláírása és pecsétje látható.⁶³

Az okirat, amint annak bevezető részéből kítűnik, nem a felek által kötött szerződés, hanem a felek közötti megegyezés bekövetkezésének és a megegyezés tartalmának a vármegyei hatóság nevében eljáró vármegyei tisztségviselő által történő igazolását tartalmazó okirat. Ennek megfelelően az eljáró vármegyei tisztségviselő írta azt alá és az ő aláírását igazoló, u.n. előttemező tanuk, valamint az okirat kiállítójának és nem a szerződést kötött felek, illetve képviselőjük aláírását találjuk az okirat záró részében.

Az okirat sajátossága, hogy az azt kiállító vármegyei helyettes főjegyző Kanizsát a már említett 1712. június 26-án kelt nádori levélnek 1712. július 25-én a vármegyei partikularis közgyűlésben történt kihirdetését egy fél évvel követően *civitasként* és nem *oppidumként* jelöli.

Az okirat szerinti megegyezéssel szerződés rendeltetése egyfelől báró *Gračich Jakab* földesúri jövedelme jó részének biztosítása, másfelől Kanizsa lakosai juttatásainak és szolgálatainak (*beneficia et servitia*) megállapítása volt, melyek a nemesi birtok mivoltához, annak úgy hasznaihoz, mint korlátaihoz tartoztak.

A szerződésnek a telket és földet birtoklókra eső összegek megfizetéséről szóló 7. pontja szerint a fizetésre kötelezettek az őket terhelő összeget a földesúrnak kötelesek letenni (*deponere D[omino] Terrestri*). A fizetési kötelezettség illetően szövegezése folytán nyitott a kérdés, hogy mi volt a szerződéskötési szándék és akaratelhatározás, az e, hogy a város lakói közvetlenül a földesúrnak fizessenek, avagy az, hogy a földesúr javára és részére történő fizetés a fizetendő összegnek a Városi Tanács részére való átadásával történjék, s a szerződés előbb idézett rendelkezése ennek az utóbb említett fizetési módnak a kifejezője?

Az 1714. évi összeírás

Az 1714. évből fennmaradt, az esztendő július hónapja 5. napján kelt, és aláírás nélküli, már említett összeírás az első, amely a polgárok számának közlésekor elkülöníti a keleti részről, a vizen innenről való polgárokat (*cives de parte orientali ex hac parte aquae*) és a hidakon túlról, igazában a nyugati részről való (*post pontes vero a parte occidentali*) polgárokat. Az előbbiekek száma 125., az utóbbiaké (a későbbi meghonosodott megnevezés szerint a kiskanizsaiaké) 63.

Ugyanakkor viszont összevontan közli a két részről való házas és házatlan zsellérek (*ex utraque parte inquilini et subinquilini*) számát. Ezek száma 138.⁶⁴

1713. január 20-án egyfelől *Gračich báró*, mint Kanizsa földesura, másfelől Kanizsa közönsége között a királynak Kanizsa város által teljesítendő fogyasztási adóra (*accisa*) nézve történő szavatosság vállalással jött létre szerződés.⁶⁵ Az 1714. évi összeírásban pedig az olvasható, hogy bár akkor, amikor Kanizsát *Gračich bárónak* adták, a kocsmáltatás és a mészárszék fogyasztási adóját fenntartották a király részére (nyilván ezért szerepel az 1713. I. 20-ai szerződésben a szavatosság), és hasonlóképpen fenntartották a tized tizede is, akkor *Gračich báró* három évvel ez előtt, a forradalom után (*tribus annis post revolutionem*) elfoglalta ezt a fenntartott kincstári jogot, sőt még a vám (*telonium*) önkényes elfoglalására is kísérlet történt.⁶⁶ Emiatt utasította a Magyar Királyi Udvari Kamara a Pozsonyban 1711. október 9-én kelt leírataiban *Zennegg Kristóf Györgyöt*, az 1709-ben szervezett Budai Kamarai Felügyelőség (*Cameralis Inspectoratus Budensis*) vezetőjét, szigorúan hagyja meg a Királyi Kamara nevében a kanizsai kamarai provisornak, hogy a harmincados házat a vámmal együtt továbbra is meg kell őrizni a Királyi Kincstár számára, mert ezek Kanizsa mezőváros *Gračich báró* részére történt eladásakor nem kerültek eladásra, hanem ezeket fenntartották a Királyi Kincstár részére.⁶⁷

Rámutat az összeíró, hogy a harmincadosnak járna 12 hold föld és egy kert, de mindezt nem tudta megszerezni, mert a földesúr nem engedi. Bérelt szállása van, egyébként abban a házban kellene laknia, ahol a sót raktározzák. Erről az épületről az olvasható az összeírásban, hogy azt a király költségén tisztességesen helyreállították, s hogy ahhoz 12 hold föld, a ház mellett egy kert, s egy másik helyen egy jó gyümölcsös tartozik.

Az összeírás szerint Kanizsának nincs elegendő erdeje tüzifához, ezért másoktól vásárolnak. Kertjei és gyümölcsösei viszont nagyok. Nincs azonban malom, s serföző ház sincsen.⁶⁸

Kanizsa 1715. évi összeírása

„A közterheknek az ország fenntartására szükséges méltányosabb viselésé végett” az 1715. évi LVII. törvénnyel elrendelt 1715. évi országos összeírás Zala vármegyei végrehajtásának eredményeit tartalmazó *Conscriptio Co[m]it[at]us Szalad[iensis] 1715* felíratú kötet⁶⁹ 240—250. oldalain található *Oppidum Kanisa Ad D[omi]num Magnificum Grasicis* (itt így írva) *Spectans* cím alatt a Kanizsa mezővárosban történt összeírás eredményei. Az összeírásnak az összeírók számára kiadott (és a kötet elejére bekötött) utasítás („*Idea*”) szem előtt

tartásával kellett készülnie. Az adózó személyek vagyona összeírásának eredménye a kötet 240—248. oldalain elhelyezkedő és oldalanként — az adózó személyek nevét tartalmazó 1. rovatallal együtt — 5-5 rovatból álló 9 táblázatban látható. E táblázatokat a 249. oldalon követi, és a 250. oldalon befejeződik egy, a város egészéről szóló, szöveges feljegyzés.

Az, hogy a táblázatok egyes rovatai milyen adatot tartalmaznak, az a táblázatok rovatai fejléceinek hiánya miatt csak következtethető a kötet első, a muraközi Légrád mezővárosban végzett összeírásakor készített táblázatok közül az elsőnek a rovatai fejlécéből. E szerint az 1. pontban a jobbágyoknak (*colonorum*), zselléreknek (*inquilinorum*), nem nemes taksásoknak (*taxatorum ignobilium*),⁷⁰ libertinusoknak (*libertini*),⁷¹ és ezekhez hasonlóknak (*his similibus*) — akár helyben lakók, akár idegenek (*sive sint residentes, sive extranei*) — keresztnévei és családi nevei (*nomina et cognomina*) szerepelnek, mégpedig latinosan írva, tehát elől a keresztnév és utána a vezeték (családi) név.

Az összeírás hatálya alá tartozók körének, tehát az adózók és adófizetésre kötelezettek csoportjainak minden kétséget kizáró pontos meghatározása az összeírók számára készített központi utasításból hiányzik. Az utasítás tartalmilag homályos (*Dávid*, 150.).

Gondot okoz a jobbágytársadalom egyes rétegeinek ismeretését feladatául tűzött történésznek a kutatásain alapuló az a megállapítása is, hogy az egyes rétegeknek önkényesen és logikátlanul alkalmazott elnevezései jöttek létre, s ezért zavarólag hatnak. Az ország különböző részein ugyanaz a jobbágyréteg más-más néven szerepel, és azonos elnevezés alatt sokszor két, jogukban és kötelességükben teljesen elütő csoport rejtőzik. (*Lukács*, 15.)

Kanizsa mezőváros összeírása táblázatainak 1. oszlopaiban olvasható nevek alapján megállapítható, hogy Kanizsán 263 személyt írtak össze. Közülük elsőnek, *Joannes Molnárnak* a neve melletti *Iudex* szó azt jelzi, hogy az összeírásakor ő volt Kanizsa város bírója.

Az összeíró az összeírásban nem különíti el a városnak a víztől keletre és nyugatra lakó lakóit, tehát az ún. kiskanizsaiakat.

Az összeírás 1. rovatából nem tűnik ki, hogy az első 126 összeírt milyen jogállású volt, tehát, hogy az 1. rovat fejlécében felsoroltak melyik csoportjába tartoztak. Eligazítást ad azonban a 249. oldalon kezdődő szöveges feljegyzés első mondata. Eszerint *Incolae hujus Oppidi in persona sunt omnes liberi et per conventionem cum Domino Terrestri in itam arendatici*, tehát: E mezőváros lakói személyükben mindnyájan szabadok és a földesúrral kötött szerződés szerint bérlők. Az összeírónak e megállapításából azt a következtetést vontuk le, hogy az első 126 összeírt jobbágy volt. (*Bán*, I. 35.)

Az összeírtak sorrendje szerinti 127.-nek, *Andreas Horvatnak* a neve mellett

az *Inquiliones* szót találjuk, miből az következik, hogy ő és az őt követő 137 összeírt zsellér volt. A zsellérek közül a sorrendjük szerinti 53.-nak, *Valentinus Tottnak* a neve mellett a *civis* (*polgár*) szót olvashatjuk. Az őt követő 5 személy közül az utolsónak a neve utáni egykorú vízszintes vonalból az következtethető, hogy ezzel a vonallal kívánták jelezni, hogy ez az 5 személy is *civis* volt.

A jobbágyok sorrendjében 8 név előtt, a zselléréknél 5 név előtt — közülük a *civisként* figyelembe jövő egyiknek — a neve előtt *Rc* rövidítés látható, a keresztnév pedig ezeknél genetivusban, birtokos alakban szerepel, ami azt jelzi, hogy a megnevezettnek az özvegye (*relicta*) került összeírásra.

Ezek szerint az összeírtak közül:

a jobbágyként összeírtak száma	118
jobbágy özvegyekként összeírtak száma	<u>8</u>
tehát a jobbágyként összeírtak száma összesen	126
a zselléreként összeírtak száma	133
zsellér özvegyekként összeírtak száma	<u>4</u>
tehát a zselléreként összeírtak száma összesen	137

Az utóbbiak közül *civisként* szerepel 6.

Az összeírt 263 személy közül tehát 12 özvegyasszony volt.

A 263 személyből levonva a 12 özvegyet, tehát 251 összeírtnak neveit vizsgálva, azt látjuk, hogy közülük 158-nak (60%) magyar családi neve van. Német családnévű 55 (21%) van. 15-nek (8%) családneme nem jól, vagy egyáltalán nem olvasható, vagy családnemének mely nemzethez tartozása ismeretlen.

Az összeírt 263 személyből ugyancsak levonva a 12 özvegyet, tehát 251 személyből, és abból kiindulva, hogy egy családhoz általában 5 fő tartozott, Kanizsa lakosainak száma 1715-ben mintegy 1255 személy lehetett. Ez az 1711. év végére számított, már említett 425 lakosnak megháromszorozódását jelenti. — A következtetés szerinti 1255 fős lakosság számban nincsenek benne az 1715. évi összeírás hatálya alá nem tartozottak, így a nemesek, a nemesi uradalmak és udvarházuk alkalmazottai, cselédei. Hiányzanak a szerzetesek és a tanítók.

Itt jelezzük, hogy az 1714—1715. években tanácstagként működött 13 személy (lásd: III. fejezet) közül 7 nem szerepel az 1715. évi összeírásban, miből az következtethető, hogy nem tartoztak az összeírás hatálya alá, tehát nem voltak adófizetésre kötelezettek. 6 tanácstag szerepel az összeírásban, tehát ezeket adófizetésre kötelezetteként írták össze. Az 1716. május 8-át követően tanácstagként működött 15 személy (lásd: III. fejezet) közül 8 nem szerepel az összeírásban, tehát nem minősítették őket adófizetésre kötelezetteknek. 7 tanácstag viszont szerepel az összeírásban. Az 1716-ban külső tanácsagnak kirendelt 7 személy (lásd: III. fejezet) közül 5 nem szerepel az összeírásban, kettő viszont igen.

Az 1711., az 1714. és 1715. évi összeírásoknak az összeírtak számáról tudósító alábbi adatai és az ezek alapján számított alábbi lakosságszámok egymás közötti eltérései, a három összeírás eltérő célja szerinti és e céloknak megfelelő szempontok szerinti készítésének eredménye mégis alkalmas Kanizsa 1711—1715. évek alatti lakossága számának megközelítő megismerésére. Ezért közöljük az alábbi táblázatot:

<i>Év</i>	<i>A z ö s s z e í r t a k s z á m a</i>	<i>Számított lakosságszám</i>	
1711	A bíró és a 84 gazda	85	425
1714	A polgárok száma		
	a város keleti oldalán	125	
	A polgárok száma		
	a város nyugati oldalán	63	
	A házas és házatlan zsellérek száma		
	a város két oldalán	138	
	Együtt	326	1630
1715	Adófizetésre kötelezettek:		
	Jobbágyként összeírtak	118	
	Zselléreként összeírtak	133	
		251	1255
	Jobbágy özvegyeként összeírtak	8	
	Zsellér özvegyeként összeírtak	4	
		12	?
	Együtt	263	1255 ?
	Adófizetésre nem kötelezettek	?	?

Az 1715. évi összeírásnak a város egészéről szóló, már említett szöveges részében az összeíró hangsúlyozza, hogy az évente négyszer tartani szokott vásárok tekintetében Kanizsa mezőváros privilegizált. Ezzel utal az I. Lipót királytól kapott vásártartási jogra. Az erről szóló, 1697. november 5-én Bécsben kelt kiváltságlevél⁷² szerint a négy vásár közül az első Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén (február 2.), a második Exaudi vasárnap (húsvét utáni harmadik vasárnap; május 3. és június 6. között), a harmadik Szűz Mária mennybe menetele (ascensio Beatae Mariae Virginis, 1950. november 1. óta Szűz Mária mennybe vétele, assumptio B. M. V.; augusztus 15.), a negyedik pedig Szűz Mária fogantatásának ünnepén (december 8.) volt tartható.

Az összeírónak az a feljegyzése, hogy Kanizsa mezőváros lakosai *ab Inclyto Comitatu in iudicis dependentes*, tehát bíraskodásban a Tekintetes Vármegyétől függnék, csak részben megalapozott, és vélhetően a más vármegyéből való összeíró (Dávid, 150.) helyismeretének hiányából, a helyi adottságok általa nem ismeretéből fakad.

Az összeíró szerint a város területe általában jó, és semmiféle vízkütiés nem fenyegeti, mégis a helyhiány miatt szűkös, ezért a szükségletek kielégítésére sor kerül a szomszédos nemes urak egyes birtokainak bérbevételére. A város területén semmiféle szőlő nincs, hanem Ferhinc⁷³ és Homokkomárom⁷⁴ szőlőhegyein vannak a szőlők.

Az 1715-ben Magyarország polgári közigazgatás alatt állott területén végrehajtott összeírás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, állapítja meg Dávid Ferenc. Majd rámutat, hogy a hibák kijavítására nem volt más mód, mint az 1715. évi összeírás adatainak szigorú felülvizsgálatával teljesítendő új összeírás. Ez az 1720. évi összeírással történt, mely azonban ugyancsak nem hozta meg a várt eredményeket (Dávid, 151.)

Az 1715. évi kanizsai összeírásban összeírt személyeknek a táblázatok 1. oszlopai alapján megállapítható adatain kívüli egyéb adatai, így a 2—5. oszlop adatai helytállóságának már az összeírás alapján történt kétségbevonása miatt azok itteni bemutatását, értékelését és azokból Kanizsa 1715. évi helyzetére vonatkozó következtetések levonását szükségtelennek tartjuk.

Simon Clement 1715. évi tapasztalatai Kanizsán

Simon Clement, a későbbi *Sir Simon Clement* angol diplomata az általa 1715-ben Kanizsán látottakat, tapasztaltakat a hazánkon átutazásáról is készített, a British Libraryben, az ottani Egerton-féle gyűjteményben (2167. sz. a.) őrzött, „*Journal of my travels into Lower Hungary, Sclavonia, Croatia, Friauli, Carniola and Stiria in Ye Year 1715.*” című útleírásában írta le.

Utazónk 1715. augusztus 15-én reggel érkezett Kanizsára, ahol egy itt meglehetősen jónak mondott fogadóban szállt meg. (A fogadó nevét és helyét nem közli.) A meg szállásáról szóló feljegyzését követő megállapítása szerint „Ámbár a világ e sarkában városnak nevezik e helyet, valóban nem sokkal jobb egy falunál, valami 100 szétszórva épített és szalmával fődött házzal. Egymás mellett sorakozó ház nincs.” Majd azzal folytatja, hogy éppen vásár volt.⁷⁵ „A vásárbodék két vagy három sorban voltak felállítva, s láttam — mint írja, — hogy sok volt a zsidó a kereskedők közt.” Kanizsai útjegyzetét azzal zárja, hogy idejövet alig látott koldust, de itt jókora csapattal találkozott, akik kivették a maguk részét a vásárból.

Feljegyezte, hogy a Ferenc-rendieknek van itt Kanizsán egy kis zárdája, s az ő templomukba jár az egész város. Ehhez fűzve megállapítja, hogy téglá- vagy kőépület az nincs, egy kis kápolnának és a császár sóházának kivételével, mert a só az ő monopoliuma. (*Kropf*, 128—130.)⁷⁶

Simon Clement egy napi kanizsai tartózkodás után augusztus 16-án utazott tovább. A Dráván történt átkelése után Légrádra érkezett. Az általa Kanizsáról írtak érzékeltetése végett ide iktatjuk az utijegyzet Légrádról szóló egyik mondatát. E szerint: „Ez a hely nagyobb vagyonság és virágzóbb ipar jellegét viseli magán, mint bármely más hely, melyet eddig magyarországi utamban láttam. (*Kropf*, 130.) Tehát az 1715. évi Légrád az utazó angol diplomata szerint vagyonosabb és virágzóbb volt az akkori Kanizsánál.

Kiegészítésül megemlíti *Richard Pococke*, 1756-ban Írországban Ossory, majd később Meath püspökének 1737-ben Magyarországon tett utazásáról írt művében Kanizsáról olvasható azt a megállapítást, mely szerint a *Lipót császár* által elrendelt város- és erődítmény-lerombolás folytán „nincs itt más, csak egy nagy falu” (*Gömöri*, 117., 120.).

A Ferenc-rendieknek a temploma, melyet *Simon Clement* az útleírásában említ, nem volt sem az a templom, mely egy török mecsetnek *Széchenyi Pál* veszprémi püspök által történt keresztény templommá szentelése⁷⁷ és császári utasításra a Ferenc-rendieknek átadása⁷⁸ folytán lett Ferenc-rendi templom, mert az a volt vár területén állott, s éppen ennél fogva a vár lerombolásakor megsemmisült. Nem volt a mai Szent József plébániatemplom, a nép nyelvén alsó-városi templomnak nevezett, volt Ferences-templom sem, mert az *Simon Clement* 1715-ben Kanizsán járásakor még nem állott.

Az útleírásban említett zárda sem lehetett azoknak az épületeknek valamelyike, melyeket a török alóli felszabadulás után készített házleltárban 30—34. és 44. valamint 45. számú és Ferenc-rendiek házaként tartottak nyilván, mert ezek is a várban állottak.⁷⁹

Gróf Volkra Ottó püspök 1716. évi kanizsai visitatioja utáni okiratának adatai

A *Simon Clement* által látott templom minden bizonnyal a *gróf Volkra* veszprémi püspök Kanizsán tett látogatása után, 1716. szeptember 16-án Sümegen kelt püspöki okiratban⁸⁰ szereplő tavon inneni templom, amelyben plébániai feladatokat is ellátnak (*cis lacum ecclesia ... in qua parochialia exercentur*). A Ferenc-rendieknek az útleírásában említett kis zárdájára is találunk adatot a püspöki iratban. Az abban olvasható megállapítás szerint a plébánosi lakás jelenleg

romos állapotban van; amikor pedig fából valamelyest rendbehozzák, és a kis házi szentélyt részben fallal megépítették, az elég nagy reményt nyújt valamilyen közepes templom építésének (*Est interea pro nunc habita parochialis seu residentiae ecclesia in statu ruinoso; cum enim ex lignis tantum fabricata esset, ... et quidem sacrarium iam ex parte ex muro erectum, satis amplam spem facit alicuius mediocris ecclesiae constituendae.*), — ami utalás a püspöki látogatás után megépíteni kezdett, s ma is álló templomra.

Hol volt a plébánosi lakás, arra *Halis Istvánnak* a Ferenc-rendiek kanizsai zárdájáról írt tanulmányában találunk eligazítást. *Halis* azt írja, hogy a ferences barátok a vár melletti dombon nyertek tartózkodási helyet, ott, ahol a jezsuiták barmainak istállója állott. Bolthajtásos kis rezidenciát építettek maguknak, mely épület a tanulmány írása, megjelenése idején (1899) is megvan a zárda udvarában, s amelyet az említett időben istállóul használnak (*Halis*, 1899., 30.).

Simon Clement 1715. évi útleírásában említett templomot és kis zárdát mód volt megtalálni a következő esztendőben keletkezett egyháztörténeti forrásban, a püspöki okiratban. Ugyanúgy találunk ebben adatot az útleírásban szereplő kápolnáról is. Az azonban nem tudható, hogy a *Simon Clement* által látott kápolna gróf *Volkra* püspök által a pestis elmúlása örömére 1715-ben emeltként említett kápolna volt-e, vagy Szent Antalnak a püspöki irat másik helyén említett, 1716-ban megerősített kápolnája volt-e.

A püspöki okiratnak a kanizsai egyházi építményekről szóló adatai bemutatása mellett indokoltnak tartjuk az irat további egyháztörténeti adatai közül az elsősorban a Városi Tanács és a plébánia közötti gazdasági kapcsolatról szóló adatot, és a lakosság anyagi helyzetére való következtetést engedő püspöki megállapítást ismertetni, valamint a kanizsai iskolatörténeti munkákban nem szereplő oktatási adatot közölni.

A Városi Tanács és a plébánia közötti kapcsolathoz tartozik, hogy a plébániának meglevő 500 forintot, mint tőkét Kanizsa egész közönsége (*totius Cansiensis communitas*) használja és az után a város közönsége — nyilván a Tanács ügyintézésében — kamatot fizet.

A lakosság vagyoni helyzetére következtetést lehetővé tevő megállapítás az, hogy a stola-jövedelem⁸¹ a lakosok szegénysége miatt itt és most nem szabályozható (*Proventus stolaris, ob paupertatem incolarum, pro hic et nunc regulari non potest*).

A püspöki okirat oktatástörténeti adata a török alól felszabadult Kanizsán folyt oktatásról tudósító első, s ekként legrégebbi adat. E szerint az okirat keletkezésekor iskolamester (*ludimagister*), tehát tanító a tavon túl (mai értelemben: Kiskanizsán) van, s elrendeltetett, hogy legyen egy, aki a tavon inneni feladatokat látja el, s köttessék vele megfelelő szerződés a javadalmát illetően.

III.

A TANÁCS TAGJAI, ÜLÉSEI, ÉS AZ ÜLÉSEK JEGYZŐKÖNYVEZÉSE AZ 1714—1717. ÉVEKBEN

1714—1715.

A jegyzőkönyvi kötet 61. oldalán kezdődő 1714. évi bejegyzések közül az első, az 1714. október 19-ei szerint „*In d[er] Privilegirten Stadt Canischa*”, tehát privilegizált, kiváltságos Kanizsa városában történt a jegyzőkönyvezett esemény.

Arra a kérdésre, hogy a bejegyzés írója miért jelöli Kanizsát privilegizált városként, e jelző használatával a városnak adott milyen privilegiumra utalt, a források alapján az válaszolható, hogy a „privilegizált” jelző a városnak királyi kiváltságlevéllel adományozott vásártartási joggal (*ius nundinorum*), mint privilegiummal rendelkezésre (Rózsa, 1999, 12., 15., 79.) utalt.

Az 1714. és 1715. évben a Tanács élén állott bírót és ezeknek az éveknek a tanácstagjait (*Raths Verwandte*) azokról a tanácsülésekről a jegyzőkönyvi kötetbe írt bejegyzések szerint jelenlevőkként felsoroltak számbavételével ismerhetjük meg, amely tanácsülésekről szóló bejegyzésekben a jelenlevők név szerint szerepelnek. Az 1714. és az 1715. évből nincs olyan tanácsülésről bejegyzés a kötetben, amely bejegyzés arról szólna, hogy bírót és tanácstagot választottak.

A jegyzőkönyvi kötet 1714. évi bejegyzései és egyetlen 1715. évi, az április 4-ei bejegyzése szerint

városbíró volt Männer András.

Az 1715: LVII. törvénycikk alapján 1715-ben Kanizsa mezővárosban végzett összeíráskor a bíró már *Molnár János* volt.⁸²

A jegyzőkönyvi kötet 1714. és 1715. évi bejegyzései szerint tanácstagok voltak (a könnyebb áttekintés végett a vezetéknevek kezdőbetűjének abc-sorrendjében, és zárójelek között közölve a névadási változatokat):

Bernhardt (Pernhardt) János,
Jambor Miklós,
Jambor Tamás,
Knedl Mihály János,

*Lanschtjak(Lenstyák) István,
Molnár János,
Oblau Jakab,
Palaschtjak (Palastiak) Pál,
Pulay (Pulaj) György,
Scheffer György János,
Schuster Fülöp,
Szabó Tamás,
Wundtsam (Wundtsamb) Márton*

Közülük:

*Bernhardt János,
Oblau Jakab,
Pulay György és
Wundtsam Márton*

tagjai voltak az 1703-ban működött Tanácsnak. Az, hogy a felsorolt 13 tanácstagot mikor választották meg az 1714-ben és 1715-ben működött Tanács tagjaivá, az 1703. december 24.—1714. október 19. közötti időszakból való bejegyzéseknek a jegyzőkönyvi kötetből hiányzása miatt nem állapítható meg.

A jegyzőkönyvi kötet 1714. évi bejegyzései a következő 8 nappól valók:

1714. október 19., péntek;
október 20., szombat;
november 3., szombat;
november 11., hétfő;
november 23., péntek;
november 30., péntek;
december 3., hétfő.⁸³

1715-ben bejegyzés csak április 4-éről, csütörtökről van.⁸⁴

E bejegyzések közül 2-nek,

az 1714. évi november 30-ainak és
december 3-ainak

szövegéből állapítható meg, hogy azok a teljes Tanács ülésein (*pleno Numero Magistratus*) készültek.⁸⁵

A többi 6 bejegyzés közül 5 csak a városbíró, és csak a nevükkel megjelölt, esetenként különböző számú (2—11) tanácsstag (*Raths Verwandte*), és egyéb személyek jelenlétében történekről szólnak.⁸⁶ Egy ülésen, az 1714. november 3-ain történekről készített bejegyzésben még csak a jelen voltak neve sem szerepel.⁸⁷

Az 1714. évi bejegyzések egyikében sem, és az 1715. évi bejegyzésben sem olvasható, hogy a bejegyzés szerinti tanácsülésen jelen lett volna a Külső Tanács vagy annak valamely tagja.

Egyetlen bejegyzésben sem olvasható, hogy a bejegyzés szerinti ülésen szindikus is volt jelen.

Egyik 1714. évi ülésről és az 1715. évi ülésről szóló bejegyzésben sem olvasható az sem, hogy a bejegyzés szerinti ülés hol volt.

1716

Az 1716. évi első, a május 8-ai bejegyzés szerinti rendes tanácsülésen (*ordentliche Session*) kirendelésre kerültek (*Verordnet worden*) a tanácsstagok, elsőként

városbírónak *Pernhardt (Bernhardt) János*,

tanácsstagok lettek pedig

Gerócs György,

Gudlin Jura,

Horváth János deák,⁸⁸

Knedl (Knödl) Mihály,

Lancsak (Lanschagt) István,

Menner András,

Oblau Jakab,

Palastyak Pál,

Polay György,

Scheffer (Schöffner) György János,

Szabó Tamás,

Wundtsamb Márton.⁸⁹

Közülük

Menner András

1714-ben és 1715-ben városbíró volt. (Családi nevét a jegyzőkönyvi kötet akkori bejegyzésében Männer-nak írták.)

1714-ben és 1715-ben

Knédl Mihály,

Lancsák (akkor Lanschtják-nak írva) István,

Oblau Jakab,

Palistyák (akkor Palastják-nak írva) Pál,

Polay (akkor Pulay-nak vagy Pulaj-nak írva) György,

Scheffer György János,

Szabó Tamás és

Wundtsamb Márton

pedig tanácsstagok voltak, tehát az 1716. május 8-án kijelölt tanácsstagok közül egy városbíró, nyolc pedig tanácsstag volt az előző ciklusban is.

Az, hogy a bírót és a tanácsstagokat kirendelték a jegyzőkönyvi kötetben olvasható, fentebb idézett bejegyzés szerint, és nem választották, ez arra utal, hogy Kanizsának kincstári mezővárosi jogállása idején megvolt bíró- és tanács-
tagválasztási jogköre — még ha ennek a Budai Kamarai Adminisztráció által történő előzetes kijelöléshez, majd jóváhagyáshoz kötöttsége⁹⁰ korlátozta is az

önkormányzatot — megszűnt, s a földesúr nem csak kijelölte a megválaszthatókat és megerősítette a megválasztottakat, hanem úgy is gyakorolta a városi önkormányzat feletti felügyeletét, hogy földesúri jogánál fogva személyre szólóan rendelkezett, ki legyen bíró és kik legyenek tanácsstagok, tehát kik gyakorolják az önkormányzatot.

A tanácsstagok kirendeléséről szóló 1716. május 8-ai bejegyzést követő május 11-ei bejegyzés,⁹¹ majd az augusztus 13-ai bejegyzés⁹² szerint tanácsstag volt.

*Fürst József,
Mulan János és
Takács Ferenc is.*

Ezek szerint vagy az történt, hogy a május 8-ai tanácsstag-kirendeléskor kirendelték az előbb nevezett három személyt is, csak a jegyzőkönyvi kötet május 8-ai bejegyzésének írója e három személy nevét kifelejtette, vagy azzal a változattal állunk szemben, hogy hárman nem 1716. május 8-án, hanem már korábban tanácsstagok lettek, s az erről szóló bejegyzés maradt ki a jegyzőkönyvi kötetből. Az viszont kétségtelen, hogy a tanácsstagok száma az 1716. május 8-ai kirendeléstől kezdve nem csak az e napi bejegyzés szerinti 12 volt, hanem e számhoz hozzá számolva az előbb említett három tanácstagot, 15 volt a számuk.

Az 1716. május 8-ai ülésen nem csak a bíró és a tanácsstagok kirendelése, hanem a Külső Tanács (*Aussere Ratth*) tagjainak kirendelése is történt.

A Külső Tanács tagjai lettek

<i>Baky János,</i>	<i>Lancsák Mihály,</i>
<i>Faics Péter,</i>	<i>Megyeri István,</i>
<i>Ferenczky Mátyás,</i>	<i>Szabó Marián.⁹³</i>
<i>Fürst József,</i>	

Az 1716. évi bejegyzések a következő 19 napról valók:

1716. május 8., péntek;	augusztus 13., csütörtök;
május 11., hétfő;	augusztus 26., szerda;
május 12., kedd;	szeptember 3., csütörtök;
május 16., szombat;	szeptember 27., vasárnap;
május 24., vasárnap;	november 9., szerda;
május 26., kedd;	november 15., vasárnap;
június 9., kedd;	november 20., péntek;
június 21., vasárnap;	november 22., vasárnap;
július 25., szombat;	november 27., péntek;
augusztus 3., hétfő;	december 12., szombat. ⁹⁴

E bejegyzések közül rendes tanácsülésen (*ordentliche Session*), vagy a teljes Tanács ülésén, vagy a teljes számban jelen levő Tanács ülésén (*samentlicher*

Rat, pleno senatu, Pleno numero Magistratus, Pleno numero senatus) a következő napok bejegyzései készültek:

1716. május 8.,	augusztus 3.,
május 16.,	november 22.,
május 26.,	november 27.,
június 21.,	december 12. ⁹⁵

A többi bejegyzés egy részénél olvasható, hogy a bírón kívül még mely tanácsstagok voltak jelen. E bejegyzések részleges tanácsülésen történekről szólnak. Több bejegyzés nem szól sem arról, hogy teljes vagy részleges tanácsülésen, sem arról, hogy kiknek a részvételével folyt tanácsülésen készültek.

Az 1716. évi bejegyzések egyikében sem olvasható, hogy jelen lett volna a Külső Tanács valamelyik tagja, vagy az, hogy szindikus is volt jelen. Az sem tűnik ki a bejegyzésekből, hogy a tanácsülés hol volt, vagy hogy a bejegyzett esemény hol történt.

1717

Az 1717. évben a városbíró, a tanácsstagok és vélhetően a Külső Tanács tagjai is, ugyanazok voltak, mint 1716-ban. Ez a bíró és a tanácsstagok vonatkozásában egyrészt abból következtethető, hogy 1717-ben nem volt olyan tanácsülés, amelyen tisztújítás történt volna, másrészt abból, hogy az esztendő jegyzőkönyvi bejegyzéseinél bíróként és tanácsstagokként ugyanazoknak a személyeknek a nevével találkozunk, mint 1716-ban.

Az 1717. évi bejegyzések az év következő 17 napjáról valók:

1717. január 1., csütörtök;	július 26., hétfő;
április 23., péntek;	július 30., péntek;
május 17., hétfő;	augusztus 20., péntek;
május 18., kedd;	augusztus 22., vasárnap;
május 19., szerda;	november 14., vasárnap;
május 23., vasárnap;	december 3., péntek;
június 19., szombat;	december 5., vasárnap;
július 22., csütörtök;	december 10., péntek. ⁹⁶
július 23., szerda;	

A bejegyzések írója azok egy részénél bejegyezte, hogy az esemény a Tanácsnál, vagy a Tanács előtt, tehát tanácsülésen történt.⁹⁷ A többi bejegyzéseknél azt látjuk, hogy az azok által megörökített eseménynél a név szerint felsorolt mely tanácsstagok (*Rats freindt*) voltak jelen, de vannak olyan bejegyzések is, amelyek után mintegy aláírásként csak az olvasható, hogy *N: N: Richter undt Rath allda*.⁹⁸

Az 1717. évi bejegyzések egyikénél sem olvasható, hogy a bejegyzés szerinti tanácsülésen jelen lett volna szindikus.

Nem szerepel az 1717. évi bejegyzések egyikében sem, hogy az aszerinti tanácsülés vagy más esemény hol volt.

Az 1714—1717. évek tanácsülései idejének fenti kimutatásaiból vagy azt lehet következtetni, hogy a Tanács az 1714—1717. években valóban csak oly időbeli hézagokkal és oly rendszertelenül tartott ülést, ahogy az az éves kimutatásokból kítűnik, vagy azt, hogy ha a kimutatásokban szereplő napokon kívül más napokon is volt tanácsülés, akkor azokról nem került bejegyzés a jegyzőkönyvi kötetbe.

Az 1714., 1715. és 1716. évi bejegyzések írója ismeretlen. Az 1717. év második felének elején találkozunk két bejegyzésnél *Krausz Kristóf János* császári postai és városi írnokkal (*Kay[serlicher] Post undt stattschreib[er]*),⁹⁹ az év utolsó két hónapjának egy-egy bejegyzésénél pedig mint a bejegyzést aláírók egyikének nevével, de itt a foglalkozásainak feltüntetése nélkül.¹⁰⁰ Ezek szerint őt kell tartanunk az 1717. év második fele bejegyzései írójának, de írásazonosság folytán az év első fele bejegyzései írójának is.

Az 1714—1717. évi időszak mind a négy éve alatt történt bejegyzésekről meg kell említenünk, hogy azok egy része részletesebb az 1703. éviéknél, más része még azoknál is tömörebb, szűkszavúbb. Az 1714. évi két és az 1716. évi egy büntetőügyben folytatott kihallgatásokról és tárgyalásokról készült jegyzőkönyvekről majd ezeknek az ügyeknek az ismertetésénél részletesen szólnunk.

Már említettük, hogy sem az 1714. évi tanácsülésekről, sem az 1715. évi egyetlen ülésről szóló bejegyzésben, hasonlóképpen az 1716. és 1717. évi bejegyzések egyikében sem olvasható, hogy a tanácsülés hol volt, vagy hogy a bejegyzett esemény hol történt. A tanácsüléseket bizonyára a városházán tartották. Hol volt 1714—1717. években a városháza, arról adat nincs.

Annál fogva, hogy a vár lerombolásának egyik következményeként megszűnt a városháza és e miatt újat kellett építeni,¹⁰¹ az újat nyilván a volt vár területén kívül építették fel, de hogy hol, arról adat nincs. Következtetésünk az volt, hogy az 1703. évi városháza azonos az 1780-as évek valamelyikében leégett városházával, tehát, ha az 1780-as években leégett városháza már 1703-ban is állott, akkor ez a városháza a Fő út és a Kaproncai utca (ma Ady Endre utca) sarkán állt házzal kelet felé szomszédos telken állott (*Rózsa*, 1999, 37.).

Ezt a következtetést az újabb kutatásunk meghaladottá tette. 1737. november 30-án a teljes számban együttlévő Tanács a teljes számú polgárság egyetettértésével úgy határozott, hogy azért, mert a régi városháza nagyon roskatag és minden nap az összedőlésétől kell félni (*weillen das alte Rathaus sehr Baußfällig und täglich des Zampfellen zu befürchten [ist]*), helyette a másik városházára egy

emeletet kellene húzni, és azt megfelelő szobákkal kellene kialakítani.¹⁰² E tanácsi határozatból az vált ismertté, hogy a vár lebontása utáni városháza helyett egy másik városházára történő emeletráépítéssel és megfelelő szobákkal kialakított ház lett a városháza. Hogy ez hol állott, arról nincs adat. Az 1737-ben roskadozó és összeomlással fenyegető városháza tehát nem a Fő út és a Kaproncai utca (ma Ady Endre utca) sarkán állott házzal kelet felé szomszédos ház volt, s ennek megfelelően az 1780-as években leégett városháza sem volt azonos a vár lebontásától 1737-ig városházául szolgáló épülettel.

Az 1737. november 30-ai tanácsi határozat szövegének azokból a szavaiból, amelyek megjelölik, hogy mely épületre történjék az emeletráépítés, tehát az *auf das andere Statthaus* szavakból az következik, hogy akkor, amikor a roskadozóvá vált ház volt a városháza, akkor a tanácsi igazgatási és bírói tevékenységet — nem tudni, milyen megosztásban — két különböző épületben látták el. A roskadozó ház bizonyára megszűnt, s következtethetőleg a helyette történt emelet-építéssel kialakított városháza volt az 1780-as években leégett városháza.

IV.

A TANÁCS IGAZGATÁSI JOGKÖRBE HOZOTT HATÁROZATAI AZ 1714—1717. ÉVEKBEN

1. Az igazgatási jogkörben hozott határozatok közül az 1714. november 11-én hozott határozatával a Tanács azt a *belső szervezeti változást* rendelte el, mely szerint a Tanács a törvényes mérték alkalmazásának, az áraknak, a sósúly-mértéknek (*Saltgewicht*),¹⁰³ valamint minden másnak, aminek súlya lesz, az ellenőrzésére a városi őrmestert (*Stats Wachtmeister*) és a káplárt (*Corporal*) rendelte ki.¹⁰⁴

Nem szól a határozat arról, hogy mennyiben érinti a rendelkezés az állat- és gabonaárak, a hús és kenyér, valamint a sör árusításánál alkalmazott árak és a súlyok megvizsgálására a *Caraffa-bizottság* Kanizsán 1698. október 24-én kelt válaszirata alapján kirendelt két tanácsstag¹⁰⁵ munkáját. Arról van-e szó, hogy 1714-ben már nem végezte az ellenőrzést két tanácsstag, s ezért történt az ellenőrzési munka végzésére a városi őrmester és a káplár kirendelése, avagy ezeknek a két tanácsstag irányítása és felügyelete alatt kellett végezniük az ellenőrzést?

2. Újabb szervezeti változásokat jelentő határozatok meghozatalára került sor az 1716. június 21-ei rendes tanácsülésen. Az e napon hozott egyik határozat szerint a Tanács az egyik tanácstagot és a Külső Tanács egyik tagját¹⁰⁶ a hús, bor, kenyér és minden eladásra kerülő áru (*Feilsache*) inspektorává nevezte ki (*benent worden*).¹⁰⁷ Ez a határozat meg arról nem szól, hogy változott-e, s ha igen mennyiben, avagy megszűnt a városi őrmester és a káplár ellenőrzési kötelessége és joga.

3. Az 1716. június 21-én szervezeti változás tárgyában hozott másik határozattal a Tanács egy másik tanácstagot és a Külső Tanács egyik tagját a kémények havonkénti megvizsgálásával,¹⁰⁸ a város túlsó oldalán (*an jener Seithen der Stadt*) levőként jelölt — vélhetően kiskanizsai — kémények felügyeletével pedig egy további tanácstagot és a Külső Tanács egy további tagját¹⁰⁹ bízta meg (*commitirt worden*).¹¹⁰

4. A tanácsülésen való részvétel elérését szolgálni kívánó, s ekként szervezési intézkedés volt a teljes számban jelen levő (belső) Tanácsnak és a Külső Tanácsnak 1716. november 27-én együttesen hozott az a határozata, mely szerint a tanácsülésen való részvétel fejében minden tanácsstag 4 forint, a Külső Tanács minden tagja pedig 2 forint fizetést (*Besoldung*) kapjon. Ezzel szemben 1 forint

büntetés (*Straffe*) terhe mellett kötelesek megjelenni, ha a bíró a tanácsülésen való megjelenésre hívja őket.¹¹¹

5. A tanácsi igazgatás szervezeti felépítését érintő intézkedést tett a Tanács, amikor a jegyzőkönyvi kötet 1717. január 1-jei bejegyzése szerint két tanácstagot¹¹² húsvizsgálónak (*Fleischbeschauer*) rendelt ki.¹¹³

6. 1716. november 15-én a városbíró és négy tanácsstag¹¹⁴ a város túlsó oldalán (*an jenner seith der Statt*) lakó — mint ahogy a jegyzőkönyvi kötet bejegyzésében olvasható — svábot (sic!), név szerint *Mulzerhardt Fülöpöt* alkalmazta egy itt építendő templomra (*auf eine allhier erbawende Kirchen*) gyűjtendő alamizsnák beszedésére, kinek felesketése után díjazását a befolyó alamizsna harmadik fillérében (*Pfening*) állapították meg, és az egész tételről szólan felmentették a szállásadási kötelezettség és a robot alól, de a portio¹¹⁵ fizetése alól nem.¹¹⁶

Annál fogva, hogy a Tanács egy, a város túlsó oldalán lakó személyt alkalmazott annak érdekében, hogy egy itt építendő templomra gyűjtendő alamizsnát beszedje, felvetődik a kérdés, hogy a Tanács hol építendő templom építését igyekezett előmozdítani *Mulzerhardt* alkalmazásával. Az ő lakóhelyének *an jener Seite der Stadt* helymeghatározással történt megjelölése értelmezésünk szerint azt jelenti, hogy *Mulzerhardt* a Kiskanizsa nevű mai városrész területén lakott. Amikor pedig a Tanács *auf eine allhier erbauende Kirchen* gyűjtendő alamizsnák beszedésére alkalmazta őt, akkor ebből az következik, hogy egy, a mai Kiskanizsán építendő templom építését kívánta a Tanács előmozdítani.¹¹⁷

7. A *közrend védelmében* eljárva, az 1716. június 21-ei rendes tanácsülésen a Tanács oly határozatot hozott, mely szerint a prédikáció vagy a hivatalos mise (*Ambt Mess*) alatt a téren (*auf dem Platz*) semmilyen vásár vagy árusítás, semmilyen bormérés és húsvágás sincs megengedve.¹¹⁸

A határozat a Dráva és Száva menti magyarországi új szerzemények megvizsgálására és berendezésére kiküldött császári és királyi bizottság (*Die röm[isch] kays[erliche] auch königliche zu Visiti[rung] und Einrichtung der neuen Acquisten in Hungarn, gegen der Drau und dem Saufluß Deputierte Commission*), a báró *Tullio Miglio* által vezetett bizottság 1690. június 15-ei instructiojának (*Rózsa*, 1992, 113.; *Rózsa*, 1999, 5.) a jó közrend (*gute Policey-Ordnung*) előnyére és szükségességére rámutató és a *Caraffa-bizottság* 1698. december 1-jei instructioja (*Rózsa*, 1999, 10.) 1. pontjában megismételt iránymutatásához fűzött azt a rendelkezését tükrözi és annak a határozat hozatalakori helyi adottságokhoz igazítottan való érvényesülését kívánja biztosítani, mely rendelkezés szerint a bíró és a Városi Tanács az istentisztelet előmozdítását mindenek előtt kötelesek gondjaikba venni, és buzgóságukat különösen a vasárnapi és ünnepnapi misék és egyéb nyilvános templomi ünnepekségek együttes szorgalmas megünneplésének megértésére fordítani. (*Als wird Er Richter und Stadtrath gleichfalls*

die Beförderung der Ehre Gottes vor allen in schuldigste Obacht zu nehmen, und ihren Eifer sonderlich in sammentlicher ämsigen Beiwohnung des Sonn- und Feuertäglichen Gottesdienstes auch anderen öffentlichen Kirchens — Solemniteten zu erkennen zu geben).¹¹⁹ A határozat ugyanakkor, az azzal elérni kívánt cél szerint, a közrendnek az egyesek által való esetleges megzavarását is kívánta megelőzni, megakadályozni.

8. A húsellátást szabályozó, egyben a hús minőségére vonatkozó, s ekként *fogyasztóvédelmi rendelkezés* volt, amikor a Tanács 1714. október 19-én úgy rendelkezett (*decretiret wordten*), hogy a Tanácshoz kérvénnyel (*Supplique*) fordult 3 mészáros¹²⁰ az egész héten tarthat és vághat húst, és jó húst kell tartaniok az áru elkobzásával járó veszteség terhe mellett (*bey Verlust d[er] confiscation*).¹²¹

9. Ugyancsak *fogyasztóvédelmi*, de egyben *ármegállapító* jogkörben kiadott rendelkezés volt, amikor 1714. november 11-én a Tanács egyhangú szavazással úgy határozott (*Beschlossen und einhälligh Votiret worden*), hogy a kocsmáknak legyen mértéke, és az áru teljes elkobzásának terhe mellett (*bei dem Völligen Contrabanti*) egyikük se mérjen magasabb áron, mint a Tanács megállapította.¹²²

10. Az 1716. június 21-ei rendes tanácsülésen a Tanács a helyi *ár megállapításának* szándékával meghatározta, hogy további intézkedésig a mészárosok a marha-, és a bányahús fontját 5 dénár helyett 4 dénárért, a disznó- és borjúhús fontját pedig 5 dénárért kötelesek árusítani az állat vagy a hús elkobzásának terhe mellett.¹²³

A Tanács e rendelkezésével bizonyára a vármegyei árlimitációhoz kívánt igazodni annál fogva, hogy annak árszabásai Kanizsára, mint mezővárosra is irányadók voltak. A Zala vármegyei kisgyűlés (*Particularis Congregatio*) ugyanis még 1715. augusztus 7-én kihirdette, hogy a mészárosok a marhahús fontját nem többért, mint 4 dénárért árulják.

11. A város lakosaira háruló állami adó, valamint a gabonakilenced ügyében határozott a Tanács az 1716. július 25-ei ülésében.¹²⁴

12. A Habsburg Birodalom 1716. április 13-án védő és támadó szövetséget kötött a törökök által megtámadott Velencei Köztársasággal. A katonai előkészületek az osztrák állam kedvezőtlen pénzügyi helyzetében indultak meg. Magyarországra jelentékeny hadiadót vetettek ki, és az élelmiszerek szállítását is a magyarok kötelességévé tették. *Savoyai Jenő herceg* fővezérlete alatt Péterváradnál augusztus 5-én bekövetkezett győzelem után a császári sereg szokatlanul megerőltető menetben Temesvár megostromlására indult. (*Broucek*, 149—150.; *Szentkláray*: Temes vármegye, 343.)

Kanizsa Városi Tanácsa 1716. augusztus 26-án tartott ülésén az egész város számára kihirdette, hogy a császár parancsára a tekintetes vármegye által történt

felosztás szerint (*vermög der Repartition des Löbl[ichen] Commitats*)¹²⁵ Temesvárra a császári seregnek 4 kocsi, 24 ökröt és ezek hajtására 8 bérest (*oxen Knecht*) kell rendelkezésre bocsátani, minek folytán a bíró és a Tanács a jegyzőkönyvi kötetben név szerint felsorolt személyektől a nevük mellé írt forintösszegért 24 ökröt vásárolt és ezek mellé a bejegyzésben név szerint felsorolt személyeket béresként vette fel a nevük mellett olvasható forint díjazással. Közülük kettőt öregbéresként (*ober Knecht*) alkalmaztak, mégpedig azzal az ígérettel, hogy ha hazatérnek, a portio¹²⁶ alól felmentetnek.¹²⁷

Temesvár szeptember 1-jén kezdődött osroma a városnak a törökök által október 12-én történt feladásával véget ért. Október 13-án megtörtént a kapitulációs szerződés aláírása. Október 16-án a császári sereg bevonult Temesvárra. *Savoyai Jenő herceg* október 18-án 43. születésnapját Temesvár bástyái között ünnepelte. (*Broucek*, 150.; *Szentkláray*: Temesvár, 56.; *Szentkláray*: Temesvár-megyéje, 344.)

Az 1716. november 27-ei tanácsülés jegyzőkönyvi bejegyzéséből következően a Temesvárra küldött kocsi, ökrök és béresek visszatértek Kanizsára, mert a Tanács úgy határozott, hogy a Temesvárra küldött kocsi- és ökrökből a város szükségére 1 kocsi 4 ökörral és 2 béres legyen megtartva, a többi ökröt pedig a tölre szénával való etetésük végett ki kell osztani.¹²⁸

13. Nem tűnik ki a jegyzőkönyvi bejegyzésből, hogy minek folytán és milyen célból, milyen rendeltetéssel történt az 1717. július 30-ai bejegyzés szerinti az a kihallgatás, mely szerint a bíró, a Tanács és *páter Andrásy*¹²⁹ *Draschoviz Katalin* hallgatta ki (*abgehört worden*). Ennek megfelelően nem tudható, hogy a bíró és a Tanács milyen jogkörben járt el. Nem lévén olyan adat, melynek alapján megállapítható, vagy legalábbis következtethető lenne, hogy a Tanács bírói jogkörében eljárva, esetleg a mai értelemben vett megkeresett bíróságként foganasította a kihallgatást, nem látunk alapot arra, hogy a bírói joghatóság alapján tárgyalt ügyek sorában ismertessük a jegyzőkönyvi kötet fent említett bejegyzése szerinti kihallgatást. Ezért a Tanács igazgatási tevékenységéről szóló fejezetben ismertetjük e sajátos eljárást.

A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint *Draschoviz Katalin Malleck János* szolgálója (*das Mensch*) volt. Ő beismerte, hogy *Malleck* őt általában paráznaságra használta, neki minden időben szót kellett fogadnia, és eskü alatt vallotta, hogy gyermekének *Malleck* az igazi apja, aki neki megígérte, hogy ha mindezt a vármegyénél letagadja, akkor hátralékos bérét rendesen kifizeti.¹³⁰

Ki volt *Malleck*, az nem tűnik ki a jegyzőkönyvből. A lokalpatriota *Halis István* ír a török világ utáni Kanizsáról szóló városimertetőjében egy, az időben Kanizsán élt *Maleck* nevű pogányszentpéteri¹³¹ földesurról, akinek Kanizsán egy egyemeletes háza volt. (*Halis*, 1893, 17. 21.)

Az nem tűnik ki a jegyzőkönyvi bejegyzésből, hogy a Tanács miért vonta be a kihallgatás foganatosításába *páter András*syt, s hogy a vallomás alapján tett-e, s ha igen, akkor milyen intézkedést.

V.

A BÍRÓI JOGHATÓSÁG ALAPJÁN AZ 1714—1717. ÉVEKBEN TÁRGYALT ÜGYEK

A jogszolgáltató szerv

A jegyzőkönyvi kötet bejegyzései szerinti ügyek közül a bírói joghatóság alapján tárgyalta általában a városbíró és a név szerint felsorolt tanácstagok együttese, tehát a Tanács tárgyalta, s ők hozták az ítéleteket. Ekként a városi bíróság járt el.

Négy büntetőperben folyt eljárás egyes szakaszairól szóló bejegyzésekből az látható, hogy azok nem csak a városi bíróból és tanácstagokból álló testület előtt folytak, s nem csak ők hozták az ítéletet.

Molnár Marinka ellen varázslat (*die Zauberei, crimen magiae*) miatt folyt eljárásról készült jegyzőkönyvi bejegyzésből feltűnik, hogy nem a Tanács tartotta, és az ítéletet nem a Tanács hozta, hanem az alulírott városbíró és esküdtek, mint kirendeltek (*als Verordnete*).¹³² Az általuk 1714. október 22-én hozott végítélet (*Endt Urt[eil]*) szövege alatt felsorolt nevek közül kitűnően a kirendelt esküdtek közül hét tanácstag (*Raths Verwandte*), egy a városi őrmester (*Wachtmeister der Statt*), egy az egyik fertálmester (*Viertelmeister*)¹³³ volt. Az ő nevüket követi a városbíró (*Statt Richter*) neve, s az utolsó név *Báchmegyei György* az időbeli földesúri jószágigazgató és elnök (*d[ies]zeitl[icher] Praeffect*¹³⁴ und *Praeses*¹³⁵) neve.¹³⁶ E szerint a bírói joghatóságot ebben a büntetőügyben gyakorló testület elnöke nem a városbíró, hanem a földesúr képviselője volt. *Báchmegyei Györgyről*, mint báró *Gračich Jakab* kanizsai uradalma jószágigazgatójáról az első adat 1714. augusztus 9-éről áll rendelkezésre.¹³⁷

Spangelné, Marsa elleni feljelentés alapján egy hónap múlva, 1714. november 23-án hasonló ügyben a Tanács tartott ülést, és az erre kirendelt ülnök urak (*darzue Verordnete H[err]n Assesores*), mint az azidőszerinti városbíró (*Stats Richter*) és a név szerint felsorolt tanácstagok (*Rats Verwandte*) által lett kihallgatva (*befragt*), és ők hozták meg a végzést (*Endtschluss geschlossen*). A bejegyzés utolsó mondata szerint a leírtak az említett ülnökök jelenlétében (*coram ysdem Assistentibus*) történtek.¹³⁸ Tehát a földesúr képviselője nem vett részt a kihallgatáson sem, és a döntés hozatalában sem.

Albrecht Simon a jegyzőkönyvi bejegyzés homályos szövegéből következtet-

hetően vagyon elleni bűncselekmények valamelyikének elkövetése miatt vádolta és jelentette fel (*klagt undt gibt an*) *Hammer Miklóst*. Az 1715. április 4-én volt tárgyaláson a tényállás tisztázása érdekében került sor határozathozatalra (*wurde Deliberiret*). A határozat szövege alatt három tanácsstag, és az azidőszerinti bíró (*Richter*), valamint *Báchmegyei Györgynek*, mint elnöknek (*Praesident*) neve olvasható.¹³⁹ Ezek szerint az elsőként, valamint a harmadikként említett két ügynél — legalábbis a jegyzőkönyvből következtethetően — a tárgyaló testület ülésén a földesúr jószágigazgatója elnökölt

Maiorics András 1716. május 11-én az azidőszerinti városbíró, kilenc tanácsstag, valamint több más esküdt ülnök (*mehrere andere geschworene beysizzer*) jelenlétében lett *in causa homicidy* kihallgatva (*examiniret wordten*), és az ugyanazonnap kelt végítélet szerint a városi bíróság és valamennyi ülnök által (*Von dem Statt Gericht undt allen Assesoren*) egyhanguan lett elhatározva (*unaniminter concludirt wordten*) hogy milyen büntetésben részesül. A végítélet keltezése után mintegy aláírásként az olvasható, hogy *N. N. Richter undt Ratth allda*.¹⁴⁰

A négy ügy közül az elsőről készült jegyzőkönyvi bejegyzés szerint kirendelt személyek, a városbíró és esküdtek foganatosították a kihallgatást és ők, valamint a földesúri jószágigazgató, aki elnökölt is, hozták a végítéletet. A harmadikként említett ügy tárgyalásáról készült jegyzőkönyvi bejegyzés szerint jelen volt, mégpedig ugyancsak elnökként az urasági jószágigazgató. Ezek szerint e két ügyben nem a Tanács, mint városi bíróság gyakorolta a bírói joghatóságot, hanem az úriszék.¹⁴¹

A másodikként említett ügyről készült jegyzőkönyvi bejegyzésből egyértelmű, hogy a kihallgatás és a végzés hozatala tanácsülésen történt, de azon mind a városbíró, mind a tanácsstagok kirendelt ülnökökként voltak jelen és ilyenként jártak el, s döntöttek. Ezek szerint ennek az ügynek a tárgyalásánál és eldöntésénél egybeolvadt — mondjuk, hogy összekeveredett? — a városi és a földesúri bírói joghatóság.

Az utolsóként említett ügyben a végítélet alatti *N.N. Richter undt Ratth allda* aláírás-helyettesítőből azt kell megállapítani, hogy az eljárás és az életvesztésre szóló végítélet hozatala a Városi Tanács által történt. Ebből az kövekezik, hogy a Városi Tanács a *ius gladii* alapján járt el, mégpedig a városbíró és a Tanács által másnap, 1716. május 12-én az Udvari Kamarához intézett felterjesztésből és annak szövegéből¹⁴² következően még Kanizsa újszerzeményi kincstári városi jogállása idején elnyert *ius gladii* alapján. Figyelemre érdemes azonban, hogy jelen volt több más esküdt ülnök is. Ebből pedig az következik, hogy a Városi Tanács akkor, amikor a *ius gladii* alapján jár el, akkor, amint az történt a *ius gladii* alapján tárgyal és elbírál, az 1695. évi gyermekgyilkosság miatti perben, amikor a városbíró és tanácsstagokon kívül más személyek, köztük öt esküdt polgár (*geschworene Burger*) is jelen voltak, és ezek is szavaztak, az ítéletho-

zatalakor,¹⁴³ ugyanúgy a *ius gladii* alapján 1716-ban indult ügyben is a városbíró és a tanácsstagokon kívül más esküdtek is részt vettek az eljárásban és az ítélethozatalban, még akkor is, ha a földesúr képviselőjének jelen nem léte folytán az eljáró testület nem úriszék volt, hanem, mint a bejegyzésben olvasható, a városi bíróság és valamennyi ülnök együttesen ítélezett.

A négy ügy közül az első és a negyedik arról tudósít, hogy báró *Gračich* földesurasága idején a pallosjog gyakorlása Kanizsán is megoszlott a városi bíróság és a földesúr (illetve praefektusa) között. A másodikként és harmadikként említett két ügy pedig arról tanuskodik, hogy a *ius gladii* körén kívüli büntető ügyekben is megoszlott a tanácsi és a földesúri igazságszolgáltatási jogkör.

Polgári peres eljárások

A Tanács bírói joghatósága alapján tárgyalta jogviták közül 24 a magánjog körébe tartozó érdeksérelemből keletkezett, tehát polgári per volt.

A/1. A *dologi jog* körébe tartozó volt és birtokháborítás miatti eljárás lett volna, ha a kereset előterjesztőjét birtoklásában zavarták volna, s nem csak zavarni akarták. *Oswaldt* nevű tímár az 1716. augusztus 26-ai jegyzőkönyvi bejegyzés szerint azért terjesztett elő keresetet, mert mostohafia, *Wittmann György János* őt a lakása és háza használatában zavarni akarja (*turbieren will*). Az ügy tárgyalásáról szóló jegyzőkönyvi bejegyzésből kitűnően *Oswaldt* egy gyümölcsös kertet is használt, melynek a mostohafia volt a jogos tulajdonosa.

Annál fogva, hogy birtoksértés nem történt, csak ennek szándéka látszott bekövetkezőnek, a Tanács birtokvédelmi intézkedése nem birtoksértéstől való tartózkodásra kötelezés volt, hanem csak az *Oswaldt* birtokában levő ingatlanok jövőbeli sorsára vonatkozó tanácsi — szövegezésében imperatív — állásfoglalásra került sor (*geschlossen worden*). E szerint *Oswaldt* addig maradjon az általa lakott házban, és az ún. *Freyer* féle gyümölcsös kertet, mely *Wittmann* tulajdona, addig élvezze, amíg *Wittmann* helyzete nem változik, de a gyümölcsösből semmit el nem adhat, el nem zálogosíthat, el nem ajándékozhat. *Wittmann* pedig — a jegyzőkönyvből ki nem tűnő — helyzete változásakor a gyümölcsös-kertet vegye birtokába, a házat azonban becslés útján megállapított áron neki kell átengedni.¹⁴⁴

2. A *kötelmi jog* körébe tartozó, de a jegyzőkönyvi bejegyzésből ki nem tűnő tényállásból származó volt *Manlein János* kaproncai (*von Coppreinitz*)¹⁴⁵ lakosnak 1716. május 24-én tárgyalta keresete, mely szerint *Palesttyák Pál* városi tanács taggal és *Gerencsér Tamással* szemben támaszt követelést a náluk levő adóssága miatt (*wegen seiner bey ihnen ligende schuldt*). A Tanács úgy határozott, hogy

Palestyák 6 forintot, *Gerencsér* 5 forintot köteles adni a szentmisére a kanizsai Franciskánusoknak.¹⁴⁶

A jegyzőkönyvi bejegyzés tömörsége folytán nem lehet megnyugtatóan tudni, de még következtetni sem, milyen adóssága volt *Manleinnek* a két alperesnél, amelyre hivatkozással ő terjesztett elő keresetet, s miért kötelezte az alpereseket a Tanács szentmise céljára a Franciskánusoknak történő fizetésre.

3. A jegyzőkönyvi bejegyzésből ugyancsak ki nem tűnő tényálláson alapult az egerszegi (*von Egerszeg*¹⁴⁷) *Szabó Ádám* felperes 1716. június 9-én tárgyalt keresete *Palestyák Pál* városi tanácstagnak 7 forint összegű tartozása megfizetésére kötelezés iránt. *Palestyák* alperes a követelés jogalapját nem vitatta, az összecszerűség tekintetében beszámítási kifogással élt, mert a felperes a neki eladott lópokrócokért 5 forinttal tartozik, a különbözeti 2 forintot pedig hajlandó a felperesnek megfizetni. A felperes előadta, hogy a kérdéses 5 forintot az életben levő *Csizmadia Mátyás* volt felesége, *Maricza* útján már kifizette, tehát ezt a pénzt kérje az alperes *Csizmadia Mátyástól*. A Tanács a keresetnek helytadva az alperest a 7 forintnak és kamatának a Tanács előtt történő megfizetésére kötelezte. Az alperes az ítéletnek megfelelően a felperesnek 7 forint 42 dénárt nyomban átadott.¹⁴⁸

4. A Tanács előtt 1716. november 9-én megjelent *Dobnerné* azon a címen követelt *Schuster Fülöp* ácsmester özvegyétől 4 forintot, mert néhai férje házépítésre átvett 4 forintot *Frimb Ferenc*től.¹⁴⁹ A jegyzőkönyvből nem tűnik ki, hogy milyen jogviszony volt a felperes és *Frimb Ferenc* között, milyen alapon követeli a *Frimb Ferenc* által megrendelt ház megépítésével kapcsolatban az ácsnak — vélhetően a vállalkozási díjra előlegként — adott összeget.

A hozott ítélet szerint a ház építését 1704-ben a kurucok okozta zűrzavar (*der Kurutzen ruml*) megakadályozta, s ezért *Schusterné* fizessen *Dobnernének* 2 forintot, ami mindjárt meg is történt. A másik 2 forint mindkét fél részéről törölve lett, és a szerződést nyugta helyett átadták *Schuster Fülöpnének*.¹⁵⁰

5. 1717. július 26-án ítéletet hozott a Tanács egy kötelezvény című okirat szerinti tartozás miatt a hitelező által előterjesztett kereset folytán.

Az okirat 1715. októberében (nap nem szerepel) kelt. Tartalma szerint *Homorisz Miklós* 20 ökröt vásárolt *Khammota Mihálytól* és *Salamon Mártontól* 480 forintért, melyből kifizetett 300 forintot, és kötelezettséget vállalt a hátralékos 180 forintnak négy héten belüli kifizetésére.

Az okiratnak a jegyzőkönyvi kötetbe másolt szövegét követő bejegyzés szerint a jegyzőkönyvvezető sem az okiratban szereplők perbeli jogállását, sem a kereseti kérelmet, sem az ellenérdekű fél erre tett nyilatkozatát nem foglalta jegyzőkönyvbe, hanem csak a Tanácsnak az okiraton alapuló és a tárgyaláson ismertté vált egyéb adatokon nyugvó ítéletét jegyzőkönyvezte.

A Tanács ítéletével kimondta, hogy az okirat érvénytelen. A jegyzőkönyv szerint a Tanács az okirat szerinti kötelezvény alapján támasztott követelés folytán úgy találta, hogy a 180 forintot nem csak *Hommorisz Miklós* volt polgártárs köteles fizetni, hanem azok a társai is, akik a kötelezvényt tartalmazó okiratot aláírták; *Hommorisz* azonban nem a saját, hanem *Mugenauer Ferenc* pecsétjét és aláírását is használta, az pedig a tárgyalás idején a *gróf Jerger ezredben* drago nyos,¹⁵¹ az okirat már teljesen el van szakadva, és a többi társ aláírását levágták. Az özvegyet is megidézték, s azt vallotta, hogy a szóban forgó adósságról semmit nem tud. Mindezt határozott a Tanács úgy, hogy a kötelezvény érvénytelen.¹⁵²

6. 1717. december 10-én az Ortazról, a nádori uradalomból (*von Ortaz aus der Pallatnischen Herrschaft*)¹⁵³ való *Kovács Balázs* perelte *Sziartó György* kanizsai polgárt és szíjgyártót, mert neki 27 évvel ezelőtt 16 forint készpénzt kölcsönzött, és mert az alperes nem képes fizetni, a háztelek nem az ő tulajdona. A Tanács a felperesnek az alperes tulajdonát képező, és *de Prie* örgróf uradalma¹⁵⁴ alatt fekvő szőlőskertjét jelölte meg, amelyen a pénzt keresse.¹⁵⁵

B) A jegyzőkönyvi kötet négy 1717. évi bejegyzéséből az következtethető, hogy azok valamilyen címen keletkezett magánjogi követelés ki nem egyenlítése folytán előterjesztett keresettel indult per mikénti befejezését rögzítő bejegyzések.

1. 1717. április 23-án *First József Schuster Fülöpnének* az ökörvásárlásra kölcsön kapott 38 forintot (*das geliehne oxen gelt*) bíróság előtt (*Pey Gericht*) rendesen megfizette.¹⁵⁶

2. 1717. május 17-én *Schüss Mädti* és a *Surdról*¹⁵⁷ való *Diszi Gegeli* között egyezség jött létre egy ökör ügyében, mely miatt Szent Mihály napja¹⁵⁸ után 14 nappal 15 forintot kell fizetni. Ha azonban a surdi nem tud fizetni, akkor a házából is ki kell tenni, és a házat el kell venni tőle.¹⁵⁹

3. 1717. május 18-ai bejegyzés szerint *Rácz István* a kuruc háborúban (*in den Ckhrudzen khrig*) tőle elvett tehénért járó 10 forintból 1717. május 18-án 6 forintot megkapott.¹⁶⁰

4. 1717. augusztus 22-ei bejegyzés szerint e napon *Löbel Jakab* a *Guldin Jurától* kölcsön kapott 40 forintot a fiának, *Guldin Mártonnak* megfizette. Mert *Löbel* kötelezvénye (*Obligation*) elveszett, a bejegyzés szerint a bíróság tanúsítja (*Gericht bescheinigt*), hogy *Löbellel* szemben követelés nem forog fenn.¹⁶¹

C) *Tiltott cselekményekből*, iniuriákból keletkezett perek közül 7 szóbeli iniuria, a mai rágalmazás és becsületsértés törvényi tényállását, 1 a *tetleges iniuria*, a mai testi sértés tényállását valósította meg, 3 pedig a kötelmek keletkezésének alapján nyugvó *Gaius*-i osztályozás szerint sem szerződésből, sem tiltott cselekményből, hanem *más tényállásból származó, esetünkben károkozó cselekmények* kategóriájába tartozó cselekménnyel, mégpedig szándékos bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti követelés folytán keletkezett ügy volt.

1. Az 1714. november 3-ai tárgyalási jegyzőkönyvből kitűnően *Palestyák Pál* indított pert *Szabó Tamás* ellen bizonyos dehonestatio miatt. Mindketten tanács-tagok voltak. (III. fejezet. 1714. és 1715.) Mert a dehonestatio megtörténte bebizonyosodott (*bewiesen worde*), úgy határozatott (*Deliberiret worden*), hogy az alperes (*Incattus*) nyelvváltság (*emenda lingvae*)¹⁶² címén 6 rajnai forintot fizessen, mégpedig felét a Tanácsnak, másik felét azonban a felperesnek (*Actori*), ugyanakkor az alperes megkövette a felperest. A Tanács *Palestyák Pált* és *Szabó Tamást* 24 rajnai forint pénzbüntetés kilátásba helyezésével figyelmeztette, hogy egymást ne szidják.¹⁶³

2. *Margarics István* leánya, *Zsuzsanna*, valamint *Koch János* és felesége a kurva és a boszorkány (*Hur[e] und Hexe*) szavak egymással szembeni használatával követték el a szóbeli iniuriát, a sértést. Az 1716. július 25-ei teljes tanácsülésen a városházán nyilvánosan bocsánatot kértek az általuk használt szavakért, s következőképpen kézfogással megegyeztek egymással (*hatten abgeben*)¹⁶⁴ *wegen einige Schimpfworthen, ..., somit stipulatis manibus seindt wider über eins kommen*). A Tanács úgy határozott, hogy ha valamelyikük a sértést megismétli, 5 forint büntetésben részesül.¹⁶⁵

3. *Megyeri István* (aki bizonyára azonos a Külső Tanács *Megyeri István* nevű tagjával) azzal rágalmazta meg *Wundtsam* urat (e megjelöléssel és keresztnév nélkül szerepel a jegyzőkönyvben), hogy a városbíróra, *Pernhardt* (nevét ez ügybeli jegyzőkönyvezéskor így írták; neve helyesen: *Bernhardt*) *Jánosra* rosszat mondott. A Tanács az 1716. november 22-ei teljes ülésében *Megyerit* azzal büntette, (*gestrafft worde*) hogy a Ferenc-rendiek templomának egy pár nagy viaszgyertyát kell adnia. A büntetés oka, hogy *Megyeri* nem tudta bizonyítani, hogy *Wundtsam* a városbíróra a legcsekélyebb rosszat mondta volna.

Megyeri és *Wundtsam* a tárgyaláson barátságosan kibékültek.¹⁶⁶

4. Szóbeli sértés miatt 1717. május 23-án folyt tárgyaláson *Trenszky Mátyás* és *özvegy Margalishé, Mara* a Tanács előtt megegyeztek egy dukát büntetés terhe mellett, hogy egyiknek a másikkal szemben kifogásolni valója nincs.¹⁶⁷

5. 1717. július 23-án *Trenszky Mátyás* mészáros és *Szigeti János* a köztük levő vita miatt egyeztek meg egymással, hogy ha az egyik a másikat szembe vagy a háta mögött szidná, 12 forint büntetést fizet, mégpedig 6 forintot a Tanácsnak, a másik 6 forintot pedig a céhnek (*dem Handweg*).¹⁶⁸

6. A magát becsületében megsértettnek érző *Knödl Mihály* tanácsstag (*Ratsfreundt*) és a sértést okozott *Schöffér György János* ugyancsak tanácsstag közötti peres ügy elintézése az 1717. november 14-ei tárgyaláson az lett, hogy *Schöffér* megkövette *Knödl*-t és a hozott határozat szerint akkor, ha valamelyikük a veszedést felújítaná, köteles lesz a Tanácsnak 12 forint büntetést fizetni.¹⁶⁹

7. 1717. december 5-én *Bernhardt János* városbíró és *Menner András* tanács-

tag (korábban városbíró, akinek neve helyesen: *Männer*) *Szabó Tamást* vádolta, mert az őket *Devachy Miklós* ünnepnapján (*Errentag*¹⁷⁰) szidalmazó és szitok szavakkal (*mit schimpfund scheldt worten*) támadta meg. *Szabó Tamást* a bíróság elé idézték, s kiderült róla, hogy nem csak most kerül büntetés alá, hanem már két évvel korábban *Mehner* urat támadta meg, minden ok nélkül agyonlövással fenyegette meg, tehát most a város bíróságának 4 forintot büntetésképpen fizessen meg, és ezzel a veszekedés ki lett egyenlítve, és meg lett szüntetve.¹⁷¹

8. Tetteslegesen iniuriát elkövető *Horváth Matók* keservesen megverte *Wundtsam* úr fiát, mégpedig annak ellenére, hogy az ártatlan volt. E cselekedete miatt a Tanács az 1716. szeptember 3-ai teljes ülésben 12 forintra büntette, és arra kötelezte, hogy az ifjúnak fájdalomdíjként 6 forintot fizessen. E jegyzőkönyvi bejegyzés folytatásaként, de egészen más írással írva, az olvasható, hogy a Tanács a tettesre kiszabott 12 forintot betegsége miatt elengedte és azt törölte.¹⁷²

9. Figyelemre érdemes, hogy az 1714—1717. évek pénztartozás miatti nyolc pere közül kettőnek is alperese tanácsstag, mégpedig ugyanaz a tanácsstag (*Palastyák Pál*), továbbá, hogy a szóbeli iniuria miatt folyamatban volt hét eljárás közül háromban szerepeltek sértettként és sértőként tanácsstagok és a Külső Tanács tagjai (*Palastyák Pál*, *Wundtsam Márton*, *Megyeri István*, *Knödl Mihály*, *Schöffner György János*), egyben pedig a városbíró és egy tanácsstag (*Bernhardt János*, illetve *Männer András*) a sértettek, s egy másik tanácsstag (*Szabó Tamás*) a sértő, aki egyébként egy tanácstagot agyonlövással is megfenyegetett, *Männer András*sal szemben, pedig amikor városbíró volt, mint látni fogjuk, úgy szegült ellen, s oly magatartást valósított meg, amely miatt pénzbüntetés fizetésére kötelezte a Tanács. E sorba tartozik, hogy az egyik volt városbíró (*Molnár János*) és a Külső Tanács egyik volt tagja (*Takács Ferenc*) ellen, mint látni fogjuk, lopott dolgok megvásárlása miatt folyt eljárás.

E perek rávilágítanak a Városi Tanács tagjai egymásközötti viszonyaira, s ebből következtethetően a város vezető testületében uralkodott nem kedvező állapotokra, közéleti légkörre, ugyanakkor e perek, mint ma már csak jogtörténeti események, egyben adalékokkal szolgálnak a kuruc világ utáni Kanizsa társadalma egy sávjának történetéhez is.

10. A becsületsértési ügyekben követett bírói gyakorlatot vizsgálva azt látjuk, hogy a Tanács a szóbeli iniuria miatt folyt hét per közül négyben a büntetés kiszabása mellett

- az egyik ügyben (*Palestyák Pál*^{c/a} *Szabó Tamás*) a kiszabott pénzbüntetésnél nagyobb összegű pénzbüntetés kilátásba helyezésével figyelmeztette a feleket, hogy egymást ne szidják;
- a másik ügyben (*Margarics Zsuzsanna*^{c/a} *Koch János és felesége*) büntetés kiszabása nélkül figyelmeztette az egymást sértegetőket, hogy ha valame-

lyikük a sértést megismétli, a határozat hozatalakor közölt összegű pénzbüntetésben fog részesülni;

- a harmadik ügyben (*Trenszky Mátyás* ^{c/a} *Szigeti János*) a Tanács arra az esetre, ha az egymással vitában levő két fél közül az egyik a másikat szembe vagy a háta mögött szidná, a közölt összegű pénzbüntetést lesz köteles fizetni;
- a negyedik ügyben (*Knödl Mihály* ^{c/a} *Schöffner György János*) a megsértettek a sértő által történt megkövetése után a Tanács a felek között folyó veszekedés folytatása esetére ugyancsak kilátásba helyezett, mégpedig szintén egyidejűleg közölt összegű pénzbüntetést.

A négy ügyben hozott határozatokból az állapítható meg, hogy a Tanács az elkövetett sértés miatt a sértő által a sértettől történő bocsánatkérés tudomásulvételén vagy a büntetés kiszabáson felül egy újabb sértéstől való tartózkodás érdekében helyez kilátásba pénzbüntetést. Tehát nem csak azzal a jogával él, hogy a vétkezőt megbünteti, hanem élve tanácsi közhatalmával, hatást is akar gyakorolni arra, hogy a valamilyen ok miatt érdekellentétbe vagy szemléleti ellentétbe került városlakók békességben megférjenek egymással. A Tanácsnak ez a gyakorlata visszanyúlik az 1703-ban szóbeli sértések miatt folyamatban volt perekben követett gyakorlatra (*Rózsa*, 1999, 48.) és tükrözi a század elején a Budai és a Pesti Városi Tanács által követett gyakorlatot. (*Bónis*, 1962, 258—260.)

D/ 1. *Bűncselekmény elkövetésével okozott kár* miatt előterjesztett kereset tárgyalta a Tanács 1714. december 3-án, amikor az Überauból való *Granraj György*¹⁷³ és a Harasztifaluból¹⁷⁴ való *Zwetkovitsch György* amiatt terjesztettek elő keresetet, mert amikor a Kanizsán túli erdőségen át disznókat hajtottak, akkor *Pulaj György* disznópásztorai *Kis Iván* fiával együtt két disznót megöltek. A kárt szenvedetteknek való elégtételadás megtörtént, mégpedig — amint a jegyzőkönyvben olvasható — 20 rajnai forint ellenében békés megegyezés jött létre, úgy, hogy a továbbiakban egyiküknek se legyen követelése.¹⁷⁵

2. Ugyancsak bűncselekmény elkövetésével okozott kár miatt előterjesztett kereset tárgyalta a Tanács 1716. május 24-én, amikor *Marx Sámuel* lendvai¹⁷⁶ zsidó (*Jud von Lendva*), aki egyébként a Batthyany uradalomból való, — olvasható a jegyzőkönyvben — volt a kereset előterjesztője.¹⁷⁷ Alperes a cigány vajda (*der Zigeiner Waivoda*) volt. (A jegyzőkönyvvezető csak így jelöli meg. Nevét nem közli.) A Tanács által a vajdának adott rendelkezésből (*gebener Bescheid*) és a cigányvajda nyilatkozatából tudjuk meg, hogy a kereset alapja dolgok ellopása, illetve az ezzel okozott kár volt. A Tanács ugyanis a vajdának azt a rendelkezést adta, hogy az ellopott dolgok (*abgestollene sachen*) miatt a felperessel egyezzen meg. Ennek folytán a vajda megígérte, hogy az ellopott dolgokért a költségek nélkül 41 forintot fizet.¹⁷⁸ Abból, hogy a jegyzőkönyvi bejegyzés nem

folytatódik, az következtethető, hogy mind a felperes, mind a Tanács megnyugodott a vajda ígéretében.

Figyelemre érdemes, hogy a disznók megölésére alapított kereset folytán történt kártérítés fizetésből, majd a másik perben a cigányvajdának adott rendelkezés alapján tett alperesi nyilatkozatból a Tanácsnak az egyik esetben idegen dolog elrablásáról, a másik esetben lopás bűncselekményéről lett tudomása, mégsem vette kezébe a bűnüldözést, nem indította meg *ex offo* a büntetőeljárást, hanem elegendőnek tartotta a bűncselekménnyel okozott kár tekintetében a felek által kötendő megegyezést, és az egyik ügyben a kár megtérítéseképpen bekövetkezett, a másik ügyben pedig nem is teljesített, hanem csak ígért fizetést.

3. *Lebel Sámuel* rohonczi¹⁷⁹ zsidó (*Jud von Rochnitz*) a Tanács 1716. május 26-ai teljes ülésén előadta, hogy a cigányok tőle a vásári időben egy darab „Krantäsch”-t¹⁸⁰ elloptak, és ebből a harmadrészt *Mulnar János*, az előző évi városbíró¹⁸¹ és *Takács Ferenc* a cigányoktól (*von denen Zigeinern*. — Sic!) potom pénzért (*Spott Geldt*) megvették. A Tanács egyhangú szavazattal arra kötelezte *Mulnart*, helyesen: *Molnárt* és *Takácsot*, hogy a „Krantess”-ért (a jegyzőkönyv e helyén így írva!) büntetésekként (*zu einer Straff*) 50 forintot fizessenek. Erről aznap kiadták a város pecsétjével megerősített biztosító írást (*Versicherungs Zettl*), melynek erejénél fogva *Lebelnek* a közeledő Nagyboldogasszony napján (*am Grossen Frauen Tag*)¹⁸² a Tanácstól kell felvennie az 50 forintot. Az azonban, hogy a Tanács *Molnárnak* és *Takácsnak* milyen büntetést ró majd ki, az — olvasható a jegyzőkönyvben — függőben marad.¹⁸³ Ennek alapján a Tanácsnak azt a rendelkezését, hogy az alpereseknek az 50 forintot büntetésekként kell fizetniök, úgy értelmezendőnek tartjuk, hogy az 50 forint a vásárláskori potom pénzzel szembeni többleténél fogva büntetés.

1716. augusztus 13-án a városbíró, nyolc tanácsstag és a Külső Tanács egy tagja jelenlétében folyt tanácsülésre *Molnár Jánost* és *Takács Ferencet* újból berendelték és kihallgatták (*auffs neu constituirt undt Examinirt wordten*). *Lebel Samuel* „Krantäsch”-e (a jegyzőkönyv e helyén így írva!) miatt, amikor mindkettőjüket megbüntették, mégpedig *Molnárt*, mint volt bírót és esküt tett polgárt 150 forint, *Lebel* részére pedig kártérítésképpen 36 forint 20 krajcár fizetésére, *Takács Ferencre* pedig, mint volt tanácsstagra (*Ratths befreundete*) 50 forint büntetést szabtak ki, *Lebel* javára pedig 18 forint 10 krajcár kártérítés fizetésére kötelezték. *Molnár* kötelezte magát, hogy a Tanácsnak vagyonesztés terhe alatt 15 napon belül fizet.¹⁸⁴ A Tanács által terhére megállapított 186 forintot 1716. szeptember 27-én (tehát nem 15 napon belül, hanem több, mint 30 nap múlva. Szerző megjegyzése.) a városbíró és két tanácsstag jelenlétében megfizette,¹⁸⁵ mégpedig úgy, hogy *Lebelnek* 50 forintot, a földesúrnak 75 forintot, a városnak 61 forintot, és ennek folytán *Molnárnak* a kötelezvényt visszaadták.

A Tanács *Lebel* „Krantäsch”-ének a cigányok által történt ellopásáról és annak egy része *Molnár* és *Takács* által vétel útján történt megszerzéséről, tehát általuk elkövetett orgazdaságról *Lebel*, mint károsult előadásából szerzett tudomást. Ekként a károsult tulajdonképpen vádlóként lépett fel. Az ennek nyomán a jegyzőkönyvi bejegyzés szerint történtek azt mutatják, hogy összefolyt a polgári per és a bűnvádi eljárás. Az is kitűnik azonban a két jegyzőkönyvi bejegyzésből, hogy a Tanácsot első sorban, tulajdonképpen kizárólag az orgazdaság érdekelte, a lopás, melyből az orgazdaság létrejött, nem is foglalkoztatta a Tanácsot, nem is vizsgálta, — legalábbis a *Lebel* vádja alapján indult eljárásból készült jegyzőkönyvi bejegyzés szerint —, hogy *Molnár* és *Takács* kitől vásárolták a „Krantäsch”-t, ki volt az a személy, aki annak ellopását elkövette.

4. Bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránt perelt *Sárváriné* is. Az 1716. november 22-ei tárgyaláson azt adta elő, hogy a rebellio idején (*in der rebellions Zeith*), ami azt jelenti, hogy a kuruc világ idején *Imre Mihály* és társa az ő megszökött négy éves bikáját elfogták, titkon levágták és elfogyasztották.

A Tanács úgy határozott (*Deliberatum est*), hogy azért, mert *Inkey* alispán úr *Sárváryné* keresete tárgyában már ítélezett,¹⁸⁶ s mert *Imre Mihály* és társa semmilyen katonai parancsnokság alatt sem álltak, hanem csak rablótársak voltak, ezért az asszonyt békítsék meg, és adjanak neki egy másik bikát vagy 15 napon belül fizessenek neki 12 forintot, mert ha nem, akkor 24 forintra lesznek büntetve.¹⁸⁷ Ebben a polgári perben úgy jelentkezett a bűnvádi eljárás, hogy ha az alperesek nem tesznek eleget kártérítési kötelességüknek, akkor a fizetendő kártérítés összege kétszeresének megfelelő pénzbüntetés kiszabása lett kilátásba helyezve.

5. Az utóbb tárgyalt négy ügyben a felelősség alapja az alperes(ek) vétkessége volt. *Vétlen felelősség* körébe tartozik általában az állattartók felelőssége azért a kárért, amelyet az állat másnak okoz. Állat által okozott kár megtérítése iránt indított pert 1716. december 12-én *Szücs Martzin Sziártó Miklós* ellen, a bikája által *Szücsné*n okozott sebek miatt. A Tanács úgy határozott, hogy *Sziártó Miklós* a tábori sebésznek (*Feldscherer*) 3 forintot, *Szücs Martzinnak* pedig a felesége fájdalmai miatt (tehát fájdalomdíjként) 1 forint 50 denárt köteles fizetni. A Tanács nem az állatok által a tartójuk általában vétlen felelőssége alapján marasztalta *Sziártót*. Döntése meghozatalánál ugyanis figyelembe vette, amire a döntés indoklásában hivatkozik, nevezetesen azt, hogy *Sziártó* jól tudta, hogy bikája rossz természetű, s az embereket nagyon is felökleli, s ennek ellenére nem vigyázott eléggé, úgy, hogy *Szücsné*t majdnem halálosan felöklelte.¹⁸⁸ A Tanács döntésénél tehát az állattartó gondatlanságára is alapított.

A Tanács akkor, amikor úgy rendelkezett, hogy *Sziártó* a sebésznek köteles fizetni, akkor ezzel közvetlenül a sebért felelős állattartóra hárította a *Szücsöt*

egyébként terhelő gyógyítási költséget, melyet ha fizet, igényelheti annak *Sziártó* által történő megtérítését.

6. Állat okozta kárának megtérítése iránti keresetet terjesztett elő 1717. december 3-án *Tott Pálné Nagy Istók* ellen, mert hagyta, hogy a kutyája a felperest szétszaggassa. A felperes bizonyítani nem tudott. Ezzel szemben az alperes lakója, *Illuma*, mint pártatlan tanú, olvashatjuk a jegyzőkönyvben, letelezte az esküt arra, hogy a felperes diófának esett, és magát halálosan megütötte.¹⁸⁹

A jegyzőkönyvi bejegyzés most ismertetett szövegét követő, további bejegyzés nincs. E szerint a Tanács nem hozott ítéletet, vagy a jegyzőkönyv vezetője elmulasztotta azt bejegyezni. A foganatosított tanúbizonyítás alapján az vélelmezhető, hogy — hacsak a felperes a keresetét vissza nem vonta — a Tanács elutasította volna azt.

Büntető peres eljárások

1. A bűncselekmény miatt indult eljárások közül időrendben az első a varázslat büntette (*Zauberei, crimen magiae*) miatt 1714. október 19-én tartott vizsgálat, másképp nevezve kihallgatás (*Inquisiton oder Examen*) volt.

A jegyzőkönyvi kötet erről szóló bejegyzése¹⁹⁰ szerint a *Landgerichtsordnung* 23. cikkulusa alapján (*Kraft der Landt Gerichts Ordnung, Vermögh des 23 Artikels*) került sor a vizsgálatra, kihallgatásra, s már most jelezzük, hogy a meghozatalra került ítéletben pedig ugyanennek a 60. cikkulusára történik hivatkozás.¹⁹¹

A hivatkozott két jogszabályhely alapulvételével megállapítható, hogy azok az 1656. december 30-án *III. Ferdinánd* császár által Alsó-Ausztria részére kiadott büntető rendtartásnak, a „*Neue peinliche Landgerichtsordnung in Oesterreich vnter der Enns*”-nek, amelyet *Ferdinandea*-nak neveznek, cikkulusai.

A *Ferdinandea* a Habsburgok német tartományaiban a 15. sz. végén megindult büntetőjogi kodifikáció alsó-ausztriai eredménye, melyet a jogtörténet-tudomány jelentős és átfogó koncepciójú jogászi munkaként és az osztrák büntetőjogtörténet mérföldköveként értékeli (*Béli—Kajtár*, 32.). Az 1656. december 30-án történt kihirdetést követően nyomtatásban is megjelent rendtartás¹⁹² I. része 58 cikkulusban főként eljárásjogi rendelkezéseket tartalmaz. (*Erster Thail. Von dem Landtgericht und wie man in peinlichen Malefütz Sachen ins gemain verfahren soll.*) Az 59—100. cikkulusokat magába foglaló II. részben található a tartományi bíróság hatáskörébe tartozó egyes bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések. (*Anderter Thail. Von denen Landtgerichtsmässigen Fällen insonderheit.*) Ezek csoportjai: 1. a vallás elleni, 2. az élet elleni, 3. a nemi erkölcs elleni, 4. a tulajdon

elleni, 5. a csalással, hamisításokkal kapcsolatos bűncselekmények, 6. a vegyes cselekmények csoportjai.

A politikai bűncselekményeket, így a felségsértést, lázadást, összeesküvést, hazaárulást, a tartományi béke megbontását, valamint a császári és tartományi pénzérmék, pecsétnyomók hamisítását a rendtartás a kormányzat elé utasítja (61. articulus).

A bűncselekményeket meghatározó artikulusok szerkezete a következő: a) bevezetés, amely általában meghatározza a tényállást; b) gyanúokok, mégpedig *ba*) a vizsgálatra, *bb*) a befogásra, letartóztatásra, *bc*) a kínvallatásra indító gyanúokok, *c*) kérdőpontok; d) a végítélet meghozatalának szabályai (büntetés); e) a súlyosbító és az enyhítő körülmények.

A *Ferdinandeá* forrásai közül kiemelt jelentőségű volt *V. Károly* császár büntetőtörvénykönyve, hivatalos nevén: *Des allerdurchlauchtigsten, grossmächtigsten, unüberwindlichsten Kaiser Karls des Fünften und des heiligen römischen Reichs peinliche Gerichtsordnung*, röviden: *Peinliche Gerichtsordnung Karls V.*, vagy *Carolina*, irodalmi megjelölése szerint: CCC (= *Constitutio Criminalis Carolina*),¹⁹³ melyben meghatározott legtöbb bűncselekményt átvette. (*Béli-Kajtár*, 33.)

Az Udvari Kamara Buda és Pest török alóli felszabadulása utáni büntetőbíráskodásának rendezésére törekvéséről vezetve 1693. december 1-jén határozottan meghagyta a Budai Városi Tanácsnak, hogy a büntetőügyeket a vele közölt *Landgerichtsordnung* értelmében intézze (*Bónis*, 1962, 26. és 73.). Ezzel egyezően járt el a Budai Kamarai Adminisztráció 1699-ben, amikor egy folyamatban levő perben rendelkezett úgy, hogy a Budai Városi Tanács a pert az alsó-ausztriai tartományi rendtartás szerint általánosságban, majd december 15-én egy konkrét ügyben folytassa (*Bónis*, 1962, 135. old. 32. jegyzet).

Nincs összhangban az ezekből a rendelkezésekből tükröződő törekvéssel és e rendelkezésekkel, hogy a Budai Kamarai Adminisztráció a Kanizsai Városi Tanácsnál 1695-ben és 1696-ban gyermekgyilkosság miatt folyt perben a *Caroli quinti Pein[liche] Halsgerichts Ordnung*-nak, tehát a *Carolinának* a Tanács által hiányosan történt alkalmazását kifogásolta,¹⁹⁴ majd a perben az Udvari Kamara által hozott ítéletnek a Kanizsai Városi Tanáccsal 1696. december 8-án történt közlésekor azt az utasítást adta, hogy a Tanács a *Carolinát* késedelem nélkül szerezze be.¹⁹⁵

Arra a kérdésre, hogy mi lehetett az oka annak, hogy akkor, amikor a Budai Kamarai Adminisztráció az igazgatása alá tartozó terület központja, Buda városa Tanácsának olyan rendelkezést adott, hogy az általa tárgyalt büntetőügyekben a *Ferdinandeát* kell alkalmaznia, s ugyanabban a területi igazgatási egységben fekvő Kanizsa város Tanácsától pedig egy ennél régebbi szabályozásnak, a *Ca-*

rolinának a helyes alkalmazását várja el, tehát hogy ennek az eltérésnek mi lehetett az oka, arra megnyugtató választ adni az eddigi kutatási eredmények alapján nem lehet. Az ellenben megállapítható, hogy az eltérés annak a partikularizmusnak egyik jelensége volt, amely abban az időben eljárásjogunkat jellemezte.

Jelentkezik azonban az a kérdés is, mi lehetett az oka annak, hogy akkor, amikor a Budai Kamarai Adminisztráció 1696-ban a Kanizsai Városi Tanácsnak a *Carolina* alkalmazását írta elő, akkor 1714-ben a kanizsai bíróság a *Ferdinande* szerint jár el, és hogy egy általa folyamatban tett büntetőeljárásból keletkezett perben a *Ferdinande*át alkalmazza. Ennek egyik oka bizonyára az volt, hogy Kanizsa megszűnván kincstári város lenni, Tanácsa megszűnt a Budai Kamarai Adminisztráció felügyelete alá tartozni, a másik ok pedig a *Ferdinande*ának a magyarországi büntetőbíráskodásban fokozatosan történő térfoglalása lett. Ezt pedig *Kollonics Lipót* bíbornok által történt latinra fordíttatása és Nagyszombaton történt kinyomtatása utáni 1687. évi megjelenése segítette elő (*Vuchetich*, 33.; *Réti*, 6, 7.; *Magyar jogi lexikon VI. 108.* Praxis criminalis szócikk.), majd a Corpus Juris Hungarici-nak *Szentiványi Márton* nevéhez fűződő 1696. évi nagyszombati kiadása harmadik kötetéhez tartozóan 1697-ben jelent meg (*Párniczky*, 11., 13.) a *Forma processus judicii criminalis, seu praxis Criminalis* cím alatt és lett a magyarországi büntetőeljárásban alkalmazott joganyag része (*Béli—Kajtár*, 57.).

Az nem tudható, hogy amikor az 1714. évi kanizsai kihallgatásról, majd ítéletről szóló jegyzőkönyvi bejegyzés készítésekor egyes artikulusaira, mint *Landgerichtsordnung* artikulusaira történt hivatkozás, akkor az eredeti, a német nyelvű kiadás, vagy a latin fordítás, a *Praxis Criminalis* állt rendelkezésre.

A *Landgerichtsordnungnak* a tettes ismértté válása, felderítése módjáról szóló 8. articulusa szerint — a 4. és 5. articulusból szabályozott elfogáson és kiadatáson kívül — a tettest a) vád, b) feljelentés, valamint c) olyan gyanújelek és feltevések alapján lehet felderíteni, amelyeknek a joghatóság hivatalánál fogva (*von Amts wegen*) köteles utána járni.

A *Landgerichtsordnungnak* a kihallgatásról és az ennek során alkalmazandó kérdőpontokról, kérdésekről (*Von der guetigen Befragung und Fragstücken*) szóló 32. articulusa szerint először általánosságban (*ins gemain*) kell az eljárás alá vontnak feltenni kérdéseket, mégpedig a következőket: 1. Hogy hívják? 2. Honnan származik? Kik a szülei? 3. Hány éves? 4. Házas-e? Vannak-e gyermekei? 5. Mi a foglalkozása? 6. Eddig hol tartózkodott? 7. Kikkel együtt? 8. Milyen vallású? 9. Azokat a kérdéseket, amelyeket egyébként az alkalom az illetőről kínál. Ezt követően (*hieraff*) kell, ha a tettes letartóztatásban van, feltárni a letartóztatás okát és komolyan, de fenyegetés nélkül kell figyelmeztetni, hogy a tettére vonatkozóan az igazságot adja elő. Ha vallomást tesz, azt szó szerint

kell írásba foglalni. Ha nem elég részletesen, vagy zavarosan vallott, akkor a cselekmény motivumaira, helyére, idejére, elkövetésének módjára, a tettestársakra, azok nevére, tartózkodási helyére vonatkozóan kell kihallgatni.

2. A *Molnár Marinka* 1714. október 19-ei kihallgatásáról készült jegyzőkönyv szerint a kihallgatás a *Landtgerichtsordnung* 32. artikulusa szerinti ún. általános-ságbeli 1—9. sorszámú kérdések feltételelének mellőzésével történt. A jegyzőkönyv bevezető bekezdéséből válik ismertté, hogy a kihallgatás egy jött-ment gyanús személy (*Eine daher geloffene Verdächtiege Perschon*), név szerint *Molnár Marinka* kihallgatása. A kihallgatás mindjárt a gyanút kiváltott cselekmény és magatartás körülményeinek tisztázását szolgálni hivatott 3 kérdés feltevésével kezdődött. E kérdéseknek a gyanúsított által önkéntesen történt megválaszolása után őt még aznap a vízhez vezették, hogy hidegvízpróbának vessék alá.¹⁹⁶ A jelen volt bírák azt, hogy a gyanúsított nem merült el, nem fogadták el őket kielégítő bizonyítéknak, mert a próba négyszer megismételt megmártással történt meg. Amikor is ő sok ember előtt, s a Tanács által delegált bírák előtt — amint a jegyzőkönyvben olvasható — a vízben úgy úszott, mint egy toll (*als eine Feder geschwommen ist*).

Másnap október 20-án az említett három kérdésre nézve foganatosították a második bírósági kihallgást, amikor a vádlott semmi mást nem válaszolt, mint azt, hogy ha még egyszer megfürdetik, biztosan meghal. Egyébként mindent tagadott, amit az első kihallgatáskor elismert.

A jegyzőkönyvbe NB. (=nota bene!) alatt került, hogy a vádlott 19 éves leánya, *Éva* azt vallotta, hogy a második kérdőpont, mely úgy szólt, hogy a vádlott „miért vallotta be önként, hogy ő *Malik Menyhért* úr jégvermét el akarta égetni (mely szalmából készült), és az nem akart megégni?”, igaz, s emellett azt is mondta, hogy abban a pillanatban szakadt az eső.

Október 22-én megtörtént a harmadik kihallgatás. Ennek előtte azonban eskü alatt kihallgatták a tanúkat a kérdőpontokra vonatkozóan.

Az egyik tanú, *Zagoretz György* azt vallotta, hogy ő a vádlottat Kanizsán a jószágigazgató (*praefectus*) *s[alva] v[enia]* (tisztességgel mondva) tehenei között látta, meg is akara fogni, de nem tudta elérni, s hogy az időtől kezdve a s. v. tehén a tejet elvesztette.

A másik tanú, *Balog Katalin* eskü alatt azt vallotta, hogy ő nemcsak látta, hanem meg is kellett tennie azt, ami a harmadik kérdőpontban van. Ennek megfelelően azt vallotta, hogy amikor *Malikné* szolgálatában állott, mosnivalója volt, és nagyon esett az eső, mire a vádlott javaslatára *Malikné* neki (a tanúnak) megparancsolta, hogy három csomó friss csalánt és egy csomó emberi haját, és egy tökört, amelyben mosóvíz és valami más is, de nem tudja, hogy mi volt, nem különben egy mosó pléhet (*Wasch Pleh*) kellett az említett dolgokkal a kéményben

felakasztania, mire az eső elállott. Vallotta továbbá a tanú, hogy Szent György-napkor¹⁹⁷ napkelte előtt a vádlott egy dézsa vizet, egy teknőt, néhány lakatot vett, és ezekkel a kapu alá ment, a teheneket kihajtotta, s mindegyiket vízzel meglocsolta. Amikor a tehenek este hazatértek, az egész faluból való tehenek *Malikné* udvarába mentek, ahonnan a vádlott kihajtotta azokat, és úgy szólt, hogy az idegen tehenek az én hasznom legyenek. Mindez a harmadik kihallgatáskor a vádlott elé lett tárva. A vádlott azonban mindezt tagadta.

Ezt követően a jegyzőkönyvben végítélet (*Endt Ur[teil]*) olvasható. E szerint annál fogva, hogy a vádlott nemcsak saját bevallása szerint, hanem a *Landgerichtsordnung* alapján foganatosított inquisitio szerint néhány pontot beismert, és a büntetőperben saját gyermeke is ellene vallott, és ezen felül két megbízható tanú eskü alatt vallott, az ítélethozatalra együtt levők egyhangúlag úgy határoztak, hogy a gonosz személynek tartott vádlott Istentől megfélemedezett más olyan személyek elrettentésére, akik az ördög rendjéhez tapadnak, a hasznot az idegen állattól elvárásolják, az időjárást csinálni és megváltoztatni tudják, a *Landgerichtsordnung* 60. cikkulusa erejénél fogva az ebben írt kérdőpontokra vonatkozóan kínvallatással történő megkérdezés végett (*Peinlich zubefragen*) torturára ítélték. Úgy rendelkeztek, hogy ha a vádlott többet nem vallana, akkor (mint Istentől megfélemedezett) a hóhér által lefejeztessék, a teste máglyára fektetve elégtessék. Abban az esetben, ha a vádlott a 60. cikkulusban foglaltakat a tortura során bevallaná, tehát mint a jegyzőkönyvben olvasható: a *Pactum cum Diabolo*-t, azaz az ördöggel való cimborálást beismerné, akkor a máglyán elevenen égettessek el. És mindez a jognak megfelelően (*Von Rechts Wegen*) — fejeződik be a végítélet szövege. Az ez alatt olvasható nevekben kitűnően az ügyet tárgyalta és a végítéletet hozta *Báchmegyei György* földesúri jószágigazgató elnöklésével működött bíróság, melynek tagjai a városbíró,¹⁹⁸ hét tanácsstag,¹⁹⁹ a városi örmester²⁰⁰ és az egyik fertálymester²⁰¹ voltak.²⁰²

Az inquisitionnak a végítélet szerint a *Landgerichtsordnung* 23. cikkulusa alapján történt foganatosítása arról tudósító adat, hogy az inquisitiora feljelentés alapján került sor.

A 32. cikkulus és a 37. cikkulus 5. §-a szerint a kihallgatásnál jelen kell lennie egy írnoknak is. *Molnár Marinka* kihallgatásairól készült jegyzőkönyvi bejegyzések nem szólnak írnok jelenlétéről, így nem tudható, kitől, illetve kiktől származnak a jegyzőkönyvi kötetnek ez ügybeli bejegyzései.

Molnár Marinkát, mint láttuk, hidegvízpróbának vetették alá. Ez a *Landgerichtsordnung* 60. cikkulosa 4. §-a szerinti tilalom ellenére történt. E tilalmi rendelkezés szerint ugyanis a tényállásnak hidegvízpróba útján, mint egy bizonytalan és csalóka módszer útján való felderítését mellőzni kell.

A végítélet ugyanazzal fejeződik be, hogy az abban foglaltak a jognak megfele-

lően kerültek elrendelésre, de ha ezt egybevetjük a *Landgerichtsordnung* varázslatról (*Von der Zauberey*) szóló 60. articulusának a végítéletre vonatkozó rendelkezéseivel, akkor azt kell megállapítanunk, hogy e rendelkezés és a meghozott végítélet között eltérés van.

A 60. articulus első bekezdése szerint a tényleges varázslatra, történjék az az ördöggel való cimborálás és az embereknek károkozás által, vagy azokra vonatkozóan is, akik a keresztény hit tagadása mellett magukat az ördögnek adják, vele érintkeznek vagy vele elhálnak (*sich dem bösen Feindt ergeben; mit demselben vmgangen; oder Fleischlich vermischt*), ha egyébként a varázslat által senkinek kárt nem okoztak, azokra tűzhalál szabandó ki, ez azonban nyomós okból, vagy ha a kár nem nagy, bűnbánó embereknél előzetes lefejezéssel enyhíthető.

A *Molnár Marinka* elleni perben hozott végítélettel öt elsősorban kínvallatással történő megkérdezés végett torturára ítélték, tehát a végítélet bizonyítás kiegészítést rendelt el, és ennek eredményétől függő módot rendelt el a halálos ítélet végrehajtására. A *Landgerichtsordnungnak* mind az ítéletről általában rendelkező 42. articulusa, mind a varázslatról szóló 60. articulusának a végítélettről szóló rendelkezése nem tartalmazza bizonyításkiegészítés elrendelésének a végítéletbe foglalása lehetőségét.

A 60. articulusnak a végítélettről szóló rendelkezése, mint láttuk, nyomós okból, vagy a kár nem nagy mivolta esetére a bűnbánó elkövetőre vonatkozóan lehetőséget ad a tűzhalál enyhébb módon való végrehajtása elrendelésére. E rendelkezés tükröződik a *Molnár Marinka* elleni perbeli végítéletnek az ítélet-végrehajtás módját meghatározó feltételek közötti különbségében, mely különbség a bűncselekménynek csak az Istentől való megfélelkezéssel megvalósult, s ekként enyhébb változata és az ördöggel való cimborálás, mint súlyosabb változat között áll fenn.

A végítélettel elrendelt torturára sor került-e, s ha igen, akkor mikor, s hogy az miként végződött, arról bejegyzés a jegyzőkönyvi kötetben nincs, és erről egyéb forrás sem áll rendelkezésre. Ennek megfelelően az is ismeretlen, hogy a végítélet szerinti két kivégzési változat közül melyik került végrehajtásra. Ugyanakkor a már említett 1695. évi gyermekgyilkosság miatti, valamint a továbbiakban részletesebben ismertetésre kerülő 1716. évi perbeli halálos ítéletnek az Udvari Kamarához történő felterjesztése folytán, felvetődik az a kérdés is, hogy a *Molnár Marinka* elleni büntetőperben hozott halálos ítélet felterjesztésre került-e az Udvari Kamarához? S ha igen, akkor az Udvari Kamara mit határozott? Ha pedig nem került felterjesztésre, akkor miért nem. Ezekre a kérdésekre vonatkozóan adat nem áll rendelkezésre.

3. 1714. november 23-án egy másik gyanúsított személy, *Spangelné, Mária* miatt (*wegen Einer Verdächtigten Perschon Marya Spangelin*) tartott ülést a

Tanács a következő személyek, mint kirendelt ülnökök részvételével: az az időszerinti városbíró,²⁰³ és négy tanácsstag²⁰⁴ részvételével. A jegyzőkönyvi kötetbeli bejegyzésben a városbíró a *Verordnete H[err]n Assesores*, tehát a kirendelt ülnök urak egyikeként szerepel!

A bejegyzés záró része úgy szól, hogy „*Die et Anno Ut Supra, et coram ysdem Assessoribus*”. Tehát dátum és aláírás helyett csak a bevezetésbeli dátumra és személyekre utalás olvasható, s ennek az utalásnak az eljáró személyekre vonatkozó részében is az eljárást, így a városbíró is ülnökként megjelölve.

A jegyzőkönyv szerint a Tanács jelentős, nyomós feljelentések folytán (*aus Erhöblichen Anzeigen*) szervezte meg az ülést a gyanúsítottak a már kidolgozott kérdésekre történő kihallgatása végett. Erről a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben sem szerepelnek a *Landgerichtsordnung* 32. cikkulusa szerinti, ún. általános kérdések és az eljárás alá vont által ezekre adott válaszok. A gyanút kiváltott cselekményekre vonatkozó 4 kérdőpont szövegét követően az olvasható a jegyzőkönyvben, hogy a vádlott (most már ilyenként említve!) megjelenik (*Die Delinquentin erscheint*), és a kérdőpontokra válaszol. Abból, hogy a „vádlott megjelenik”, az következtethető, hogy nem volt letartóztatásban. Lehet azonban az is, hogy a jegyzőkönyvi kötetben levő bejegyzés írója így rögzítette a vádlott előállítása megtörténtét.

Spangelné a feltett négy kérdés közül az első háromra tagadóan válaszolt. Egyedül a negyedik kérdés vonatkozásában nem tudott tagadni, olvasható a jegyzőkönyvben.

Bár nem tisztázódott a három első kérdésből feltételezhető tényállás, a Tanács bizonyítást rendelt el. Vélhetően nem voltak olyan gyanújelek sem, melyek kiváltás alapjául szolgálhattak volna, s a feltehetően megvolt mérlegelés nem vezetett tortúra elrendelésére.

A kihallgatás után nem végítélet, hanem határozat hozatalára került sor (*hat man Endtschluss geschlossen*). E szerint a vádlottat a kanizsai várkerületől (*aus Unsern Burghfriedt*)²⁰⁵ 4 mérföld távolságra száműzték, és ezt, éppúgy, mint *Molnár Marinka* ügyében hozott ítélet végén olvasható, a jognak megfelelően.

A határozatból kítűnő indokolás szerint oly körülményekről volt az eljáró Tanácsnak tudomása, amelyekre nézve *Spangelnét*, mint gyanúsítottat, de később mint vádlottat sem hallgatta ki. A döntés alapja az volt, hogy már néhány év előtt Légrádon²⁰⁶ és Kotoriban²⁰⁷ a vádlottról gyanús jóslásai miatt nagyon hátrányos beszédek hangzottak el, ugyanilyen jövődöléseivel az embereket gyakran ördögi módon (*Teufelisch*) becsapta, és nem csak a Szentháromságot, hanem a szenteket is gyakran rosszindulatúan emlegette, ami nemcsak a szent tízparancsolattal, hanem a *Landgerichtsordnung*gal is ellentétes.²⁰⁸

Az eljárásnak a jegyzőkönyv szerinti menetéből az állapítható meg, hogy a Tanács a feljelentésen alapuló kérdések szerinti tényeket, főként a negyedik kérdésben felvetett, és ördögi módon végrehajtott, szítával elkápráztatást, és az igazság helyett hazugsággal jóslást a 60. articulusnak az ítéletről szóló rendelkezése második bekezdése szerinti enyhébb büncselekménynek minősítette, és az ilyen esetre előírt büntetések közül is csak a száműzetést szabta ki.

Az ügyről a jegyzőkönyvi kötetben olvashatók teljes szövegét, annak német nyelvén közreadja *Schram Ferenc* (*Schram*, II. 563.) A bejegyzésnek *Fehrentheil Gusztáv* által készített magyar fordítását ugyancsak közli *Halis István* (*Halis*, 1915—1917., 312—313.). *Schram Ferenc* a *Spangelin* nevet Spanyolné-nak, *Fehrenthal Gusztáv* pedig Pangolin-nak fordította. Bizonyára ennek folytán szerepel *Spangelné Barbarits* Nagykanizsa monográfiájában is Pangolin Mariaként, holott a terhére kiszabott büntetésről szólva, forrásként azt a tanácsülési jegyzőkönyvbeli bejegyzést jelöli meg, amelyben *Marya Spangelin*-ként szerepel (*Barbarits*, 68.)

4. Az 1715. évből való egyetlen bejegyzés a jegyzőkönyvi kötetben *Albrecht Simon* csáktornyai polgárnak és mészárosnak valamint vendégfogadósnak (*Burger und Fleischhaker wie auch Gastgeber zu Tschakathurn*)²⁰⁹ *Hammer Miklós* kanizsai polgár és mészáros elleni vádja és feljelentése (*Klage und Angabe*) alapján 1715. április 4-én folyt eljárás jegyzőkönyve.

A vád és feljelentés *Albrecht*-nek egy 1715. március 26-án kelt, eskü alatti tanúsítványán (*juramentalische Attestation*) alapult, mely *de Berlandis* udvari kamarai tanácsos kamarai hivatali ügyintézésében (*in seiner Cameral-Ambts Administration*)²¹⁰ készült. A feljelentés indítéka egyrészt az, hogy *Hammer* nyereszkedett, azzal a pénzzel, mely nem az övé, hanem *Csizmadia Jurko* és *Rajnovitsz Luka* verőcei (*von Werovititza*)²¹¹ polgároké volt, másrészt azok az ökrök, amelyeket a wirowi vagy weissenthurmi²¹² *Andrits*-től vásárolt.

A vádlott a bíróság előtt megjelent, de nem mutatott fel semmiféle alapos bizonyosságlevelet.

Ezt követően került sor a határozathozatalra (*wirdt Deliberirt*). E szerint a feljelentett köteles a sérelem vagy becstelenség (*Verleumdung od[er] Infamie*) miatt, melyet fel kell tární, *Albrecht Simon*nal Csáktornyan az ő bíróságánál megegyezni (*bej seine instanz conveniren*), és április 10-éig (6 nap múlva! — Szerző megjegyzése.) a dolgait a kanizsai Tanács előtt igazolni. Amennyiben nem teszi, olvasható a határozatban, akkor a büncselekmény (*poenfall*), azaz az infamia miatt 150, aequisio miatt 65, a bírósági rész (*Gerichlicher theil*) miatt és költségek miatt 12 rajnai forint erejéig végre lesz hajtva.

A határozat szövegéből megállapítható, hogy a bíróság a feljelentő által előadottakat arra az esetre, ha a feljelentett a feljelentővel történő megegyezést a

Tanács előtt a megadott határidőben nem igazolja, akkor a feljelentés szerintiek további eljárás lefolytatása nélkül tényként elfogadva bűncselekménynek minősítette, pénzbüntetést szabott ki és kilátásba helyezte annak végrehajtási úton való behajtását.

A jegyzőkönyvet két tanácsstag,²¹³ a városbíró²¹⁴ és a földesúri jószágigazgató, *Bácsmegyei György*, mint elnök (*als Praesident*) írta alá.²¹⁵

5. Halállal büntetendő (főbenjáró) büntett miatti eljárás háruult elsőként az 1716. május 8-án működni kezdett Tanácsra. A jegyzőkönyvi kötet 1716. május 11-ei bejegyzése szerint e napon történt *Maiorics Andrásnak in causa homicidii* (emberölés ügyében) történő examinatioja során a kérdések utolsó alkalommal való feltevése. Az erről készült két hasábos jegyzőkönyv szerint a kihallgatást végzők, ha nem is maradéktalanul, de követték a *Landtgerichtsordnung* 32. cikkulusában előírtakat. A jegyzőkönyvi kötet lapjainak baloldali hasábjában szerinti kérdésekre az eljárás alá vontnak a jobboldali hasábjában olvasható válaszaiból tudjuk meg, hogy *Maiorics* szülei eleinte a Muraközben, majd később, mint polgárok Kanizsán laktak, horvát nemzetiségűek, ő körülbelül 28 éves, katolikus vallású, nőtlen. Más foglalkozása nincs, csak napszámos.

Arra a kérdésre, hogy tudja-e, hogy miért van áristomban, a vádlott azt válaszolta, hogy tudja, s elmondta, hogy *Szillaika Balli* (= Pali)val miként keletkezett vitájának következtében *Szillaikát* erős bottal fejbe és karon ütötte úgy, hogy a helyszínen nyomban halva maradt. A holttestet esküdt emberek (*geschworene Männer*) rendesen megsejmeltek, és azt látták, hogy a fej teljesen széjjel van zúzva, és a kar szintén.

A kérdésekre adott válaszokból tudjuk meg, hogy a vádlott a rebellis időkben (*in dieser Rebellionischen Zeiten*), ami a kuruc időkre utalás volt, Szepetneken²¹⁶ lovat kötött el, ami miatt Légrádra²¹⁷ vitték áristomba, de ott — mint vallotta — a tömlőcöt (*die Dömnitz*) feltörte és megszökött, a megölt *Szillaika* fiát a vele szembeni gyalázkodó beszédek miatt egy ízben megverte, egy alkalommal pedig négy társával a légrádi hegyen egy bognárt és két kovácslegényt éjjel kifosztott, és minden ruhájukat elvették, mert más nem volt náluk, végül *Benczik György* csizmadia legénynek, a megölt sógorának tanúvallomása szerint akkor, amikor a vádlottat Homokkomárnál²¹⁸ el ekarta fogni, az a nála levő kapával erősen védte magát.

A városi bíróság és valamennyi ülnök (*Statt Gericht undt alle assessoren*) úgy ítélte, hogy a vádlottat pallossal kivégezzék, s testét a vesztőhely alá (*unter dem gericht*) temessék.

Az ítélet annak szövege szerint a vádlott beismerő vallomásán és egyéb gonoszteitein alapult, valamint mások számára elretentő példaként került meghozatalra.

A kihallgatás a városbíró,²¹⁹ 9 tanácsstag,²²⁰ és 6 esküdt ülnök (*geschworene*

Beysitzer)²²¹ jelenlétében történt, és az ítélet az ő egyhangú döntésükkel jött létre (*unanimiter conclusirt worden*).²²²

A jegyzőkönyvben sehol sincs utalás a *Landgerichtsordnung* valamely rendelkezésére. A jegyzőkönyv bevezetőjében olvashatók szerint az *examinatio in causa Homicidi* történt, miből az következtethető, hogy a Tanács az eljárásra okot adott bűncselekményt a 62. articulus szerinti *Todtschlag*-ként, emberölés-ként kezelte és ennek megfelelő ítéletet hozott.

Nem tűnik ki a jegyzőkönyvből, hogy a vádlott hol lakik, és hogy mikor került áristomba. Nincs adat arról, hogy a kérdéseket ki dolgozta ki, hogy azokat a jelenlevők közül ki tette fel, a válaszokat és a tanú vallomását ki vette jegyzőkönyvbe.

Figyelemre érdemes az a jegyzőkönyvi megállapítás, mely szerint a jegyzőkönyv *Maiorics András* utolsó kihallgatásáról készült. Ezek szerint a jegyzőkönyvezett 1716. május 11-ei kihallgatást megelőzően is sor került *Maiorics* kihallgatására, de erről bejegyzés nincs a jegyzőkönyvi kötetben. Erről szólva viszont szükségesnek tartjuk rámutatni arra, hogy az 1716. május 11-ei kihallgatást fogantatosítókat csak három nappal korábban, május 8-án rendelték ki a város bírójának, tanácstagjainak, valamint külső tanácstagoknak.²²³ Nyitott a kérdés, hogy az előző kihallgatás még 1716. május 8-a előtt, vagy május 8-a és 11-e között történt.

A Tanács az ítéletet május 12-én, tehát annak meghozatalát követő napon felterjesztette az Udvari Kamarának Bécsbe. A történész abban a kedvező helyzetben van, hogy a felterjesztést teljes egészében bemásolták a jegyzőkönyvi kötetbe (az ítéletet követő oldalra). A felterjesztés szövegéből tűnik ki, hogy a városbíró és a Tanács azért terjesztette fel a per iratait, mert a város az Udvari Kamarától kapta a pallosjogot, minek folytán a megerősítést és döntést valamennyi perben onnan kell várni. A Tanács a felterjesztés szövegét azzal a kéréssel zárja, hogy az Udvari Kamara adjon rendelkezést a további teendőkre.²²⁴

A felterjesztés indoklásába foglalt az az állítás, hogy Kanizsa a pallosjogot az Udvari Kamarától kapta, téves állítás. Ennek folytán téves az a következtetés is, hogy a megerősítést és a döntést valamennyi perben onnan kell várni. Kanizsa ugyanis a pallosjogot nem az Udvari Kamarától, hanem a Budai Kamarai Adminisztrációtól kapta, amint ez kiténik *Kurz Ignác*nak, a Budai Kamarai Adminisztráció vezetőjének a Városi Tanácshoz 1695. július 4-én intézett válasziratából²²⁵ és *Wibmer* harmincadosnak 1695. július 18-án küldött válasziratából.²²⁶ A hozott ítélet megerősítése végett felsőbb szervhez történő felterjesztésének kötelessége pedig független a pallosjog elnyerésétől, mert e kötelesség már akkor fennállott, amikor a kanizsai Tanácsnak még nem volt pallosjoga. A büntetőperekben hozott ítéleteknek a Tanács felettes szervéhez, a volt Budai Kamarai

Felügyelőséghez való felterjesztése kötelességét ugyanis még a *Tullio-bizottság* az 1690. június 15-én kiadott instructiójával rendelte el,²²⁷ s az változatlanul megmaradt a Felügyelőségnek Adminisztrációvá átalakulása után is, és az ezt követő későbbi szabályozások idején is.²²⁸

Lehet, hogy az a hiedelem, hogy a *Maiorics*-ügyben hozott ítélet megerősítés végett az Udvari Kamarának kell felterjeszteni, annak ismeretéből fakadt, hogy akkor, amikor a Tanács a büntetőperbeli ítéleteket azok végrehajtása előtti jóváhagyásuk végett a Budai Kamarai Adminisztrációnak terjesztette fel, akkor az Adminisztráció — amint tette az 1696. évi gyermekgyilkossági perben — megküldte az ítéletet az Udvari Kamarának.

A mondottaktól függetlenül marad nyitva a kérdés, hogy a Tanács 1716-ban miért tartotta szükségesnek a hozott ítélet végrehajtása előtt annak megerősítése végett való felterjesztést, amikor azt már nem az újszerzeményi területi igazgatás szervezeti rendjébe tartozó, s ekként már nem a magyar jogszolgáltatási szervezeten kívül eső szerv, hanem egy magán földesúri város Tanácsa hozta.

Mind a jegyzőkönyvnek, mind az Udvari Kamarához intézett felterjesztésnek *Havas Hugo* által készített magyar fordítását közli *Halis István* (*Halis*, 1915—1917., 289—293.)

Az Udvari Kamarának a per iratai felterjesztésére adott válaszát a nagykanizsai városházának, s ennek folytán az ott őrzött iratok túlnyomó részének a második világháború nagykanizsai harcai végén bekövetkezett elpusztulása miatt a válasznak az Udvari Kamara levéltárában őrzött fogalmazványa alapján volt módunk megismerni.

A Bécsben 1716. július 16-án kelt válasz szerint az Udvari Kamara előre bocsátva, hogy a címzettek, tehát a kanizsai városbíró, polgárok és lakosok a tetten ért és a tett helyén elfogott gonosztevők feletti ítélkezésre jogosultak (*Vos malefactorum in flagranti et loco delicti Deprehendistis*), és ennek bizonyos eseteiben a parasztokra vonatkozóan a pallosjog gyakorlása is megilleti őket (*occasione cuius etiam Rusticis exercitium Juris Glady competeret*), tehát ezek előrebocsátása után felsorolva a *Maiorics* ellen folyt per sok eljárási hiányosságát, e hiányosságok miatt (*ex defectu formalitatis multas*) az ítéletet megsemmisítette (*nullitatis esset*). A felsorolt hiányosságok: a vizsgálat módjának hiányai, az eljárásra vonatkozó királyi törvények bünyügyi eljárásban alkalmazásának, a tanúk jurátus általi kihallgatásának, a tanúk szembesítésének és a vádlott ügyvédje meglétének hiánya.

A továbbiakban rámutatott az Udvari Kamara, hogy azért, mert a Tanács *Maiorics* vádlottat nem a tett helyén, és nem a tettenéréskor fogta el, nem illeti meg felette a pallosjog alapján való ítélkezés lehetősége, hanem a földesúrnak van kompetenciája, feltéve persze, hogy a földesúr rendelkezik pallosjoggal.²²⁹

Felhívta az Udvari Kamara a címzetteket, hogy az ügybe ne ártsák bele magukat (*se inmiscere nequiret*). Befejezésül pedig felszólította őket, hogy a gonosztevőt adják a vármegye kezébe. Ott tudják, hogy az ügyben miként kell eljárni. Ugyanis őket vagy a földesurat illeti a pallosjog, s minden egyéb kérdésben — olvasható a válaszirat utolsó mondata — az említett helyeken adnak választ.²³⁰

A válaszirat szerint tehát a Városi Tanács egyrészt hatáskör hiányában járt el, másrészt eljárási szabályokat sértett a *Maiorics András* által elkövetett emberölés büntette miatti eljárásban, s ezek miatt az Udvari Kamara a Tanács által hozott ítéletet megsemmisítette.

Az Udvari Kamarának a válasziratbeli rendelkezése folytán a Tanácsnak *Maioricsot* át kellett adnia a vármegyének. Miként intézkedett és határozott a vármegye, annak megállapítása végett a Zalai Megyei Levéltárban keresve az ügy iratait, meg kellett állapítanunk, hogy a *Maiorics András* által elkövetett bűncselekmény miatti per nem szerepel az 1716. évi közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvekben,²³¹ és ennek folytán nem szerepel ezek kivonatában²³² sem, ami arra enged következtetni, hogy a Kanizsai Városi Tanács *Maioricsot* nem adta át a vármegyének. Megállapítottuk azt is, hogy ellene folyt per, illetve ilyenek iratai nem szerepelnek a figyelembe jövő időszakban indult büntetőperek iratai közül a selejtezések után is fennmaradtak és megőrzöttek mutatójában²³³ sem.

Lehetséges, hogy a Városi Tanács, abban az esetben, ha Kanizsa akkori földesurának, *báró Gračich Jakabnak* volt pallosjoga, akkor az ő úriszékeének adta át *Maioricsot*. E feltételezés szerint az esetleg az úriszéknél folyt büntetőper iratai azonban vagy lappanganak, vagy megsemmisültek.

A mondottaknál fogva nem állapítható meg, mit tett a Városi Tanács az Udvari Kamara válasziratának vétele után, és ha az úriszéknél tárgyalták az ügyet, akkor ott milyen ítélet született az Udvari Kamara által megsemmisített városi tanácsi ítélet helyébe.

6. A Tanács 1716. május 16-án házasságtörés bűncselekménye miatt pénzbüntetés fizetésére kötelezte a házasságtörök egyikét. Az ügyről a jegyzőkönyvi kötetbe került bejegyzés szövegéből nem tűnik ki, hogy végítélettel, vagy valamilyen határozattal.

A bejegyzésből következően a Tanács a *Landgerichtsordnungba* ütköző bűncselekményről való értesülés ellenére az előírt eljárás lefolytatása nélkül hozta meg a pénzbüntetést kiszabó döntést. A jegyzőkönyvi kötetbe csak a döntés, ennek indítéka, valamint ismétlődés esetére a Tanács által kilátásba helyezett következmény közlésének megtörténte került.

A teljes Tanács által tárgyalt ügyben a Tanács csak 30 forint pénzbüntetésre ítélte az előváros túlsó oldalán (*an jener Seithen der Vorstadt*) lakó *Horváth Is-*

tókot az anyósával elkövetett házasságtörés miatt. A Tanács *Pollay György* tanácsstag megkeresésére és udvarias kérésére (*auf ersuchen undt höffliges bitten*) szabott csak 30 forint pénzbüntetést ki, melyet *Pollay* rendesen át is vett, minek folytán *Horváth Istók* a várostól egy bizonyásglevelet (*Versicherungsbrieff*) kapott azzal a feltétellel (*condition*), hogy ha ilyesmit (a házasságtörést az anyósával. — Szerző megjegyzése.) még egyszer elkövetne, akkor a *Landgerichtsordnung*nak megfelelően²³⁴ halálra lesz ítélve.²³⁵

A *Landgerichtsordnungra* utalás ennek a házasságtörésről szóló 76. articulusára utalás volt. Ennek 8. §-a különbséget tesz a kétoldalú házasságtörés (*doppelter Ehebruch*), valamint az egyoldalú házasságtörés között a szerint, hogy a nemi kapcsolatot létrehozó mindkét személy vagy csak egyikük házas. Ennek megfelelően eltérő a büntetés is.

Horváth Istók és anyósa közötti nemi kapcsolat kettős házasságtörés volt. Ennél fogva ennek első alkalommal való elkövetése esetén kivesszőzés (*mit Ruthen aussstreichen*) és száműzés a büntetés, ismételt elkövetés esetén pedig pallossal kivégzés. A kanizsai Tanács pénzbüntetést kiszabó döntése ellentétes a *Landgerichtsordnung* 76. articulusa 8. §-ával, mert e szerint kettős házasságtörés esetében nem, hanem csak akkor szabható ki pénzbüntetés, ha a házasságtörést egy nő férfi és egy hajadon nőszemély követte el. A 76. articulus 8. §-a rendelkezéseinek hibás alkalmazása bizonyára *Pollay György* tanácsstag — természetesen jogellenes — beavatkozásának következménye volt.

A másik házasságtörő, az anyós megbüntetéséről a jegyzőkönyvben nincs szó.

7. Az 1716. november 20-án volt tanácsülésen a szigetbéli születésű (*aus der Insel gebürtig*), ami azt jelenti, hogy muraközi születésű *Cserencsics* alias *Jancsiak Márton* a *Babics Mátyás* által elcsábított felesége (*verführtes Weib*)²³⁶ elleni vádját adta elő, mire a feleséget vallatták (*befraget worden*). A jegyzőkönyvi bejegyzés bevezető szövegét követően két hasábosan elhelyezve olvashatók az előre kidolgozott kérdések és az azokra adott válaszok. Kihallgatták *Babics Mátyást* is és a férjét is.

A válaszok szerint a *Persenoveiz* nevű faluban (*Dorff Persenoveiz*),²³⁷ nem messze *Craitztól*²³⁸ született, *Jänä* keresztnévű 20 éves asszony a *Kreuz-tól* ugyancsak nem messze levő *Miholczon*²³⁹ kötött házasságot a nőtlen *Jancsiak Mártonnal*, aki másfél évi együttélés után, több, mint három éve elhagyta. Arra a kérdésre, hogy mi kényszerítette őt arra, hogy *Babics Mátyással* megszökjön, azt válaszolta az asszony, hogy a barátja, akinél őt a férje hagyta, nevezetesen a Muraközben levő *Szt. Martin* plébánosa, (*Pfarrer in der Insel Muraköz zu Szt. Martin*²⁴⁰), aki őt szigorúan tartotta, és ő kényszerítve érezte magát, hogy távozzon. A további kérdésekre adott válaszok szerint *Babics Mátyás* házasságot

ígért neki. Mária Magdolna-naptól²⁴¹ Erzsébet napig²⁴² éltek együtt és hogy vissza akar térni a férjéhez.

A Muraközben a Szent Márton plébánia alatt levő Perkoveiss faluban (*in Dorff Perkoveiss unter der Pfaar St. Martini*)²⁴³ született Babics Mátyás kihallgatásakor azt vallotta, hogy a nő önként ment hozzá, tudta, hogy férje van, mégis ígért neki házasságot. Arra a kérdésre, hajlandó-e az asszonyt a férjétől újra elidegeníteni, azt válaszolta, hogy nem, és erre esküt tett.

A kihallgatott férj igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy az asszonyt magához veszi-e. Arra a kérdésre pedig, mi okból hagyta el az asszonyt, azt válaszolta, hogy olyan helyet keresett magának, ahol élelmét könnyebben megkereshette.

A Tanács az általa hozott ítélettel (*Deliberatum*) megállapította, hogy a nevezett személyek kibékültek, és az asszony a Tanács előtt esküt tett, hogy haláláig a férje mellett marad, a férj szabad akaratából magához vette és magával is vitte a feleségét, a csábító Babics Mátyást pedig 24 forintra büntette, és a városból számúzta.²⁴⁴

A feleségnek feltett kérdések a *Landtgerichtsordnung* 32. articulusa szerinti általános kérdések figyelembe vételével feltett kérdések voltak, miből az következtethető, hogy a Tanács kezdetben a *Landtgerichtsordnung* szerinti vizsgálati eljárást folytatott. A további kihallgatásokból az következtethető, hogy a Tanács azt igyekezett tisztázni, fennforog-e a 76. articulus szerinti házasságtörés. A feleségnek a férjéhez visszatérési szándékából, és a váddal fellépett férjnek arra a nyilatkozatára tekintettel, hogy a feleségét hajlandó magához venni, a házastársak kibékülését észlelve, a Tanács a feleséggel szemben nem a házasságtörés büntetése miatt eljárást folytatott tovább, hanem — a hozott ítéletből következtethetően — megnyugvással és örömmel vette tudomásul, hogy férj és feleség kibékültek. Más kérdés, hogy Babics Mátyást — mint az ítéletben olvasható — csábítónak tartva, a 76. articulus 8. §. utolsó bekezdése téves alkalmazásával (mert hiszen az elcsábított nő nem hajadon, hanem férjes volt), pénzbüntetésre, és a 8. §. első bekezdése első mondata szerinti eset fennforgásakor (egyszerű emberek kettős házasságtörésének első alkalommal elkövetésekor, s éppen ezért esetünkben nem) alkalmazható számúzetéssel súlytotta.

8. Nem a *Landtsgerichtsordnung*-ba ütköző bűncselekmény miatt, hanem — vélhetően a tanácstagi tevékenység során tanúsított, — bizonyos ellenszegülés miatt (*in causa gewisser empörung*)²⁴⁵ Männer András városbíró által Szabó Tamás ellen előterjesztett kereset (*Actio*) folytán 1714. november 3-án hozott ítéletével a Tanács 8 forintnak (*Gulden*) büntetésképpen való megfizetésére kötelezte (*ist die Poen dictiret word[en]*) Szabót.²⁴⁶

9. Az ünnepi munkavégzés tilalmának megszegése miatt büntette 1 forint 50 dénár fizetésére a teljes számban üléselő Tanács 1716. augusztus 3-án *Sonder*

Jakab bognármestert, mert Porciuncula²⁴⁷ napján 6 kereket kifűrt és dolgozott. A Tanács a büntetéspénznek a kolostorba (*in Closter*) való beadását rendelte el.²⁴⁸

10. Ugyanaznap a város túlsó oldalán (*an jener Seithen der Statt*) lakó *Szabó Józsefre* azért szabott ki a Tanács 3 forint büntetést, mert Porciuncula napján a felesége haját vízzel dolgozta ki. A pénzbüntetés egyik felét a templomnak, másik felét a városnak kellett adni. E deliberatum bejegyzésének folytatásaképpen, annak írásával azonos írással írva olvashatjuk, hogy a büntetéspénznek csak egyharmadát kellett a városnak, a többi részét pedig a templomnak befizetni.²⁴⁹

11. A pénzbüntetés vagy egy része kanizsai egyházi intézménynek való fizetése elrendelésének 13 évvel korábbi előzményéről tudósít a tanácsülési jegyzőkönyvi kötet 1703. évi bejegyzése. E szerint a Tanács a pénztárába befizetendő pénzbüntetésen felül a templom részére szelvécs vagy viasz adására kötelezte a megbüntetettet (*Rózsa*, 1999, 48.).

Az ünnepnapon végzett testi munkával a vallás ellen elkövetett sérelem esetén a Budai és a Pesti Városi Tanács is szabott ki büntetést (*Bónis*, 173.).

A pénzbüntetést kiszabó 1716. és 1717. évi tanácsi döntéseket vizsgálva azt látjuk, hogy

- a tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzésből ki nem tűnő tényállás alapján és hiányosan szövegezett követelés miatt indult perben (*Manlein János* *c/a* *Palestyák Pál és Gerencsér Tamás*) a Tanács 1716. május 24-én úgy határozott, hogy az alperesek egyikét is, másikat is a szentmisére a kanizsai Franciskánusoknak adandó összeg megfizetésére kötelezi;
- szidalmazás miatt az egyik tanácstag ellen tett feljelentéssel indult eljárásban (*Megyeri István* *c/a* *Wundtsam*) a Tanács 1716. november 22-én a feljelentőt, azért mert nem tudta bizonyítani állítását, azzal büntette, hogy egy pár nagy viaszgyertyát adjon a Ferencesek templomának;
- az ünnepi munkavégzés tilalmát megszegő személyek közül az egyiket is (*Sonder Jakobot*), a másikat is (*Szabó Józsefet*) már a tilalom megszegését követő napon, 1716. augusztus 3-án pénzbüntetésre ítélte a Tanács. Az egyiket arra kötelezte, hogy a büntetéspénzt a kolostorba adja be, ugyanakkor a másikat is pénzbüntetésre ítélte, de azzal, hogy a büntetés egyik felét a templomnak, másik felét a városnak kell adnia.

Két mészáros szakmájú kézműves közötti vita miatti perben (*Trenszky Mátyás* *c/a* *Szigeti János*) azzal helyezett kilátásba pénzbüntetést a Tanács, hogy annak megfizetésére kötelezés esetén annak csak a felét kell a Tanácsnak, a másik felét pedig a céhnek kell megfizetni.

A contradictorius ügyekben megítélt pénzbüntetésnek a Franciskánusok részére, illetve visaszgyertyáknak a templomuk részére (s ekként ugyancsak a Fe-

rencések részére), valamint a kilátásba helyezett pénzbüntetés felének a céh részére történő megfizetésére kötelezésben annak a szemléletnek a büntető jogi gyakorlatban jelentkezését látjuk, mely szerint az egyesek sérelmére elkövetett cselekvések vagy mulasztások nemcsak a közvetlenül sérelmet szenvedettet, hanem azt a közületet is érintik, amelynek rendjét, vagy amely által kialakított vagy képviselt és védett jogrendet a nem respektálók megzavarják. A pénzbüntetéseknek a Ferenc-rendi szerzetesek részére vagy templomuk javára fizettetése annak a szerzetesek által hirdetett és védett erkölcsi rendnek a fenntartására törekvésen és az ehhez fűződő érdeken esett sérelemnek az ellensúlyozását volt hivatott szolgálni, melyet képviselők egyik élenjáró közülete volt a kanizsai Ferenc-rendiek szervezett együttese.

Az ünnepi munkavégzés tilalmának megsértése miatt kiszabott pénzbüntetésnek vagy pénzbüntetés-hányadnak a Tanács határozata szerinti rendelkezéssel a templom részére juttatása a vallási ünnepeken való munkavégzés egyházi szabályozásának az akkori közérdeknek megfelelő érvényesítésén fáradozó egyházi szervezet tagjai törekvéseinek a honorálása volt.

Hasonló a helyzet a pénzbüntetés egyik felének a céh részére megfizetésére történt kötelezésnél. Itt a két céhtag közötti viszálynak nemcsak az ő közvetlen sérelmüket kiváltó cselekményekként történő tanácsi megítélésével találkozunk, hanem annak a sérelemnek a figyelembe vételével is, amely a céhet érte, amelynek belső rendjét, a tagjai feletti feladatszerű quasi gyámkodását megsértette a két céhtag közötti viszálykodás.

A Ferenc-rendi szerzeteseknek a tanácsi határozatokban szereplő temploma és kolostora nem lehetett a Ferenceseknek az a volt temploma, amelyet a mai városi köznyelv Alsó-városi plébániatemplomnak nevez. illetve nem lehetett a mai Ady E. út 14. a. állott kolostora, melyben most a Városi Könyvtár van.

Az említett két 1716. évi tanácsi határozatban szereplő templom bizonyára *gróf Volkra Ottó püspök*²⁵⁰ Sümegen kelt, már idézett iratában (80. sz. jegyzet) említett, a szlavoniai provinciához tartozó Ferences atyák Szent Józsefnek szentelt temploma volt (*ecclesia, quae residentia est Patrum Franciscanorum provinciae Sclavonicae*), mert a ma Alsó-városi plébániatemplomnak nevezett templom akkor még nem állott, hanem a sekrestye falának felhúzása *statis amplam spem facit alicuius mediocris ecclesiae constituendae*, azaz elég nagy reményt nyújt arra, hogy valamely közepes templom épüljön. *Gróf Volkra püspök* az említett iratában kolostorról nem szól, hanem csak romos állapotban levő plébániai lakásról. (*Est .... pro nunc habita parochialis seu residentiae ecclesia in statu ruinoso*) (*Pfeiffer*, 1947, 112—114.). A Ferences atyák 1951-ig volt templomának, a mai ún. Alsó-városi plébániatemplomnak az építése idejéről különböző adatokkal találkozunk (*Rózsa*, 1999, 64. old. 209. jegyzet).

Peren kívüli eljárások

1. A peren kívüli eljárások közül az öröklési jog érvényesülését szolgálni hivatott örökösödési eljárás során hozott két tanácsi határozat található a jegyzőkönyvi kötetben.

Az 1690. évi Tanács által azon év november 17-én a leltározási díjak (*Inventurs Gebühren*) felhasználásának, egyben a díjak összezszerülésének megállapítása tárgyában hozott határozatból²⁵¹következik, hogy a Tanács fel volt készülve arra, hogy tevékenységi körébe leltározási feladatok is fognak tartozni. Az akkori viszonyoknál fogva elsősorban a hagyatéki követelések és terhek tisztázását célzó hagyatéki eljárás során szükséges leltározásokkal kellett a Tanácsnak számolnia.

A leltározás a hagyatéki eljárás szakaszai közül az első szakasz volt. A leltározást követte a végrendelet kihirdetése, a hagyatéki tárgyalás és osztály, tehát az örökösök közötti vagyonközösség megszüntetése érdekében tett tanácsi intézkedés.

2. Tárgyalt időszakunk jegyzőkönyvi bejegyzései között 1717. augusztus 20-áról való az első bejegyzés, amely hagyatéki eljárás során keletkezett. Ez *Gall Mihály* hagyatékának osztálya volt.²⁵² Ennek a jegyzőkönyvi kötetbe bejegyzését követően (!), s ebből folyóan a lap második oldalára került *Guldin Jura* hagyatékának 1717. július 22-ei, tehát egy korábbi időbeli osztályáról szóló bejegyzés.²⁵³

Némileg érthetetlen, hogy az 1714—1716. évekből nem került a kötetbe hagyatéki osztályról szóló egyetlen bejegyzés sem, és az 1717. évből is csak az említett kettő.

A két 1717. évi osztályról tudósító bejegyzés közül a július 22-ei szerint a hagyatéknek rendes bírósági felosztása, és ennek megfelelő határozat hozatala történt (*die ordentliche gerichtliche Verteilung geschehen und geschlossen worden*). Az augusztus 20-ai bejegyzés szerint a felosztás megtörtént és bírósági határozat hozatalára került sor (*ist die Vertheilung geschehen undt gericht[lich] geschlossen worden*). Ebből következően a hagyatéknek az örökösök közötti felosztása a Tanács bírói joghatósága alá tartozott.

Az 1717. július 22-ei hagyaték-felosztás a városbíró,²⁵⁴ 4 tanácstag (*Ratsfreunde*)²⁵⁵ és az írnok által történt, kik közül az utóbbi császári postai és városi írnok (*kay[serlicher] Post und Statschreiber*)²⁵⁶ volt.

Az 1717. augusztus 22-ei hagyaték felosztás a városbíró és csak 3 tanácstag,²⁵⁷ valamint a postai és városi írnok *jelenlétében* történt.

Mindkét jegyzőkönyvi bejegyzés tárgyának, a hagyatékfelosztásnak a bejegyzése az örökösök nevének megjelölésével történt. A bejegyzésekből kitűnően a hagyatéki tárgyalás a hagyaték állagának megállapításával, ezen belül, ahol volt, ott a készpénz és követelések összezszerülésének megállapításával kezdő-

dött, s ezt követte a felosztás, tehát annak megállapítása, hogy a hagyatékból ki mit örököl.

Gall Mihály hagyatékának felosztása az örökösök között létrejött megállapodás alapulvételével, és ennek a Tanács által való tudomásulvételével és helybenhagyásával történt. Ez abból tűnik ki, hogy a bejegyzés utolsó mondata szerint akkor, ha valamelyik fél ezen szerződést megszegné és ezzel szembenhelyezkedne (*dies-sen Contract brächen, vndt dar wider sein sollte*), büntetésként 12 forintot kell a Tanácsnak fizetnie.

Guldin Jura hagyatékát négy örököse, úgy mint két fia és két lánya között osztotta fel a Tanács.

Gall Mihály hagyatéka az özvegye és a három fia közötti megállapodás szerint került felosztásra.

A két hagyatéki tárgyalás jegyzőkönyvének szövegéből megállapítható, hogy a hagyatékok felosztása tárgyában történt bírósági döntés magába foglalta a felosztás eredményeképpen létrejött hagyatéki illetőségek átadását, az örökségbe való behelyezést.

VI.

BIZONYSÁGLEVÉL JEGYZŐKÖNYVI BEJEGYZÉSE

Jogi hatályú ténynek, az adott esetben adás-vételi szerződés létrejötteinek bizonyítására szolgáló bizonyságlevélnek a tanácsai jegyzőkönyvbe bejegyzésével a Tanács *mintegy hiteleshelyi tevékenységet* fejtett ki.

Az 1716. május 24-én kelt bizonyságlevélbe foglalt vételi szerződés (*Kauff Contract*) szerint *Weiler Domonkos* volt kanizsai polgár és tábori sebész (*Feldtscherer*) kanizsai házát a mellette fekvő konyhakerttel, melyet neki a földesuraság (*Grundt obrigkeit*²⁵⁸) vétel útján adott át, továbbá egy gyümölcsöskertet 75 rajnai forintért és 2 rajnai forintért eladta *Fentős Istvánnak*, aki a szerződéskötéskor Kanizsán cs. és kir. erdélyi kőso mázsáló (*Stein Saltz Waagdiener*). A szerződésben egyértelmű helymeghatározással történt mind a ház és konyhakert, mind a gyümölcsöskert hollétének rögzítése. E szerint a ház és konyhakert „a híd északi oldalán Leustyák István úr mellett nyugat felé a mocsárnál” feküdt, a gyümölcsös-kert „Takács Ferenc úr és Pernhardt János úr, ezidőszerinti városbíró [telkei] között feküdt”.²⁵⁹

Az okiratot a Tanács pecsétjével hitelesítette, azonban a földesúr kára és hátránya nélkül.

Az okirat szövege a június 9-ei bejegyzéseket követően (tehát az okirat létrejötte után közel egy hónap múlva) *Kauffbrieff* cím alá írva került a jegyzőkönyvi kötetbe.²⁶⁰ Ezt a címet később egészen más írással írt szavak eléje és mögéje írásával úgy módosították, hogy annak szövege „Copie des Kauff briefes des H[erren] Fentős” lett.²⁶¹

Ez az 1703—1717. évi jegyzőkönyvi bejegyzések közül az egyetlen olyan, amely arról tanúskodik, hogy Kanizsa város Tanácsa hatáskörébe tartozónak tekintette ingatlan adás-vételi szerződés létrejöttét bizonyító okiratba foglalását, és szükségesnek tartotta az okirat szövegének a jegyzőkönyvbe történő bejegyzését.

VII.

BEFEJEZÉS

Temesvár 1716. október 13-ai elfoglalásával amelyben, mint láttuk, a kanizsaiak fuvarszközök, vonóállatok és az ezeket hajtók rendelkezésre bocsátásával részt vettek — a Velencével szövetségben 1716-ban kezdődött török háború nem ért véget. VI. Károly császár 1717-ben Belgrád elfoglalására küldi hadseregét. A *Savoyai Jenő herceg* parancsnoksága alatt álló császáriak július 18-án megkezdik Belgrád ostromát. Augusztus 17-én a törökök feladják a várat. Augusztus 22-én a császári sereg bevonul Belgrádba.

A külpolitikailag és katonailag fontos eseményeket és eredményeket hozott 1717. év Kanizsa mezőváros életében is jelentős változást hozott, ha nem is külpolitikai és katonai vonatkozásban, hanem a maga mezővárosi szintjén: a város megszűnt *báró Gračich Jakab* földesurasága alá tartozni, és ezzel új időszak kezdődik a város életében.

Kanizsa történetével foglalkozók közül *Halis István* a XIX. sz. végén — nyilván a források ismerete hiányában — közelebbi idő megjelölése nélkül még azt írja, hogy a „zavargós idők”-ként említett kuruc—labanc világot követően *báró Gračich* eladta kanizsai birtokát *Szapáry grófnak* (*Halis*, 1893, 17.). *Barbarits Lajos* a XX. század elején — forrásának közlése nélkül — az eladás évét is közli. Szerinte *báró Gračich* 1717-ben adta el Kanizsát *Szapári II. István grófnak* (*Barbarits*, 25.).²⁶²

Az eladásnak és ezzel Kanizsa múltja egyik időszaka befejeződésének, és ennek folytán egy új időszak kezdetének, egyben az adás-vétel feltételeinek megismerése a további várostörténeti irányú levéltári kutatástól remélhető.

A Porta szeptember 5-én tett békeajánlata alapján *Savoyai Jenő herceg* a szerbiai Požarevac várost jelölte ki a béketárgyalás helyéül. Az angol és holland közreműködéssel folyt tárgyalások eredményeképpen 1718. július 21-én jött létre a békeszerződés.

Savoyai Jenő herceg diadalai után tetőpontján állott a Habsburg-ház hatalma. Kanizsán némileg felelevenedett a város enyhe fejlődése. A tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzésekből következtethetően az évek során szélesebb körű lesz a Kanizsai Városi Tanács igazgatási és bírói tevékenysége.²⁶³

JEGYZETEK

Rövidítések

A. Neoacq.	Acta Neoacquistica
Bd.	Band
B.K.A.	Budai Kamarai Adminisztráció levéltára
Ber. u. Schr.	Berichte und Schreiben
cs.	csomó
Batthyany lt.	A herceg Batthyany család levéltára
Exped.	Expeditionen
Fol., fol.	Folio
Hofbef.	Hofbefehle
horv.	horvát, horvátul
Lad.	Ladula
lat.	latin, latinul
ltsz.	leltári szám
magy.	magyar, magyarul
MOL	Magyar Országos Levéltár
ném.	német, németül
old.	oldal
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
Pag., pag.	Pagina
S.	Seite
T.Gy.M.	Thúry György Múzeum, Nagykanizsa
Tjkv.	Tanácsülési jegyzőkönyv
U. et C.	Urbaria et conscriptiones
ZML	Zala Megyei Levéltár

1. *Batthyany Ádám gróf* (1662. IX. 13.—1703. VIII. 26.) előbb ezredesként, majd tábornokként vett részt a törököknek az országból való kiűzésében. A török megszállás alatt állott Kanizsa elleni főkapitány volt. 1687-ben főpohárnok lett. 1688. május 19-én Székesfehérvárt szabadította fel.
2. *Széchenyi Pál* szül.: Gyöngyös 1645. I. 28. 1687. IV. 28-ától veszprémi püspök, 1686. IV. 12-étől kalocsai érsek, de pápai engedéllyel haláláig

- megtartotta a veszprémi egyházmegye kormányzását is. Meghalt: 1710. V. 23-án Sopronban. (Pfeiffer, 1987, 58—60.)
3. *Ordentliche-Wochentliche Postzeitungen. Num. XIX.* 1690. május 6-ai számában közzétett, Kanizsán 1690. április 17-én kelt tudósítás. Fordítását közli Szita, 110.
  4. *Schreiben aus Wien (Ungarn) Paris (London) Köln und was in diesen Orten weiters vorbey gangen* c. egykorú nyomtatványban közreadott, Bécsben 1690. április 18-án kelt haditudósítás. Fordítását közli Szita, 111.
Arra nincs adat, hogy az idézett két forrásban említett mecset melyik volt, és a vár melyik részén állott.
  5. MOL Mikrofilmtár. A 3787. Röm. Kath. Pfarramt Nagykanizsa. Taufregister. Bd. 1. S. 1. Az 1690. június 29-ei bejegyzés.; MOL B.K.A. E 285. Varia 1683—1740., 5. cs. 11. t. Kanizsa 1690. No. 1.; MOL Magyar Kamara Levéltára. E 136. Diversae Instructiones 1531—1849. b) iratok. 64 t. Kanizsa 1690. 16—21. old. 9. pont.
  6. MOL B.K.A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. április 2.; B.K.A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. április 27.
  7. MOL B.K.A. E 285. Varia 1683—1740. 5. cs. 11. t. No. 3.
  8. MOL B.K.A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. június 5.
  9. MOL B.K.A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. Protocollum. Buchstabe M. Fol. 83.; B.K.A. E 281. Ber. u. Schr. 1690. május 10.; B.K.A. E 279. Exped. 1690. évi mutató. Fol. 126. B.K.A. E 279. Exped. 1690. április 10.
  10. Kanizsa Város Tanácsának jegyzőkönyve 1690—1755. Thury György Múzeum, Nagykanizsa.. 72. 2. 1. ltsz. (továbbiakban: Tjkv.) 1—6. old.
A jegyzőkönyvre: Rózsa, 1996/2.
  11. Tjkv. 2—3. old.
Az instructio német nyelvű eredetijének 1791. május 19-én *tubolyszegi Tuboly László* Zala vármegyei főszolgabíró és *Jako György*, ugyane vármegye esküdtje által hitelesített másolata a Thury György Múzeumban 72.157.1. ltsz. a. őrzött, könyvszerűen bekötött, *Acta Neoacquistica* feliratú irategyüttes egyik irata (7—16. old.). A múzeumban őrzött ezt az irategyűjtést a továbbiakban csak a múzeum nevének rövidítésével (= T.Gy.M.) és az *A. Neoacq.* rövidítéssel jelöljük.
Instructio a korai abszolutizmus idejétől rendszeresen használt hivatali utasítás, mégpedig esetünkben az instructionak az a változata, amely egy testület működését szabályozza.
  12. Tjkv. 3. old.
A nyilatkozat az *A. Neoacq.* irategyüttes 1—6. oldala szerinti válasziratra történt utalás volt.

13. Feltevésekre lásd: *Rózsa*, 1999, 6—9.
14. T.Gy.M. A. Neoaq. 7—16. old.
15. T.Gy.M. A. Neoaq. 1—6. old.
16. T.Gy.M. A. Neoaq. 17—26. old.
17. T.Gy.M. A. Neoaq. 35—40. old.
18. T.Gy. M. A. Neoaq. 26—35. old.
19. T.Gy. M. A. Neoaq. 40—63. old.
20. Erre lásd: *Nagy I.—Fábiánné*, 407—422.
21. MOL B.K.A. E 280. Hofbef. 1702. február. No. 6.;
B. K. A. E 280. Hofbef. 1702. május. No. 1.
22. MOL B.K.A. E 280. Buchhalterey Acten 1702. Fol. 317.; MOL B.K.A. E 282. Memorialien und Anbringen. Buchstabe C. No. 84.
23. MOL B.K.A. E 282 Memorialien und Anbringen. Buchstabe C. No. 84.
24. MOL B.K.A. E 286. Buchhalterey Acten 1702. Fol. 317.
25. MOL B.K.A. E 285. Varia. b/11. No. 173.
A császári Udvari Kamara rendelkezésére a Budai Kamarai Adminisztráció 1703. augusztus 11-én utasította a kanizsai harmincadost, hogy a jezsuita misszionáriusoknak eddig folyósított évi 300 forint (*Gulden*) ellátmányt ezután is folyósítsa, a helyzet változása esetén pedig tegyen jelentést. (MOL B.K.A. E 285. Varia b/11. No. 154.)
26. További két előnévára utalás történt — mint látni fogjuk — a Kanizsa közönségével 1713. január 20-án létrejött szerződésében (MOL Batthyány-levéltár P 1313/206. No. 19. 1713. I. 1.; T.Gy.M. 72. 158. 1. ltsz.)
A *Gračich* családi név, s így *Gračich Jakab* sem szerepel sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla családtörténeti műveiben (*Nagy Iván*) (*Kempelen*). Nem szerepel a királyi könyvekbe foglalt, 1527 utáni nemesség-, cím-, címer-, előnév- és honosságadományozásoknak dr. Illéssy János és Pettkó Béla által összeállított jegyzékében (*Illéssy—Petkó*). Nem szerepel Siebmachernek a magyarországi és a Szt. István Korona egyéb országai nemességéről szóló kötetében (*Siebmacher*, 1893) sem, s neve nem található Siebmacher címeres könyve valamennyi kötete általános mutatójában (*General-Index*) sem. Származása, bárói rangjának mikor és ki által történt adományozása további kutatást igényel.
27. *Martonos* a volt Bács vármegyéhez, majd az 1699-ben létesült Tiszai Határörvidékhez, 1876-tól Bács-Bodrog vármegye zentai járásához tartozott, ma a jugoszláviai Vajdaságban levő község.
28. MOL B.K.A. E 280. Hofbef. 1703. március. No. 5.
29. Uo.
30. MOL B.K.A. E 280. Hofbef. 1703. május. No. 23.

- Kanizsa városának (itt *civitasként* említve) 1714. július 5-én történt, de aláírás nélküli rövid összeírása (*Anno 1714. die 5. July facta est connotatio brevis Civitatis Kanisiensis*) szerint a 12 500 forint összegű vételár egyesek szerint teljes egészében nem került kifizetésre, és így — igaz, nem biztosan (*non tamen pro certo*) [!] — csak hatezerbe került volna. (MOL Magyar Kamara Levéltára. E 156. U. et. C. 473. doboz. Fasc. 69. No. 16.).
31. T.Gy.M. 72.36.1.0. 89 ltsz.; MOL Helytartótanácsi Levéltár. Acta mechanica. Comitatus Szaladiensis I. N/1/18.
A birtokbalépés évének a két céhszabályzat záradéka alapján megismerése folytán meghaladottá vált az a különböző publikációkon alapuló hiedelem, hogy *báró Gračich* 1705-ben kapta meg Kanizsát, és akkor is csak az elpusztult várat (*Barbarits*, 25.).
  32. Az 1596. évi VII. decretum 41. cikkelye „míg Somogy vármegyének a helyreállítása bekövetkezik”, minden nemest és kapitányt, továbbá minden rangú és rendű lakost Zala vármegye iurisdictionja alá vetett, majd az 1608. évi k. u. I. decretum 22. cikkelye szerint Somogy vármegyének, miképpen eddig, úgy ezután is, a maga jogait Zala vármegye székén kellett keresnie. E törvényeket az 1715. évi I. decretum 86. cikkelye hatályon kívül helyezvén, a két vármegye különvált.
  33. A válaszlevél alapját képezett kanizsai városi tanácsi levelet a Zala Megyei Levéltárban keresve, az az 1699. évekből fennmaradt közgyűlési iratok között nem volt található. Gondolva, hogy a téma esetleg szerepel az 1698. évi közgyűlési jegyzőkönyvek valamelyikében, e jegyzőkönyvek iránti érdeklődésre kapott válasz szerint az 1698. évi közgyűlési jegyzőkönyvek nem maradtak fenn.
  34. A kiváltságlevél eredetije: T.Gy.M. 71.156.1. ltsz. Másolatai: MOL Helytartótanács levéltára. C. 35. 106 cs. Lad. A. Fasc. 33. No. 36.; MOL Batthyány-lt. P. 1313. 206. cs. II. No. 6. Reprodukciója: *Rózsa*, 1999. 79.
  35. MOL Magyar Kamara Levéltára. E 156. U. et. C. 408. doboz. Fasc. 29. No. 4.
  36. ZML Protocollum Congregationis particularis amo 1712. die 25. Julii, Fol. 128.
  37. MOL Batthyány lt. P 1313/206. Nr. 19. 1713. I. 1.; T.Gy.M. 72.158.1.
  38. ZML Conscriptioes universales. Fasc. 2. Ö. 19.; 240. és 250. old.
  39. T.Gy.M. A. Neoaqc. 40—63. old.
  40. MOL Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Különböző családokra vonatkozó birtokjogok és szabadalmak. 311. cs. Fasc. G. No. 12.
A *báró Gračich* által az 1704. évi magyarországi zavargások, tehát a Rákó-

czy-szabadságharc alkalmával lázadóként kárt okozónak, de keresztnevének említése nélkül nevezett *Szarka urat* már csak azért is azonosnak tartjuk *Szarka Zsigmond* kuruc ezereskapitánnyal, mert *Szarka úr* éppúgy Kanizsán okozott kárt az itteni földesúrnak, mint ahogy a vele azonos vezetéknevű kuruc — tehát báró *Gračich* szóhasználata szerint lázadó — ezereskapitány is Kanizsán zsákmányolt gabonát. A két *Szarka* azonosságát illető álláspontunk másik indítéka, s egyben megerősítője, alátámasztója, hogy *Szarka Zsigmond, a volt kuruc ezereskapitányt* még 1704-ben a császárhű gróf *Pálffy János* altábornagy, majd lovassági tábornok oldalán találjuk (*Szalay*, VI. 168.).

41. L. a 40. sz. jegyzetben közölt levéltári jelzet szerinti forrást.

42. A Bécsben élőként, de néhai férje keresztneve nélkül szereplő *özvegy gróf Batthyányné* bizonyára *gróf Batthyány Pál* özvegye, mert a családi leszármazási táblák szerint 1704-ben ő volt az egyetlen *Batthyány-özvegy*. Nagy Iván *Batthyány-családról* szóló szócikke alapján ez az 1674-ben elhalálózott *gróf Batthyány Pál* felesége, *gróf Illésházy Katalin* volt. (*Nagy Iván*, I. 247—248.)

Nem mellőzhető annak a gondnak a megemlítése, melyet az okoz, hogy akkor, amikor Nagy Ivánnál *gróf Batthyány Pál* felesége *gróf Illésházy Katalin*, akkor Kempelelénél az 1674-ben elhalálózott *gróf Batthyány Pál* feleségének leánykori neve: *gróf Eszterházy Katalin* (*Kempelen*, I. 48.)

Az ellentmondás feloldása érdekében Kempelelénél az *Eszterházy-családról* közölt leszármazási tábláit nézve azt kellett megállapítanom, hogy azokban a 18. sz. elején élt családok nem szerepelnek (*Kempelen*, III. 471—475.).

Nagy Iván *gróf Eszterházy-családról* szóló szócikkében *gróf Eszterházy Katalint*, ki 1704-ben *özv. gróf Batthyányné* volt, nem lehetett találni (*Nagy Iván*, IV. 80—100.). Ugyanakkor az *Illésházy-családról* szóló szócikkében *gróf Illésházy Gábor* leányaként szereplő *Katalinnak* férje *gróf Batthyány Pál* (*Nagy Iván*, V. 224.) Kempelelénél az *Illésházy-családról* szóló szócikkéhez leszármazási táblák nincsenek. Szócikkében sem szól *gróf Illésházy Katalinról*. (*Kempelen*, V. 175—176.)

A két családtörténész közül melyik téved, nem tudható, hanem — szükség esetén — további kutatást igényel.

Az azonban, hogy az *özv. gróf Batthyányné* és *Szarka* közötti pénzügyi kapcsolatba beavatkozó báró *Gračich* érdekeinek védelmében fellépő Magyar Udvari Kancellária jegyzője által kiállított bizonyoságlevélnek egy másolata az *Eszterházy-családnak* — habár hercegi ága — levéltárába, majd ott megőrzésre került, az amellet szól, hogy a bizonyoságlevélben szereplő

özvegy gróf Batthyányné gróf Eszterházy leány volt, s ha mégsem, akkor valamilyen rokonság, vagy más érdek az Eszterházyakhoz fűzte.

43. Lásd a 40. sz. jegyzetet.
44. *Alsómesteri*: Vasvármegyei falu a Ság-hegy alatt. 1935-ben egyesítették Felsőmesterivel. 1935. július 29-étől neve Mesteri.
45. *Szent-Grót*: mezőváros Zala vármegyében, 1895. november 20-ától neve: Zalaszentgrót. 1984. I. 1-jétől város.
46. *Jánosháza*: Vas vármegyei volt mezőváros.
47. MOL Batthyány lt. P. 1313. 206. cs. II. 6622/808. E.
A kérvényen a Haditanácsnak a Császári Vezérhadbiztosi Hivatalt (*Kay-[serliches] General Kriegs Commissariat Ambt*) jelentéstételre és véleményezésre felhívó, 1714. június 27-ei rájegyzése (*Indorsatio*) szerepel.
A kérvény alapján az Udvari Haditanácsnál tett intézkedésekből az állapítható meg, hogy Kanizsa város kérvénye a hadiadó enyhítése iránti kérelmet tartalmaz. (ÖStA. Kriegsarchiv. Protocollum. Exped. Bd. 486. Fol. 502. 1714. június.). A vezérhadbiztos, *Graf Franz Sebastian von Thierhaimb*, a jelentésében arra mutat rá, hogy a Kanizsa város beadványában foglalt sérelmek megalapozottnak látszanak, a sérelmek orvoslása azonban a Magyar Udvari Kancelláriához tartozik, s ezért Kanizsa városát oda utasítandónak tartja. (ÖStA. Kriegsarchiv. Protocollum Exped. Bd. 487. Fol. 599. 1714. július.)
48. *Rajky Pál* főszolgabíró volt 1709. december 16-ától 1714. július 3-áig (*Turbuly*, 1986, 292.)
49. ZML Conscriptioes universales. Ö. 11. c. *Anno 1711. Die 18 Men[sis] Xbris Continuata est Conscriptio Comitatus in Processu Domini Pauli Rajki, alterius supremi Judlium Co[m]i[t]atus.*
50. *Pozsonyi köböl*: gabonamérésre használt űrmérték, mely pozsonyi kila, pozsonyi mérő és pozsonyi szapu néven is dívott. Nagysága 1697—1807. között 62,08 lit. ill. 46,56 kg. (*Bogdán*, 339, 343.) A 84 gazdának tehát 21929,76 kg = 219,2976 q gabonája volt.
51. 1 pozsonyi köböl 46,56 kg (*Bogdán*, 339, 343.). 270 pozsonyi köböl = 12571,20 kg = 125,712 q. A 84 kanizsai gazdának tehát 125,712 q árpája, zabja, hajdinája és kukoricája volt.
52. *Pozsonyi akó*: híg űrmérték, közkeletű nevén bormérték. A 17. sz. közepétől országos mérték. Nagysága 1593—1874. között 64 pozsonyi icce = 53,72 lit. (*Bogdán*, 28, 147.) 277 1/2 pozsonyi akó = 14907,3 lit. = 149,073 hl. A 84 kanizsai gazdának tehát 149,073 hl bora volt.
53. Lásd 47. sz. jegyzetet.
54. A fizetési kötelezettségnek a birtoklás megkezdésétől számított 3 év

- elteltével történt előírása annak a gyakorlatnak az átvétele, amely a *Tullio-bizottság* által *Paul Wibmer* császári harmincadosnak 1690. július 10-én adott instructio azon rendelkezésén alapult, mely szerint a polgárrá felvételekor házhoz jutottak három éven át mentesülnek minden adó vagy *contributio* alól. (MOL Magyar Kamara levéltára. E 136. *Diversae instructiones. b*) iratok. 64. Kanizsa 1690. *Paul Wibmernek* adott instructio 4. pontja.)
55. *Stola*: az a díj, amely mind a katolikus, mind a protestáns egyházban a papot, illetve lelkészt bizonyos egyházi szolgáltatásért (pl. temetés) megilleti. (1647: XII. tc.)
56. *Byrsagium*, helyesen írva: *birsagium*, magy. *bírság*, amely szóból a *bírsagium* szó ered. A *bírsagium* szó Werbőczy Hármaskönyvében, régi törvényeinkben és a törvényhatóságok statutumaiban számtalanszor fordul elő a jogellenes cselekmények és a magánjogi sérelmek megtorlásaképpen. (Részletesen: *Magyar jogi lexikon* II. 125.)
57. Ez a Rákóczi-szabadságharc idejének az akkori egyik megítélés szerinti megjelölése.
58. *Hospitale-is*: ispotály, kórház (*Bartal*, 311., *Tört. etim. szótár* II. 240.)
A Városi Tanács a köztisztviselőknek az 1690. június 15-i alakuló ülésén történt elosztásakor kijelölte azt a két tanácstagot, akiknek a jövőben megépítendő ispotály (*künftig erpauender Spital*) feletti felügyeletet kell gyakorolnia (*Tjkv.* 4—5.), a *Tullio-bizottság* pedig 1690. június 19-ei válasziratában azt közölte a Tanáccsal, hogy egy polgári ispotály-helyet (*bürgerliches Spital-Ort*) engedélyez hozzá való földekkel (T.Gy.M. A. Neoacq. 2. old. 2. pont.). 1695. július 4-ei válasziratában a Budai Kamarai Adminisztráció vezetője, *Kurcz Ignác* azt közölte a Tanáccsal, hogy a *Tullio-bizottság* által egy ispotály céljára (*zu einem Spital*) kijelölt hely változatlanul maradjon meg, s ehhez néhány telek is lesz rendelve (T.Gy.M. A. Neoacq. 22. old. 10. pont.). 1698. október 24-ei válasziratában a *Caraffa-bizottság* rendelkezett úgy, hogy a város polgársága részére egy polgári ispotály építéséhez és alapításához (*zu Erbau und Stiftung eines Burger-Spitals*) szántóföldet, rétet és hozzá szükséges zöldséges- és gyümölcsös kertet adományoz, s azt a kanizsai provisoroknak mindjárt ki is kellett jelölnie. (T.Gy.M. A. Neoacq. 33. old. 14. pont.)
Már a török alóli felszabadulás évében megépíteni tervezett ispotály végülis mikorára épült fel, arról egyértelműen biztos adat nem áll rendelkezésre. A *báró Gračich* és a Kanizsa város közönsége között létrejött szerződés 10. pontja értelmezhető úgy, hogy az ispotály 1713-ban már állott.
59. *Sümeghy Mihály* vármegyei jegyző volt 1716. szeptember 8.—1727. augusztus 6. (*Turbuly*, 1986, 292.)

60. A kihirdetésről szóló jegyzőkönyvi bejegyzést megismerni egyelőre nem lehet, mert Zala vármegyének a ZML-ban őrzött közgyűlési jegyzőkönyvei (*Protocolla congregationum*) közül az 1716. november 4-eit tartalmazó kötet annak keresésekor könyvrestauratornál volt.
61. *Rajky Pál* itt szolgabíróként szerepel. Egyébként lásd 48. sz. jegyzetet.
62. A szerződési okiratnak a Batthyány-lt-ban őrzött egyszerű másolati példánya: MOL Batthyány-lt. P. 1313/206. Nr. 19. 1713. I. 1.
63. T. Gy. M. 72.158.1. ltsz. — *Berzsenyi László* másodalispán volt 1709 óta. (*Turbuly*, 1986, 292.)
64. MOL Magyar Kamara Levéltára. E 156. U. et C. 473 doboz. Fasc. 69. No. 16.
65. MOL Batthyány-levéltár. P. 1313/206. No. 19. 1713. I. 1.; T.Gy.M. 72. 158. 1. ltsz.
66. Lásd 64. sz. jegyzetet.
67. MOL B.K.A. E 286. Buchhalterey Acten 1709—1712. 20. cs. Fol. 59.
68. Lásd 64. sz. jegyzetet.
69. ZML Consriptiones universales. Fasc. 2. 1715—1720. Ö. 19.
70. *Nem nemes taksások* a jobbágyságnak a 17. sz. második felétől kialakult, szabad költözési jogát visszaszerzett, természetbeni szolgáltatásainak egészét vagy egy részét évi egy összegben fizetendő pénzüsszeggel megváltó csoportja, melynek tagjai mintegy bérleti díj (*arenda*) fejében művelték a jobbágytelket.
71. *Libertinusok* azok voltak, akik vagy a földesúrnak tett valamilyen szolgálattért, vagy vele kötött megegyezés szerinti pénzüsszegért szabadabb jogi és adózási helyzetbe kerültek.
72. Lásd 34. sz. jegyzetet.
73. *Ferhinc* ma Förhinchegy Nagykanizsa Palin nevű városrészétől ÉK-re. 1623-ban még Homokkomárom, később pedig Korpavár külterülete. 1894. május 24-én Korpavár községgé alakul. 1963-ban Korpavár Nagykanizsával egyesül. Így a volt Förhinc ma Nagykanizsához tartozik.
74. *Homokkomárom* korábbi neve Homokkomár, középkori eredetű falu Kanizsától Ény-ra. A török hódoltság alatt pusztá. Török alóli felszabadulás után megeléknül a birtokforgalom. 1702-ben már fakápolnát építettek.
75. Az *I. Lipót* király által adott, már említett vásártartási kiváltságlevél (lásd 34. sz. jegyzetet) szerint a Kanizsán tartható évi 4 vásár közül az egyik az augusztus 15-ei volt.
76. *Kropf Lajos* volt az első, aki *Clement Simonnak* 1715-ben hazánkon át tett utazásáról írt útleírását magyar nyelven közölte. Közzétette a Történeti Szemle 1921. évfolyamában.

Simon Clement utinaplója magyarországi részének újabb fordítását adta közre 1994-ben *Gömöri György* több utazó utinaplója magyarországi része fordítását tartalmazó gyűjteményes kötetében. *Simon Clement* utinapló-részletének fordítása elé írt ismertetésben azt írja, hogy „A magyarországi naplórészletnek ez az első magyar fordítása.” (*Gömöri*, 99., 103—104.) Ezek szerint nem ismerte a *Kropf Lajos* által közreadott fordítást.

77. Lásd 3. sz. jegyzetet.

78. Lásd 4. sz. jegyzetet.

79. A leltár: *Inventir unndt Beschreibung deren in der Vestung Canisa befindlich{en}Häuser.* (*Tóth*, 227—230.)

80. *Volkra Ottó János Teofil*, heidenreichsteini gróf, szül.: Bécsben 1665. XI.7. Veszprémi püspök 1710. V. 28-tól. 1717-ben emlékirattal fordult a császárhoz a veszprémi egyházmegye határait, s idetartozóan azt illetően, hogy az egyházmegye Kanizsán túli részét a zágrábi püspök adminisztrálta, s engedélyt kért, hogy egyházmegyéje határainak ügyét a Szentszékkal intézhesse el véglegesen. Homokkomárom lelki gondozását a kanizsai Ferencrendiekre bízta. Meghalt: 1720. XII. 19-én Pozsonyban. (*Pfeiffer*, 1987, 62—64.)

A kanizsai plébánia és templom ügyében Sümegen 1716. szeptember 16-án kelt püspöki okirat (*Instrumentum episcopalis in merito parochiae et ecclesias Canisiensis actum Sümegini post visitationem, die 16. Septembris anno 1716.*). Kanizsán 1731. december 13-án hitelesített másolatban közzétéve: *Pfeiffer*, 1947, 112—114.

81. Lásd 55. sz. jegyzetet.

82. ZML Conscriptioes universales. Fasc. 2. 1705—1720., Ö. 19.; 240. old.

83. Tjkv. 64—65., 66., 68. old.

84. Tjkv. 69. old.

85. Tjkv. 68. old.

86. Tjkv. 64—66. és 69. old.

87. Tjkv. 65. old.

88. *Deák*: iskolát végzett, tanult ember, aki latin nyelvtudással is rendelkezik, és értelmiségi munkát végez.

89. Tjkv. 70. old.

90. T.Gy.M. A. Neoacq. 61. old. 25. pont.

91. Tjkv. 71. old.

92. Tjkv. 84. old.

93. Tjkv. 70. old.

94. Tjkv. 70., 71., 76., 77., 78., 81., 82., 83., 84., 85., 86., 87., 90., 92. és 93. old.

95. Tjkv. 70., 77., 78., 81., 83., 92. és 93. old.
96. Tjkv. 95., 96., 97., 98., 102., 98., 99., 101., 100., 103. és 104. old.
97. Tjkv. 98., 99. old.
98. N. N. rövidítés = *nomen nescio*. A lat. *nevét nem tudom* kifejezés rövidítése, amelyet bármely személy neve helyett lehet írni.
99. Tjkv. 101. és 102. old.
100. Tjkv. 103. old.
101. Lásd 24. sz. jegyzetet.
102. Tjkv. 148. old.
103. *Das Salzgewicht*: A só mennyiségének mérésére szolgáló súlymérték. Az osztrák tengeri főtt só, szárított só (porsó) mértéke a *kúp*. Nagyságára nincs adat, feltehetően kisebb hordó volt (*Bogdán*, 411.) A bányászott vagyis kősó mértéke a nevéből (hajósó, kősó, szekérsó, tömény, tulkó) függően eltérő. Ezekről és nagyságukra vonatkozóan: *Bogdán*, 481—484.
Vizsgálatot igényel, hogy 1714-ben a kanizsai Városi Tanács mely sónak mértékét, bányászott só esetében melyik nevű sónak a mértékét kezelte törvényesként, s ennek megfelelően mely mérték (vagy mértékek) ellenőrzése érdekében tette meg intézkedését.
104. Tjkv. 66. old. — A városi őrmester akkor *Fürst József*, a káplár *Takács Fe-renc* volt.
105. T.Gy.M. A. Neoacq. 28. old. 3 pont.
106. A tanácsstag *Lenstyák István*, a Külső Tanács tagja *Megyeri István*.
107. Tjkv. 82. old.
108. A tanácsstag *Gerócs György* volt, kinek családi nevét a határozatban *Geros-nak* írták, a Külső Tanács tagja *Fürst József* volt.
109. A tanácsstag *Gudlin Jura*, kinek családi nevét a határozatban *Gidlin*-nek írták, a Külső Tanács tagja *Faics Péter*.
110. Tjkv. 82. old.
111. Tjkv. 93. old.
112. A két tanácsstag: *Scheffer György János* és *Menner András*, kinek családi nevét a határozatban *Mehner*-nek írták.
113. Tjkv. 95. old.
114. A városbíró: *Bernhardt* (itt *Pernhardt*-nak írva) *János*, a négy tanácsstag: *Knedl Mihály*, *Lenstyák István*, *Schöffner György János* és *Gerócs György*.
115. *Portio*, lat. *portio militaris*: katonai adag, az állami hadiadónak, a contributionnak természetben fizetendő része (*rata contributionalis*).
116. Tjkv. 87—88. old.
117. *Mulzerhardt Fülöpnek* Kiskanizsán építendő templomra gyűjtendő alamizsnának beszédére 1716. november 15-én történt alkalmazásakor Kiskani-

zsának már volt kápolnája, melyet néhány évvel korábban a járvány idején fogadalomból és gyűjtött adományokból építettek, és Szűz Mária tiszteletére szentelték, amint ez olvasható *gróf Volkra Ottó* veszprémi püspöknek a kanizsai plébánia és templom tárgyában Sümegen 1716. szeptember 16-án kelt iratában. (*Habet proinde hoc oppidum ... unam capellam trans lacum* [ez vonatkozik Kiskanizsára], *ante paucos annos tempore contagionis* [ez utalás az 1708—1711. évi pestisjárványra] *ex voto, et collectis elemosynis aedificatam, ... honori beatæ Virginis Mariæ sacra.* — *Copia instrumenti episcopalis in merito parochiæ et ecclæsiæ Canisiensis ad sedem domini-nalem exporrecta.* (Pfeiffer, 1947, 113.)

118. Tjkv. 82. old.

119. T.Gy.M. A. Neoacq. 7. old. 1. pont, és 42. old. 1. pont.

120. *Trentzki Mátyás, Tscherta Ferenc és Szigeti János.*

121. Tjkv. 65. old.

122. Tjkv. 66. old.

123. Tjkv. 81. old.

124. Tjkv. 82—83. old.

125. Tjkv. 85. old.; MOL Magyar Kancelláriai Levéltár. M. Kir. Kancellária. A 14. *Insinuata Consilii Bellici* 1715—1716. No. 76.

126. Lásd 115. sz. jegyzetet.

127. Az ökrök eladói és a nekik fizetett vételár:

<i>Mihalecz Matóktól</i>	vásárolt	2 ökörért	39 forint	
<i>Margalics Miklóstól</i>	”	2 ”	38 ”	25 dénár
<i>Gudlin Jurától</i>	”	3 ”	53 ”	50 ”
<i>Málik Danitól</i>	”	2 ”	37 ”	50 ”
<i>Godina Istvántól</i>	”	2 ”	40 ”	50 ”
<i>Mészáros Jánostól</i>	”	1 ”	15 ”	
<i>Terdi Andrástól</i>	”	2 ”	37 ”	50 dénár
<i>Mihalecz Matóktól</i>	”	2 ”	34 ”	50 ”
<i>Kelemen Gelencsértől</i>	”	2 ”	37 ”	50 ”
<i>Málik Jánostól</i>	”	4 ”	80 ”	
<i>Jakobanecz Jurától</i>	”	2 ”	39 ”	
Összesen:		24 ökörért	452 forint	25 dénár.

A béresként felvettek és díjazásuk:

<i>Berta Gergely</i> öregbéres	kap	2 hónapra	9 forintot
<i>Potyondi Miska</i> öregbéres	”	2 ”	9 ”
<i>Ritzer József</i> béres	”	2 ”	8 ”
<i>Just Péter Marko</i> Belicáról	”	2 ”	8 ”

<i>Beliczay Iván</i>	kap 2 hónapra	8 forintot
<i>Fenovics Mihály</i> Horvát-Nádalláról	” 2 ”	8 ”
<i>Rácz János</i>	” 2 ”	8 ”
<i>Begovics Markó</i> Kaprancáról	” 2 ”	8 ”
Összesen:		66 forint

(Tjkv. 84 old.)

Belica: Zala vármegyei falu a Muraközben. Ma Horvátországhoz tartozik.

Horvát-Nádalla: későbbi nevén Horvátnádálja: Vas vármegyei falu Körmentől Ny-ra. 1969-ben egyesítették Körmentdel.

Kapronca: a volt Belovar-Körös vármegyei Koprivnica magy. neve.

128. Tjkv. 93 old.

129. *Andrássy Miklós* 1702-től 1714-ig Ferenc-rendiek kanizsai konventjben guardian volt (*Halis*, 1899, 60.). A Rákóczi-féle felkelés idején egy időre otthagya a kolostort és a szabadságharcosok mellé állt, s csapatot is vezetett. Elnevezték „dervis generalis”-nak (*Pfeiffer*, 1947, 114).

A tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés szerint *als hissiger Pfarher*, tehát mint itteni plébános vett részt a kihallgatásban.

130. Tjkv. 98. old.

Minek alapján és milyen eljárás volt folyamatban a vármegyénél *Malleck János* ellen, egyelőre ismeretlen. A Zala Megyei Levéltárnak a figyelembejövő időszakbeli polgári peres iratai mutatójában (Zala vármegye Törvényszékének iratai. Polgári perek. *Index Personarum in Extractu Processuum in Archivo I[n]clyti Co[m]it[at]us Szaladiensis reperibiliu[m]*) és a büntetőperek mutatójában (Zala vármegye Törvényszékének iratai. Büntető törvényszéki perek. *Elenchus Chronologicus Processuum Criminalium in Archivo i[n]clyti] Co[m]it[at]us Szaladiensis reperibi[lium]*) az 1717. évvel záródó időszakban *Malleck János* neve nem szerepel.

131. *Pogányszentpéter* Nagykanizsától DK-re fekvő, és Zala megyével szomszédos Somogy megyei község. Neve 1799. előtt Szent Péter.

132. Tjkv. 61. old.

133. *Der Viertelmeister*, magy. fertálmester, negyedmester: tanácsi feladatokat a területi munkamegosztás érvényesülésével ellátó tanácsi alkalmazott. Mint ilyen, a város egyes részeinek mintegy előljárója. Sem a tisztség Kanizsán rendszeresítésének idejéről, sem a fertályok határvonalairól, sem a fertálymesterek feladatainak meghatározásáról nincsenek adatok. 1696. évi az első adat, mely szerint a városban *fertálmesterek* is voltak (MOL, B. K. A. E 279. Exped. 1696. augusztus. No. 81. A kihallgatási jegyzőkönyv.) Tisztségükre a pesti fertálmestereknek 1732-ben adott hivatali utasításban

- meghatározott feladatokból (*Bónis*, 1974, 153.) következtetés részben az időbeli eltérés miatt, részben a két város közötti különbségeknél fogva csak részleges feladat-megismerést valószínűsít.
134. *Der Praeffect* lat. *praefectus* több jelentése közül a szövegkörnyezetünknek megfelelően: jószágigazgató, aki a földesúrnak az egész uradalom igazgatásával megbízott alkalmazottja, teljes jogú helyettese. Vezetése alatt működtek az alsóbbrangú uradalmi tisztviselők. Jogosult volt az úriszék összehívására.
135. *Praeses, -idis*: az újkori lat. szerinti jelentései közül a szövegkörnyezetünknek megfelelően: elnök.
136. Tjkv. 64—65., old.
137. MOL Batthyány lt. P 1313. 206. cs. II. Az 1714. augusztus 9-én kelt bizonyítvány szerint „Grasics Úr eő Nagysága Praefectusa Nagyságos Bacsmegeyi György uram”.
138. Tjkv. 67. old.
139. Tjkv. 71. old.
140. Tjkv. 71. és 75. old.
141. A Zala vármegyei boszorkányperekről írt tanulmányában *Degré Alajos* a *Molnár Marinka* ellen folyt perben hozott ítéletet a Városi Tanács által hozott ítéletként említi, megjegyezve, hogy a városnak pallosjoga nem volt. (*Degré*, 1960, 227—138.; 228.)
Annál fogva, hogy a halálos ítéletet a bírói joghatóságot gyakorló úriszék hozta, nem vitás, hogy azt pallosjogánál fogva hozta. Arra az esetre, ha a hozott ítéletet annak ellenére, hogy az az uradalmi jószágigazgató elnöklésével eljáró testületi szervtől származik, nem úriszéki, hanem városi tanácsi ítéletként kellene kezelni, rá kell mutatni arra, hogy a kanizsai Városi Tanácsot 1695. július 4-én, amikor még a Budai Kamarai Adminisztráció közvetlen felügyelete alá tartozott, ennek vezetője *Kurcz Ignác* pallosjoggal ruházta fel. (T. Gy.M. A. Neoacq. 20. old. 7. pont.)
142. Tjkv. 76. old.
143. MOL B.K.A. E 279. Exped. 1696. augusztus. No. 81.
144. Tjkv. 86. old.
145. *Coppreinitz*, alias *Kopreinitz*: a volt Belovár-Kőrös vármegyei Koprivnica, magyarul: Kapronca.
146. Tjkv. 77. old.
147. *Egerszeg*: mezőváros a Zala folyó mellett. Zala vármegye székhelye. Még a 19. sz. második felében is hol *Egerszeg*-ként, hol *Zalaegerszeg*-ként említik. 1902. július 1-jétől hivatalos neve *Zalaegerszeg* (16.698/1902. B. M. körrendelet. Belügyi Közlöny, 1902. július 20.)

148. Tjkv. 78—79. old.
149. Tjkv. 87. old.
150. Tjkv. 87. old.
151. A *gróf Jerger*, helyes nevén *gróf Jörger dragonyos ezred* tulajdonosává 1709. XII. 27-én nevezték ki az 1670—ben született *Franz Anton Jörger zu Tollet* ezredest, akinek 1738. XII. 11-én Budán bekövetkezett haláláig viselte nevét. *Gr. Jörger* részt vett Temesvár 1716. évi ostromában. Elhalálozásakor lovassági tábornoki rangban Buda erődparancsnoka volt. Az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) Protocollum-ának bejegyzései arról tanúskodnak, hogy az ezred 1716/17 telén a Dunántúl nyugati végén volt elhelyezve. Az 1798-ban kapott 6-os hadrendi számmal mint dragonyosezred 1918-ig fennállott.
A fenti adatokért *dr. Czigány István* alezredes, hadtörténésznek e helyen is köszönetet mondok.
152. Tjkv. 99. old.
153. Az *Ortaz* megnevezés alapján a helység hollétét és mai nevét megállapítani nem tudtuk.
154. *De Prie örgróf*: Ercole Giuseppe Ludovico Turinetti az olaszországi Priero és Pancaliere örgrófja, aki *Kovács Balázs* és *Sziartó György* közötti per idején, tehát 1717-ben is Osztrák Németalföld (Belgium) kormányzója volt *Savoyai Jenő hercegnek*, mint helytartónak távollétében. (*Lessico Universale Italiano*, XXIII. 546.) Uradalma Szent Miklós falunak, a mai Miklósfá városrésznek a határában volt. (MOL Magyar Kamara Levéltára. E. 156. U. et C. 408. doboz, fasc. 29. Nr. 40. *Conscriptio pagorum et desertorum in Districto Canisiensi. Actum Szent Miklós die praesenti 10. February Anno D[omi]ni 697. Pag. 54—57.*
155. Tjkv. 104. old.
156. Tjkv. 96. old.
157. *Surd* Somogy vármegyéhez tartozott falu Kanizsától D-re, Csurgótól ÉNy-ra. 1950. március 16-ai hatállyal Zala megyéhez csatolták.
158. *Szent Mihály napja*: szeptember 29.
159. Tjkv. 96. old.
160. Tjkv. 97. old.
A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint *Rácz István* Gersiről való (von Gersch). A Vas vármegyei volt Gerse, 1950-ben Karátföldével történt egyesítése óta Gersekarát plébánosának, *Orbán Balázsnak* e helyen is megköszönt, 1999. XII. 4-ei válaszelevele szerint Gerse plébániájának csak 1724-től vannak anyakönyvei. *Rácz Istvánról* tudósító anyakönyvi bejegyzést nem talált.
161. Tjkv. 100. old.

162. *Nyelvváltás*: Régi jogunkban többnyire a magánjogi bántalmak (*delicta pri vata*) közé sorolt szándékos becsületsértés és egyéb hamis előadás következtében szenvedett bántalom megtorlására kiszabott pénzbüntetés. Jelenti azt a pénzürtéket, mely az eredeti vagy jelképi testcsonkító büntetés (nyelvki-metszés, nyelvre való fogóvetés) megváltásául annak helyébe lépett. (*Magyar jogi lexikon* III. 319. és V. 639.)
163. Tjkv. 65. old.
164. *Abbeten* egyik jelentése *Abbitte leisten*. *Die Abbitte*: a sértettel szembeni bocsánatkérés. Gyakran büntetés (valamely más büntetés mellett) vagy büntetés helyettesítő. (*Deutsches Rechtswörterbuch*, Bd. I., S. 10., I., S. 11., I.)
165. Tjkv. 83. old.
166. Tjkv. 92. old.
167. Tjkv. 97. old.
168. *Das Handwerk* főnév alapvetően a kézzel kifejtett tevékenységet jelenti. A közigazgatásban a mai értelemben vett kézművességet is jelentette. Jelölte a kézművesek szervezetét, a céhet is, annak gyűlését is, s a céhládát is. A perbeli megegyezésnek a jegyzőkönyvi bejegyzés szerinti szövegéből az következik, hogy a szövegben a *Handwerk* szó a *céh* jelentéssel szerepel. Abból következően, hogy a két fél közül *Trenszky* mészáros volt, azt kell következtetni, hogy az esetleg esedékessé váló pénzbüntetés felét a mészárosok a céhének kell befizetni.
A kanizsai és a Kanizsától három mérföldnyire lakó mészárosok céhe 1714. június 20-án kelt céhlevelét Zala vármegye 1721. május 14-i közgyűlésen mutatták be és hirdették ki. (MOL Helytartótanács levéltára. C-25-Zala m. N. 1/8.)
169. Tjkv. 103. old.
170. *Der Errentag*, helyesen *Ehrentag* alapjelentése szerint emléknep, rendkívüli, különösen ünnepi eseményre emlékeztető nap, így jelent születésnapot, esküvő napját is.
171. Tjkv. 104. old.
172. Tjkv. 86. old.
173. *Überau*: Hessen-Darmstadt tartomány-grófsághoz (*Landgrafentum*) tartozó Reinheim város része volt és jelenleg is az. A város ma a Német Szövetségi Köztársaság Hessen nevű szövetségi állama Darmstadt-Dieburg járásához (*Landkreis*) tartozik. Reinheimnek a Városi Tanács Levéltárától kapott és e helyen is megköszönt 1685. évi lakosságjegyzékében, mely Überau-ra is kiterjed, *Granjaj Georg* nevű nincs.
174. *Harasztifalu*: Vas vármegyei falu Körmentől ÉNy-ra.

175. Tjkv. 68. old.
176. *Lendva*, helyesen: Alsólendva, Zala vármegyei helység a Lendva-folyó mellett. Ma Szlovenia Lendava nevű városa.
177. 1716-ban Lendva nem a *Batthyányak* uradalmához, hanem *Esterházy József* uradalmához tartozott (*Göncz*, 84.). Ha a jegyzőkönyvi bejegyzés írója a kereset előterjesztőjét lendvai zsidóként jelöli meg, de megemlíti azt is, hogy a Batthyány uradalomról való, akkor a felperes vélhetően csak átmene-tilleg volt Lendván tartózkodó.
178. Tjkv. 77. old.
179. A Vas vármegyei Rohoncznak a 18. sz. elején már több zsidó lakosa volt. Kereskedést elsősorban a szomszédos községekben folytattak, voltak azonban olyanok, akik a távolabb eső vármegyékben is jártak, felkeresték többek között Zala vármegye községeit is (*Németh*, 20.).
180. A *Krantäsch* szó jelentését megállapítani nem sikerült. Ezért szerepel, mint ismeretlen jelentésű szó idézőjelek között.
181. A kanizsai Városi Tanácsnak 1714-ben volt *Molnár János* nevű tagja. A jegyzőkönyvi kötet 1714. évi bejegyzései és az 1715. évi egyetlen, az április 4-ei bejegyzése (Tjkv. 65., 66. és 70. old.) alapján az következtethető, hogy 1715-ben, április 4-én *Männer András* volt a városbíró. Ezzel szemben az 1715: *LVII.* törvény alapján 1715-ben Kanizsa mezővárosban végzett összeírás szerint a bíró *Molnár János* volt. (ZML, *Conscriptiones Universales*. Fasc. 2. 1715—1720., Ö. 19. 240. old.) A Tjkv. bejegyzéseit és az összeírásnak a bíró nevét közlő adatát egybevetve, az állapítható meg, hogy Molnár János 1715. április 4-e után lett városbíró. Városbíróvá válásáról szóló bejegyzés azonban nem került a jegyzőkönyvi kötetbe.
182. *Nagyboldogasszony napja*: Szűz Mária mennybe menetele (*ascensio Beatae Mariae Virginis*), 1950. november 1. óta Szűz Mária mennybe vétele, (*assumptio B.M.V.*) napja, mely ünnepnap augusztus 15-e.
183. Tjkv. 78. old.
184. Tjkv. 84. old.
185. Tjkv. 86. old.
186. *Inkey János* 1715. szeptember 20-ától 1717. április 29-éig másodalispán, 1717. április 29-étől 1730. november 14-éig első alispán volt. A per iratai Zala vármegye Törvényszékénél 1552—1786. években folyó polgári perek iratai között nem maradtak fenn, amint ez megállapítható volt a polgári pereknek a peres felek neve szerinti mutatója (ZML Zala vármegye Törvényszékének iratai. Polgári perek.) *Processus civiles. Index Personarum in Extractu Processuum in Archivo I[n]c[lyti] Co[m]i[t]a[tus] Szaladiensis reperibilium*) alapján. Ebben *Sárváriné* neve egyáltalán nem

szerepel, ugyancsak nem szerepel a kanizsai Tjkv.-nek az *Inkey* alispán által hozott ítéletre utaló 1716. november 22-ei bejegyzését megelőző időből származóan *Imre Mihály* neve sem.

Gondolva arra, hogy *Imre Mihály* bikaelfogási stb. cselekménye miatt esetleg büntetőper volt folyamatban ellene, a Zala Megyei Levéltárban kerestük ilyen tárgyú büntetőper iratait is. A Levéltárnak a figyelembe jövő időszakban indult büntetőperrekbeli iratai közül a selejtezések után is fennmaradtak mutatója, az *Elenchus Chronologicus Processum Criminalium in Archivo [Incluyti] Co[mis]t[us] Szaladiensis reperibil[ium]* szerint az 1674—1717. évekbeli perek közül csak 5 pernek iratai szerepelnek. Köztük *Imre Mihály* ellen folyamatban volt per iratai nincsenek.

187. Tjkv. 92. old.

188. Tjkv. 93. old.

189. Tjkv. 103. old.

190. Tjkv. 61. old.

191. Tjkv. 64. old.

192. Teljes címe: *Der Römischen Kayserlichen, auch zu Hungarn und Böhaimb, ec. Königlichen Majestaet Ferdinandi Dess dritten ec. Erzherzogens zu Oesterreich Unsers Allergnädigsten Herrn Neue peinliche Landtgerichts-Ordnung in Oesterrich unter der Enns. Anno MDCLVII. Gedruckt zu Wienn, bey Johann Kürner.*

Az eredeti kiadásnak *Werner Ogris* professor által rendelkezésre bocsájtott kopiája fénymásolatának *dr. Béli Gábor* egyetemi adjunktus úr által nekem történt megküldéséért az adjunktus úrnak ezuttal is köszönetet mondok.

193. Vö. *Magyar jogi lexikon* II. 633. *Constitutio Criminalis Carolina* szócikk; *Eisenhard*, 239—241.; *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* 1. 592—594. és 1914—1915. *Carolina* és *Halsgerichtsordnung* szócikkek; *Deutsches Rechtswörterbuch* IV. 1497—1498. *Halsgerichtsordnung* szócikk.

194. MOL B.K.A. E 279. Exped. 1696. július. No. 89.

195. MOL B.K.A. E 279. Exped. 1696. december. No. 20.

196. A hidegvízpróba (*indicium aquae frigidae*) az a középkori eredetű bizonyítási eszköz, melyet a tagadóval szemben alkalmaztak, mert az akkori felfogás szerint a test elmerülésén vagy a víz felszínén maradásán múltott, hogy a feltett kérdésekre válaszólkor igazat mondott-e vagy nem, illetve, hogy a próba alá vont ártatlan vagy bűnös. Az volt a hiedelem, hogy az ártatlan elmerül, mert a víz jószágosan befolyásolja, a bűnös felszínen marad, mert még a víz is kiveti magából.

197. *Szent György-nap*: április 24.

198. Név szerint: *Männer András*.

199. A hét tanácsstag név szerint: *Scheffer György János, Bernhardt János, Wundtsam Márton, Palaschtjak Pál, Knedl Mihály János, Jámbor Tamás, Pulay György.*
200. A városi örmester név szerint: *Fürst József.*
201. A fertálmester név szerint: *Landtsjak János.*
202. Tjkv. 61—65. old.
A perről a tanácsi jegyzőknvi kötetbe került bejegyzésnek *Fehrentheil Gusztáv* által készített magyar fordítását *Halis István* közzétette. (*Halis, 1915—1917., 307—311.*)
203. Név szerint: *Bernhardt János.*
204. A négy tanácsstag név szerint: *Scheffer György János, Knedl Mihály János, Palaschtjak* (itt így írva) *János* és *Lantschtjak* (itt így írva) *János.*
205. Adatok híján ismeretlen, hogy a kanizsai várkerület merre húzódott és szélességében meddig terjedt.
206. *Légrád:* Zala vármegyében, a Dráva és a Mura összefolyásától D-re fekvő helység. 1886-ig mezőváros. Ma Hovátországhoz tartozik.
207. *Kotori:* Zala vármegyében, a Muraköz K-i részén, a Murához közeli helység. Neve 1891. VII. 21-étől Kotor. Ma Horvátországhoz tartozik, neve Katoriba.
208. Tjk. 66—68. old.
209. *Tschakathurn:* magy. Csáktornya, horv. Čakovec: Zala vármegyei helység, a Muraköz központja. Ma Horvátország egyik városa.
2010. A Muraköz *gróf Althan János Mihálynak* ajándékozásakor a csáktornyai uradalomhoz tartozó egyes ingóvagontárgyak *gróf Althan* megbízottjának átadását Csáktornyán 1719. október 16-án kelt jegyzék szerint végrehajtó császári biztosok egyike *de Berlendis Lőrinc* báró volt. *Monumenta Zrinyiana, 573—574.*)
211. *Werovititza, Virovitica:* a horv. neve Verőcének. Ném.: *Wirowitiz.* A volt Verőce vármegye ÉNy-i részén, a Somogy megyei Barcstól D-re fekvő, ma Horvátországhoz tartozó helység.
212. *Wirow* vagy *Weissenthurm* helységmegnevezést azonosítani nem tudtuk.
213. A két tanácsstag név szerint: *Scheffer György János* és *Knedl Mihály János.*
214. Név szerint: *Männer András.*
215. Tjkv. 69. old.
216. *Szepetnek:* Nagykanizsával határos, a várostól DNY-ra fekvő falu.
217. Lásd 206. sz. jegyzetet.
218. *Homokkomar:* Kanizsától ÉNy-ra fekvő, s vele határos falu, melyet 1715-ben már Homokkomáromnak neveznek (*ZML Conscriptioes Universales. Fasc. 2. 1715—1720. Ö. 19.; 249. old.*). 1769-ben Homokkomáromban [!] kelt egy hatósági bizonyítvány. Fotomásolatát közli *Balla, 194.*

219. Név szerint: *Bernhardt* (itt Pernhardtnek írva) *János*
220. A 9 tanácsstag név szerint: *Fürst József, Knedl Mihály János, Männer András, Mulnar János, Oblau Jakab, Pollay György, Scheffer György János, Takács Ferenc* és *Wundszom* (itt így írva) *Márton*.
221. A 6 esküdt ülnök név szerint: *Baky János, Gudlin György, Faics Péter, Megyery István, Szabó Marian, Terenszky Mátyás*.
222. Tjkv. 71—75. old.
223. Tjkv. 70. old.
224. Tjkv. 76. old.
225. T.Gy.M. A. Neoacq. 20. old. 7. pont.
226. T.Gy.M. A. Neoacq. 38. old. 9. pont.
227. T.Gy.M. A. Neoacq. 10. old. 5. pont.
228. T.Gy.M. A. Neoacq. 20. old. 7. pont. *Ua.* 46. old. 6. pont
229. Az Udvari Kamara erre a feltételre azért utal, mert nem minden földesúrnak volt pallosjoga. A XVI. századra visszanyúlóan ismeretes a pallosjogú úri-szék fogalmi megkülönböztetése (*Degré*, 1961, 111.).
230. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchív. Hofffinanz—Ungarn r. Nr. 493. Konv. 1716. VII., fol. 261—262.
A válaszirat fogalmazványa fénymásolatának megküldéséért *dr. Fazekas István* levéltári delegátusnak e helyen is köszönetet mondok.
231. ZML Protocollum congregationum tum generalium tum etiam particularium de annis 1716—1723.
232. ZML Extractus protocollorum ab anno 1555 usque 1750.
233. ZML Elenchus chronologicus processuum criminalium in archivo I[n]clyti Co[m]i[t]a]tus Szaladiensis reperibilium.
234. A jegyzőkönyv szövege szerint: *vermög Landtsgericht*, mely szóhasználat rövidítése a *vermög Landtgerichtsordnung*-nak.
235. Tjkv. 77. old.
236. A *verführen*, igéből képzett melléknév jelentése, ha egy nőszemély mellékneve, nemcsak *elcsábított* hanem *megejtett* jelentésű is lehet. A jegyzőkönyvi kötetbeli bejegyzés szövegének egésze alapján az következtethető, hogy *Cserencsics* alias *Jancsiak Márton* vádja az volt, hogy feleségét *Babits Mátyás* megejtette.
237. *Persenoveiz*: születési helyként és Craitz-tól (lásd: 238. sz. jegyzet) nem messze levőként megjelölt *Persenoveiz*, valamint a házasságkötés helyeként, és Craitz-tól ugyancsak nem messze levőként megjelölt *Miholcz* (lásd: 239. sz. jegyzet) forrásunk szövege szerinti összefüggése folytán bizonyos, hogy a mai Križevci mellett, tehát a volt Belovár-Kőrös vármegyében fekvő helység, mely *Lipszky*nél (504. lap) *Perssinovecz* néven szerepel.

238. *Craitz*: alias Kreuz, horv. Križevac, valószínűleg 1752 óta: Križevci, magy. *Kőrös* a volt Belovar-Kőrös vármegyében.
239. *Miholcz*: a 237. sz. jegyzetben említett összefüggés folytán szinte bizonyos, hogy a mai Križevac melletti *Miholc*, mely *Lipszky*nél (426. lap) *Miholecz* néven szerepel.
240. *Szt. Martin*: a szövegösszefüggésből következően bizonyára a Mura menti Szt. Martin, magy. *Muraszentmárton* nevű helység Muraszerdahely közelében, melynek horv. neve *Lipszky*nél (644. lap) *Szerdische*, mai neve: Mursko Srdešće.
241. *Mária Magdolna-nap*: július 22.
242. *Erzsébet-nap*: november 19.
243. *Perkoveiss*: valószínűbb, hogy Gerkoveiss nevű falú a Muraközben, a 240. sz. jegyzetben említett Muraszentmárton plébániája alatt. *Lipszky*nél (199. lap) *Gerkavecz*. Ma: Grkavešcak.
A 237., 239., 240. és 243. sz. jegyzet szerintiék a Zágrábi Érseki Levéltártól kapott, s e helyen is megköszönt adatok és tájékoztatások. A 238. sz. jegyzetben olvasható változtatás közlését *Mr. Marija Sercer*-nek köszönöm.
244. Tjkv. 90—92. old.
245. *Die Empörung* alapjelentése: erkölcsi felháborodás. Jelent azonban felsőbb-ségnek ellenszegülést is. (*Deutsches Rechtswörterbuch* II. 1527.)
246. Tjkv. 65. old.
247. *Porciuncula*, *-ae* lat. főnév jelentése: kis rész. Az assisi Porciunculának nevezett kis telken a 4. század óta állott kis templomot *Assisi Szent Ferenc* megújította. Ez volt a híres Angyalos Boldogasszony, más néven Porciuncula. *Szent Ferenc* 1216. augusztus 2-án itt kapta látomásában a teljes búcsút mindazoknak, akik e templomot felkeresik. Később e kiváltságot az Egyház az összes ferences templomokra kiterjesztette. Ünnepe augusztus 2. (*Mátray*, 230.)
248. Tjkv. 83. old.
249. Tjkv. 83. old.
250. L. 80. sz. jegyzetet.
251. Tjkv. 36—38. old.
252. Tjkv. 101. old.
253. Tjkv. 102. old.
254. A városbíró ekkor *Bernhardt János* volt.
255. A 4 tanácsstag: *Schöffner György János*, *Manner András*, *Wundtsamb Márton*, *Knödl Mihály*, *Lanschagt István*.
256. Az írnok: *Krausz Kristóf János* volt.
257. A 3 tanácsstag: *Schöffner György János*, *Menner András*, *Lanschag István*.

258. *Die Grundobrigkeit = Grundherschaft.* (*Deutsches Rechtswörterbuch* IV. 1205.)
259. A városbíró neve helyesen: *Bernhardt*. *Leustyák* és *Takács* is városi tanács-
tagok voltak.
260. *Der Kaufbrief* valamely vételről, többnyire valamely hivatalos helyen vagy
hivatalos hely által kiállított okirat volt, amely a vételi ügylet részleteit tar-
talmazta és eredetileg csak a megkötött vételi szerződés bizonyítékául szol-
gált, későbbi időben azonban az ügylet érvényességi követelménye lett
(*Deutsches Rechtswörterbuch* VII. 582—584.)
261. Tjkv. 80—81. old.
262. *Szapáry (II.) István* akkor még csak báró volt. Apját 1722-ben emelte gróf-
ságra *III. Károly király* (*Nagy Iván*: X. 481.)
263. Tjkv. 105. old. skk.

A KÖNYVTÁRI FORRÁSOK RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE

- Balla* *Balla Lőrinc*: Új hazában. Fejezetek Fűzvölgy, Homokkoma-
márom, Hosszúvölgy, Korpavár, Magyarszentmiklós és
Obornak történetéből. Fűzvölgy, 1997.
- Barbarits* *Barbarits Lajos*: Nagykanizsa. Budapest, 1929.
- Bartal* *Bartal, Antonius (condidit)*: Glossarium mediae et infimae
latinitatis Regni Hungariae. Lipsiae, Budapestini MCMI.
- Bán* *Bán Péter*: Magyar történelmi fogalomtár I—II. Budapest,
1989.
- Bánkúti*, 1975 *Bánkúti Imre*: A kurucok első dunántúli hadjárata (1704.
január—április). Budapest, 1975.
- Bánkúti*, 1976 *Bánkúti Imre*: Rákóczi hadserege 1703—1711. Budapest,
1976.
- Bátorfi* *Bátorfi Lajos*: Adatok Zala megye történetéhez I—V.
Nagy-Kanizsa, 1876—1878.
- Béli—Kajtár* *Dr. Béli Gábor—Dr. Kajtár István*: Az osztrák (-német)
büntetőjogszabályok hatása a magyar jogban a 18. szá-
zadban (Praxis Criminalis) In: *Dr. Ádám Antal* (szerk.):
Dolgozatok az állam és jogtudományok köréből XIX. Pécs,
1988, 29—64.
- Bogdán* *Bogdán István*: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és da-
rabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991.
- Bónis*, 1934 *Bónis György*: A magyar büntetőtörvénykönyv első javas-
lata 1712-ben. Angyal Szeminarium kiadványai 26. sz.
Budapest, 1934.
- Bónis*, 1962 *Bónis György*: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török
kiűzése után 1686—1708. Budapest, 1962.
- Bónis*, 1974 *Bónis György* (szerk.): Pest-budai hivatali utasítások a
XVIII. században. Budapest, 1974.
- Bónis—Degré—
Varga—Béli* *Dr. Bónis György—Dr. Dégré Alajos—Dr. Varga Endre*:
A magyar bírósági szervezet és perjog története. 2. bővített
kiadás. A kiegészítő jegyzeteket *Dr. Béli Gábor* írta. Szer-
kesztette *Molnár András*. Zalaegerszeg, 1996.

- Broucek* *Broucek, Peter*: Die Feldzüge des Prinzen Eugen in Ungarn, Italien und Westeuropa. In: *Möcker, Hermann* (redigiert von): Österreich und die Osmanen. Prinz Eugen und seine Zeit. Wien. [1988.]
- Dávid* *Dávid Zoltán*: Az 1715—20. évi összeírás. In: *Kovácsics József* (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Budapest, 1957.
- Degré, 1960* *Degré Alajos*: Boszorkányperek Zala megyében. In: *Szentmihályi Imre* (szerk.): A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950—1960. Zalaegerszeg, 1960.
- Degré, 1961* *Degré Alajos*: Uriszéki peres eljárás a Dél-dunántúlon a XVIII—XIX. században. In: *Levéltári Közlemények 1961*, 101—128.
- Degré, 1972* *Degré Alajos*: Nagykanizsa önkormányzata a XVIII. században. In: *H. Kerecsényi Edit* (szerk.): A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi emlékkönyve 1919—1969. Nagykanizsa, 1972, 103—120.
- Degré, 1980* *Degré Alajos*: A megyei közigazgatás átalakulása a XVIII. század elején. In: *dr. Csizmadia Andor* (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok IV. Budapest, 1980, 59—70.
- Deutsches
Rechtswörterbuch* *Dickel, Günther* (+)—*Speer, Heino* (Bearb.): Deutsches Rechtswörterbuch (Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache) I—IX. Weimar 1914—1996. További kötetek előkészítés alatt.
- Eisenhardt* *Dr. iur. Eisenhardt, Ulrich*: Deutsche Rechtsgeschichte. München, 1995.
- General-Index* *Hanns Jäger-Sunstenau*: General-Index zu den Siebmacher'schen Wappanbüchern 1605—1961. Graz, 1964.
- Gömöri* *Gömöri György* (válogatta, fordította, stb.): Angol és skót utazók a régi Magyarországon (1542—1937). Budapest, 1994.
- Göncz* *Göncz László*: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Lendva, 1996.
- Gyalay* *Gyalay Mihály*: Magyar igazgatástörténeti helységnevllexikon. Budapest, 1989.
- H. Pálfy* *H. Pálfy Ilona*: A kamarai igazgatás bevezetése a törököktől visszafoglalt területeken. In: *Emlékkönyv Dománovszky Sándor születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest, 1937, 474—487.

- Halis*, 1893 *Halis István*: Színes mozaik Nagykanizsa történetéből. Nagykanizsa, 1893.
- Halis*, 1899 *Halis István*: A Ferencrend kanizsai zárdája. Tanulmány Kanizsa történetéből. Nagy-Kanizsa, 1899.
- Halis*, 1915—1917 *Halis István*: Zalai krónika I—V. Nagykanizsa, 1915—1917.
- Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* *Erler, Adalbert—Kaufmann, Ekkehard* (Hrg.): Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte I—VI. Berlin, 1978—1998.
- Illéssy—Pettkó* *Illéssy János dr.—Pettkó Béla*: A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség-, cím-, czímer-, előnév- és honosság-adományozásoknak 1527—1867. Budapest, 1895.
- Kempelen* *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok I—XI. Budapest, 1911—1932.
- Kropf* *Kropf Lajos*: Clemens Simon utazása hazánkban 1715-ben. In: *Angyal Dávid* (szerk.): Történeti Szemle 1921. 1—4. füzet. Budapest, 1921, 118—142.
- Lessico Univer-sale Italiano* *Lessico Universale Italiano di lingue lettere arti scienze e tecnica. I—XXIV. + Supplemento*. Roma, [1968—1986.]
- Lipszky* *Lipszky, Joannes, de*: Mappa generalis regni Hungariae ... Croatiae, Slavoniae etc. Pestini MDCCCVI. és ennek a helységeket felsoroló mutatókötete: *Lipszky, Joannes de Szedlicsna* (vulgavit): Repertorium locorum obiectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae etc. Budae, 1808.
- Lukács* *Lukács Zsófia*: A szerződéses jobbágyság helyzete hazánkban a XVIII. század folyamán a Mária Terézia-féle úrbérrendezésig. Budapest, 1937. (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. 13. sz.)
- Magyar jogi lexikon* *Dr. Márkus Dezső* (szerk.): Magyar jogi lexikon I—V. Budapest, 1898—1907.
- Liptai* *Liptai Ervin* (főszerk.): Magyarország hadtörténete I—II. Budapest, 1984—1985.

- Mayer* *Mayer, Theodor*: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Wien und Leipzig, 1911.
- Mátray* *Mátray János* (összeállította): Keresztneveink. Szentek, vértanuk, névnapok. [Budapest], 1960.
- Monumenta Zrinyiana* *R. Várkonyi, Ágnes* (redigit): Monumenta Zrinyiana. Tom. 2. Pars oeconomia. Insula Muraköz 1635—1720. digesit... *N. Kiss, István*. Budapest, 1991.
- Nagy Iván* *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I—XII. és Pótlék-kötet. Pest, 1857—1868.
- Németh* *Németh László*: Zsidók Zalában a XVIII. század első felében. In: *Bilkei Irén* (szerk.): Zalai történeti tanulmányok 1994. Zalai Gyűjtemény 35. Zalaegerszeg, 1994. 17—32.
- Párniczky* *Párniczky Mihály*: Szentiványi Márton és a Corpus Juris Hungarici (1633—1705). In: Jogi professzorok emlékezete a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi kara szemináriumainak emlékétekén. (1935. szeptember 30.—október 5.). Budapest, 1935.
- Pfeiffer, 1947* *Dr. Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai (1554—1760.). Veszprém, 1947.
- Pfeiffer, 1987* *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630—1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987.
- Pickl* *Pickl, Othmar*: Die Kapitulation der Festung (Nagy)Kanisza der „Hauptfestung des Ottomanischen Reiches“ am 13. April 1690. (Zum 300. Jubiläum der Kapitulation der letzten türkischen Garnison Transdanubiens). In: *Vándor László* (szerk.): Zalai Múzeum 4. Zalaegerszeg, 1992, 85—93.
- Réti* *Réti Illés Elemér*: A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum. Angyal Szeminárium kiadványai 2. sz. Budapest, 1916.
- Rózsa, 1992* *Rózsa Miklós*: Városi közigazgatás Kanizsán 1690-ben, a város török alóli felszabadulása évében. In: *Solymosi László és Somfai Balázs* (szerk.): A dunántúli településtörténete IX. Város — mezőváros — városiasodás. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi és Pécsi Bizottságának IX. konferenciája. Veszprém, 1990. november 8—9. Veszprém, 1992, 113—120.

- Rózsa*, 1996/1 *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa város tanácsának bírói tevékenysége a török uralom megszűnése utáni évtizedben. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 13. Nagykanizsa, 1996.
- Rózsa*, 1996/2 *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa város török alóli felszabadulása utáni tanácsülési jegyzőkönyvei első kötetének irattani ismertetése és várostörténeti forráséréke. In: *Dr. Rózsa Miklós* (szerk.): Nagykanizsa első okleveles említésének 750. évfordulója alkalmából rendezett helytörténeti, történettudományi konferencia előadásai. Nagykanizsa, 1995. 10. 20—21. Nagykanizsa, 1996, 119—123.
- Rózsa*, 1999 *Dr. Rózsa Miklós*: A kanizsai Városi Tanács igazgatási és bírói tevékenysége a vár lerombolását követő év végéig (1690—1703.). Nagykanizsai Honismereti Füzetek 21. Nagykanizsa, 1999.
- Schram* *Schram Ferenc* (közreadja): Magyarországi boszorkányperek 1529—1768. I—III. Budapest, 1970—1982.
- Siebmacher* *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wapenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und sich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erklärungen. Vierten Bandes Fünfzehnte Abteilung. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. Bearbeitet von Géza von Csergheő. (Heft 1—7 unter Mit-Redaction des Ivan von Nagy.) Nürnberg, 1893.*
- Szalay* *Szalay László*: Magyarország története [1—4.] Lipcse, 1852—1854., [5—6.] Pest, 1857—1859.
- Szentkláray:*
Temes vármegye *Szentkláray Jenő dr.*: Temes vármegye története. In: *Borovszky Samu dr.* (szerk.): Temes vármegye és Temesvár. Budapest, 1914, 225—392.
- Szentkláray:*
Temesvár *Szentkláray Jenő dr.*: Temesvár története. In: *Borovszky Samu dr.* (szerk.): Temes vármegye és Temesvár, Budapest, 1914, 1—110.
- Szita* *Szita László*: Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről, 1688—1690. In: *Szili Ferenc* (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 25. Kaposvár, 1994, 51—124.

- Tóth* *Tóth István György*: A magyarországi török építkezés forrásaihoz: a kanizsai vár házainak összeírása (1690). In: *Vándor László* (szerk.): *Zalai Múzeum* 2. Zalaegerszeg, 1990, 221—230.
- Tört. etim. szótár* *Benkő Lóránd* (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I—IV. Budapest, 1967—1984.
- Turbuly, 1985* *Turbuly Éva*: Zala megye fontosabb közigazgatási feladatai a XVIII. század első évtizedeiben (I. rész.) In: *Degré Alajos* és *Halász Imre* (szerk.): *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1984—1985*. Zalai Gyűjtemény 21. sz. Zalaegerszeg, 1985, 33—49.
- Turbuly, 1986* *Turbuly Éva*: Zala megye közigazgatása a XVIII. század első felében. In: *Levéltári Közlemények 1986. évi 2. sz.* 267—294.
- Turbuly, 1987* *Turbuly Éva*: Zala megyei statutumok 1700—1750. I. rész 1702—1719. Zalai Gyűjtemény 26. Zalaegerszeg, 1987, 101—111.
- Vuchetich* *Vuchetich, Matthias* (conscripsit): *Institutiones iuris criminalis hungarici in usum academiarum Regni Hungariae*. Budaë, 1819.

DIE VERWALTUNGS- UND RICHTSTÄTIGKEIT DES KANIZSAER STADTRATES ZUR ZEIT DER GRUNDHERRSCHAFT VON JAKOB BARON GRAČICH (1704—1717)

Von den die seitens der kaiserlichen Truppen umlagerte Festung Kanizsa verteidigenden Türken wurden auf Grund der von ihnen angebotenen Kapitulation am 13. April 1690 die Schlüssel der Festung dem General *Adam Graf Batthyány* überreicht. Die Festung und die Stadt sind als Territorium „noviter acquisita“ der Administration der Wiener Hofkammer untergeordneten Ofnerischen Cameral Inspection, vom 13. Juli 1690 an der Ofnerischen Cameral Administration zugeteilt worden. In Vertretung der Hofkammer wurde die Vorkehrung von der Römischkaiserlichen auch königlichen zu Visitierung und Einrichtung der neuen Acquisiten in Ungarn gegen der Drau und dem Sauffluss Deputierten Commission getroffen, dass in Kanizsa der neue Stadtrat sich konstituieren und seine Tätigkeit aufnehmen soll. Der Stadtrat hat seine Tätigkeit in Beisein und mit der Teilnahme der Mitglieder der kaiserlichen Kommission in der am 16. Juni 1690 angehaltenen konstituierenden Sitzung aufgenommen. Die über seine Tätigkeit berichtende grundlegende und demzufolge eine der wichtigsten Quellen ist der Band der Protokolle, welcher mit der Eintragung der konstituierenden Sitzung beginnt. Auf Grund dessen und auf der Grundlage von sonstigen Quellen wurde vom Verfasser das 1690jährige Wirken des Stadtrates (*Rózsa* 1992.) und die Gerichtsbarkeit in demselben Jahr (*Rózsa* 1996/1.) erforscht und dargestellt.

Im Band der Ratsprotokolle sind, leider, keine Eintragungen aus der Zeit zwischen 1. Januar 1691 und 30. Mai 1703, wie auch zwischen 24. Dezember 1703 und 19. Oktober 1714 zu finden. Die Ursache des Fehlens der Eintragungen ist unbekannt.

Vom Verfasser wurde die ursprüngliche Erforschung der nach 1690, etwa die ein Viertel Jahrhundert dauernde Verwaltungs- und Justiztätigkeit des Stadtrates zur Aufgabe gemacht. Während dieses Vierteljahrhundertes sind zwei bedeutende Veränderungen vor sich gegangen. Im Jahre 1702 geschah die vom Kaiser *Leopold I.* verordnete Demolierung der aus dem Mittelalter stammenden Festung Kanizsa und mit 1. Januar 1704 ist die Stadt einem Kauf zufolge schon im Besitz des *Jakob Baron Gračich* gewesen und so wurde Kanizsa aus einer

dem Ärar angehörigen Stadt zu einer Stadt eines Privatgrundbesitzers. Von diesem Periodenwechsel und gleichzeitig von den Quellegegebenheiten, welche während der neuen im Jahre 1704 begonnenen Epoche von der vorhergegangenen abweichen, wurde Verfasser dazu veranlasst den Aufsatz in zwei Teile zu teilen: mit ersten Teil wird der mit dem Jahre 1703 abgeschlossene Zeitabschnitt erörtert und im zweiten Teil die bis zum Aufhören der Grundherrschaft des *Baron Gračich* im Jahre 1717 andauernde Zeitspanne besprochen.

Auch die Verlagsabsicht ist die nach dem Jahre 1690 entfaltene und mit dem Jahre 1717 abgeschlossene, unter der Grundherrschaft des *Baron Gračich* geführte Ratstätigkeit erörternde Abhandlung, also die gemeinsame Publikation, Herausgabe beider Teile gewesen. Der Gestaltung der Verlagsmöglichkeiten gemäss hat die Verlagszielsetzung sich vieles geändert. Infolge des darin wurzelnden 1999jährigen Wunsches des Verlegers ist der erste Teil des Aufsatzes im Jahre 1999, als eine selbständige Studie erschienen. (*Rózsa* 1999.)

Dessen Folge ist, dass der zweite Teil des ursprünglichen Aufsatzes, der die am 1. Januar 1704 angefangene und mit dem Jahre 1717 abgeschlossene Zeitspanne erörternde zweite Teil nun als eine selbständige Studie erscheint.

Wie im vorherigen Aufsatz seitens des Verfassers für angebracht gehalten wurde, vor der Erhebung der Verwaltungs- und Gerichtstätigkeit im Jahre 1703 darzustellen, wie in jener Zeit die Stadt sich befand, welche vom eigenen Rat verwaltet wurde und wie die Bewohnerschaft gewesen ist, in deren Rechtsstreiten und Straftaten Recht gesprochen worden ist, ebenso wurde von ihm es als zweckmässig befunden, vor der Überprüfung der Ratstätigkeit im Jahre 1714 und in den danach folgenden drei Jahren darauf hinzuweisen, wie die Situation der Stadt im Jahre 1703 sich geändert hat, wie diese von dem bis zum Jahre 1711 gedauerten Freiheitskampf *Rákóczi's* betroffen wurde, in welcher Lage jene im Jahre des den Freiheitskampf abschliessenden Friedensvertrages von Szatmár sich befand und auf welche Weise demzufolge die Stadt sich verändert hat.

Nach dem dieses behandelnden Kapitel werden vom Verfasser in Folge der von den Quellegegebenheiten gebotenen Möglichkeiten vom Jahre 1714 angefangen die Stadtrichter, die Mitglieder des Stadtrates und des äusseren Rates, die Tage der Ratsitzungen, wo diese abgehalten wurden, auf welche Weise die Protokolle geführt worden sind, bekannt gemacht.

Danach folgt die einzelweises Darstellung der in der Verwaltungskompetenz des Stadtrates in den Jahren 1714—1717 getroffenen Beschlüsse, dann die ausführliche Untersuchung der mit der Grundlage der Gerichtsbarkeit in den Jahren 1714—1717 behandelten Fälle.

Vor der Bekanntmachung der auf Grund der Gerichtsbarkeit gehandelten Angelegenheiten wird vom Verfasser über jene Wendung informiert, die in Folge

der Wandlung der Stadt zur privaten grundherrlichen Stadt das Gerichtsorgan betreffend eingetreten ist. Diese Veränderung ist das Erscheinen des Herrenstuhles gewesen.

Die Vorführung der Zivilprozesse wird vor der Untersuchung der Strafprozesse gefolgt.

Aus dem am 19. Oktober 1714 aufgenommenen Protokoll über das Verfahren, das mit „Inquisition oder Examen“ eingeleitet wurde hervorragend ist das Verfahren auf Grund „Kraft der Landgerichtsordnung, vermög des 23. Artikels“ an die Reihe gekommen, im gefällten Urteil dann wurde auf den Artikel 60. deren Bezug genommen. Auf der Grundlage beider Rechtssätze dieser Rechtsnorm konnte festgestellt werden, dass jene die Artikel der am 30. Dezember 1656 vom *Ferdinand III.* erlassenen „Newen peinlichen Lansgerichtsordnung in Oesterreich vnter der Enns“, welche „Ferdinanda“ genannt wurde, sind.

In Betracht dessen informiert Verfasser über diese Landesgerichtsordnung und über die stufenweise Verbreitung derer in der Strafgerichtbarkeit Ungarns. Danach können die einzelnen verhandelten Strafsachen zur Kenntnis genommen werden. Die ersten zwei sind Hexenprozesse, über den ersten davon ist ein Todesurteil gefällt worden. Im zweiten hat man nur einen Entschluss beschlossen, laut dem der Angeklagte bloss des Burgfriedes von Kanizsa verwiesen worden ist. In dem der Zeitordnung nach zweiten in *causa homicidii* eingeleiteten Prozess wurde ebenfalls ein Todesurteil gesprochen. In der Studie werden auch Verfahren von Ehebruchdelikten und vom Verdacht von Ehebrüchen bekannt gemacht.

Der Verfasser deutet darauf hin, wie die Ferdinanda in den angeführten Verfahren, in den verhandelten Strafsachen angewendet, oder verletzt worden ist.

Unter dem Titel ausserprozessuale Verfahren kann man die im Laufe der Durchsetzung des Erbrechtes zu dienen berufenen Verfahren gefällte Beschlüsse kennenlernen.

Die Kundgabe der im Text des Aufsatzes in Klammern mitgeteilten, in den Quellen gebrauchten Worte, Ausdrücke, Redewendungen werden vom Verfasser nach der Schreibweise der Quelle gefolgt auch in jenem Falle, wenn es von der heutigen Orthographie abweicht um damit zur unmittelbaren Wahrnehmung der Vergangenheit zu verhelfen.

MUTATÓK

A *-gal jelölt számok jegyzet-sorszámokra utalnak.

Személynévmutató

- Albrecht Simon 39., 56.
Althan János Mihály gróf 210.*
Andrássy Miklós pater 37., 129.*
Andrits 56.
Assisi Szent Ferenc 247.*
Babits Mátyás 61., 62., 236.*
Baky János 30., 221.*
Balogh Katalin 52.
Barbarits Lajos 12., 13., 56., 68.
Batthyány Ádám gróf 5., 1.*
Batthyány grófné, özvegy 14., 42.*
Batthyány Pál gróf 42.*
Báchmegyei György 39., 40., 53., 57.,
137.*
Begovics Markó 127.*
Beliczay Iván 127.*
Benczik György csizmadia 57.
Bernhardt (Pernhardt, Penhardt) János
15., 27., 28., 29., 44., 45., 67.,
114.*, 199.*, 203.*, 219.*, 254.*,
259.*
Berlandis Lőrinc, de 56., 210.*
Berta Gergely 127.*
Bessenyei László 11., 63.*
Béli Gábor dr. 192.*
Béri Balogh Ádám 15.
Bisterzky őrnagy 5.
Bottyán János 14.
Breznyszky János 14.
Caraffa Károly Ferdinánd, di Stigliano 7.
Cseke Ferenc dr. 8.
Cserencsics alias Jancsiak Márton 61.,
236.*
Csizmadia Jurko 56.
Csizmadia Mátyás 42.
Csizmadiáné, Maricza 42.
Czigány István dr. 151.*
Dávid Ferenc 24.
de Berlandis lásd: Berlandis Lőrinc, de
de Prie lásd: Prie, de örgróf
Degré Alajos 11., 12., 141.*
Devachy Miklós 45.
Diszi Gegeli 43.
Dobnerné 42.
Draschoviz Katalin 37.
Eszterházy Antal gróf 15.
Eszterházy Katalin grófnő 42.*
Éva, Molnár Marinka lánya 52.
Faics Péter 30., 109.*, 221.*
Fazekas István dr. 230.*
Fehrentheil Gusztáv 56., 202.*
Fenovics Mihály 127.*
Fentős István 67.
III. Ferdinánd császár 49.
Ferenczky Mátyás 30.
Fürst (First) József 30., 43., 104.*,
108.*, 200.*, 220.*
Frimb Ferenc 42.
Gaius 43.
Gall Mihály 65., 66.

Gammersfeld, Johann százados 5.
 Gerencsér Tamás 41., 42., 63.
 Gerócs György 29., 108.* , 114.*
 Godina István 127.*
 Gömöri györgy 76.*
 Gračich Jakab báró 8., 10., 11., 13.,
 14., 17., 19., 20., 39., 60., 68., 26.* ,
 31.* , 40.* , 42.* , 58.* , 137.*
 Granjaj György 46., 173.*
 Gudlin György 221.*
 Gudlin (Guldin) Jura 29., 43., 65., 66.,
 109.* , 127.*
 Guldin Márton 43.
 Halis István 12., 26., 37., 56., 59., 68.,
 202.*
 Hammer Miklós 40., 56.
 Havas Hugó 59.
 Hommorisz Miklós 42., 43.
 Horváth András 21.
 Horváth Istók 60., 61.
 Horváth János deák 29.
 Horváth Matók 45.
 Illésházy Gábor gróf 42.*
 Illésházy Katalin grófnő 42.*
 Illuma nevű lakó 49.
 Imre Mihály 48., 186.*
 Inkey alispán 48., 186.*
 Jako György 11.*
 Jakobanez Jura 127.*
 Jancsiak Márton 61.
 Jámbor Miklós 27.
 Jámbor Tamás 27., 199.*
 Jänä nevű asszony 61.
 Jordán Ferenc 19.
 Jörger, Franz Anton zu Tollet, Graf
 151.*
 Just Péter Marko 127.*
 III. Károly magyar király 262.*
 V. Károly császár 50.

VI. Károly császár 68.
 Károlyi Sándor gróf 14.
 Kelemen Gerencsér 127.*
 Khammota Mihály 42.
 Kirchmayer Zakariás 14.
 Kiss Iván 46.
 Knedl (Knödl) Mihály János 27., 29.,
 44., 45., 46., 114.* , 199.* , 204.* ,
 213.* , 220.* , 255.*
 Koch János 44., 45.
 Koch Jánosné 44., 45.
 Kollonics Lipót 51.
 Kovács András 16.
 Kovács Balázs 43., 154.*
 Krausz Kristóf János 32., 256.*
 Kurtz (Kurz) Ignác 7., 58., 58.* , 141.*
 Lancsak (Lanschagt, Lanstyak,
 Lancshtjak, Lantsjak) János 28.,
 29., 201.* , 204.*
 Lancsak Mihály 30.
 Lebel Sámuel 47., 48.
 Lenstyák (Lestyák, Leustyák) István
 67., 106.* , 114.* , 255.* , 257.* ,
 259.*
 Lipszky, Joannes, de 237.* , 239.* ,
 243.*
 I. Lipót császár, magyar király 23., 25.,
 75.*
 Löbel Jakab 43.
 Maiorics András 40., 57., 58., 59., 60.
 Malik Menyhért 52.
 Malikné 52., 53.
 Malleck János 37., 130.*
 Manner (Männer, Menner) András 27.,
 29., 44., 45., 62., 112.* , 181.* ,
 198.* , 214.* , 220.* , 255.* , 257.*
 Manlein János 41., 42., 63.
 Margalics Miklós 127.*
 Margarics István 44.

- Margarics Zsuzsanna 44., 45.
 Margalispné, Mara, özvegy 44.
 Marx Sámuel 46.
 Málik Dani 127.*
 Málik János 127.*
 Megyeri István 30., 44., 45., 63.,
 106.*, 221.*
 Mehner úr 45.
 Mészáros János 127.*
 Mihalecz Matók 127.*
 Molnár Éva 52.
 Molnár Marinka 39., 52., 53., 54.
 Molnár (Mулnár) János 21., 27., 28.,
 30., 45., 47., 48., 141.*, 181.*,
 220.*
 Mugenauer Ferenc 43.
 Mulzerhardt Fülöp 35., 117.*
 Nagy Istók 49.
 Oblau Jakab 28., 29., 220.*
 Ogris, Werner, Professor 192.*
 Orbán Balázs 160.*
 Oszwaldt nevű tímár 41.
 Palastyák (Palaschtiak, Palaschtjak,
 Palestyák, Palystyák) Pál 28., 29.,
 41., 42., 44., 45., 63., 199.*, 204.*
 Pangolin 56.
 Pálffy János gróf 40.
 Pockocke Richárd 25.
 Porciuncula 63., 247.*
 Potyondi Miska 127.*
 Prie, de, őrgrof 43., 154.*
 Pulay (Paulay, Polay, Pollay) György
 28., 29., 46., 61., 199.*, 220.*
 Rajki (Rayki, Rayky) Pál 15., 16., 18.,
 48.*, 61.*
 Rajnovitsz Luka 56.
 Rác István 43., 160.*
 Rác János 127.*
 Ritzer József 127.*
 Salamon Márton 42.
 Savoyai Jenő herceg 36., 37., 68.,
 154.*
 Sárvariné 48., 186.*
 Simon Clement 24., 25., 26., 76.*
 Sonder Jakab bognármester 62—63.,
 63.
 Spangelné, Marsa (Mária) 39., 54.,
 55., 56.
 Spanyolné 56.
 Surka (helyesen Szarka) Zsigmond 14.
 Sümeghy Mihály 18., 54.*
 Šercer, Marija, Mr. 243.*
 Scheffer (Schöffler) György János 28.,
 29., 44., 45., 112.*, 114.*, 199.*,
 204.*, 213.*, 220.*, 255.*, 257.*
 Schram Ferenc 56.
 Schuster Fülöp 28.
 Schuster Fülöp ácsmester 42.
 Schuster Fülöpné 42., 43.
 Schüss Mädti 43.
 Szabó ádám 42.
 Szabó József 63.
 Szabó Marián 30., 221.*
 Szabó Tamás 28., 29., 44., 45., 62.
 Szapáry gróf 68.
 Szapáry II. István gróf 68.
 Szarka úr 40.*, 42.*
 Szarka Zsigmond 40.*, 42.*
 Szentiványi Márton 51.
 Szécheny Pál 25., 2.*
 Szép György 19.
 Sziartó György 43., 154.*
 Sziartó Miklós 48.
 Szigeti János 44., 46., 63., 120.*
 Szillaika Balli (Pali) 57.
 Szillaika Pali fia 57.
 Szücs Martzin 48.
 Szücs Martzinné 48.

- Takács Ferenc 30., 45., 47., 48., 67.,
104.* , 220.* , 259.*
Terdi András 127.*
Thirhaimb, Franz Sebastian, Graf 47.*
Tott Pálné 49.
Tott Valentin 22.
Trenszky (Terenszky) Mátyás 44., 46.,
63., 120.* , 168.* , 221.*
Tscherta Ferenc 120.*
Tuboly László 11.*
Tullio Miglio báró 6., 7., 35.
Turbuly Éva 13.
Turinetti, Ercole Giuseppe Ludovico
őrgrof 154.*
Volkra Ottó gróf 25., 26., 64., 80.* ,
117.*
- Weiler Domokos 67.
Werlein, Johann Stephan 5., 6., 7.
Wibmer, Paul 5., 6., 7., 11., 58., 54.*
Wittmann György János 41.
Wizezki őrnagy 5.
Wundsam úr 44.
Wundsam úr fia 45.
Wundsam (Wundtsamb) Márton 28.,
29., 45., 63., 199.* , 220.* , 255.*
Zagoretz György 52.
Záborszky Illés 18.
Zennegg Kristóf György 20.
Zwetkowsch György 46.

Helynevek és egyéb földrajzi nevek mutatója

- Ady Endre utca 32., 33., 64.
Alsó-Ausztria 49., 50.
Alsólendva 176.*
Alsómesteri 15., 44.*
Barcs 211.*
Bács vármegye 27.*
Bács-Bodrog vármegye 27.*
Belica 127.*
Belgium 154.*
Belgrád 5., 68.
Belovár-Körös vármegye 127.* ,
145.* , 238.*
Bécs 5., 7., 14., 23., 58., 59., 42.*
Buda 5., 50., 151.*
Čakovec 209.*
Coppreiniz 145.*
Craitz 61., 237.* , 238.*
Csallóköz 14.
Csáktornya 13., 14., 56., 209.* , 210.*
- Csurgó 157.
Dráva 25., 206.*
Duna 5., 14.
Dunántúl 8., 14., 151.*
Egerszeg 42., 147.*
Felsőmesteri 44.*
Ferahinc 24., 73.*
Förhincbegy 73.*
Fő út 32., 33.
Gerkavec 243.*
Gerkoveiss 243.*
Gerse 160.*
Gersekarát 160.*
Gerschy 160.*
Győr 5.
Harasztifalu 46., 174.*
Homokkomár 57., 74.* , 218.*
Homokkomárom 24., 73.* , 74.* , 80.* ,
218.*

Horvát-Nádalla 127.*
 Horvátnádálja 127.*
 Horvátország 14., 127.*, 206.*, 207.*,
 209.*, 211.*
 Írország 25.
 Jánosháza 15., 46.*
 Kapronca 41., 127.*
 Kaproncai utca 32., 33.
 Karátfölde 160.*
 Kiskánizsa 19., 21., 26., 34., 35., 117.*
 Komárom 5.
 Kopreinitz 145.*
 Koprivnica 127.*, 145.*
 Korpavár 73.*
 Kotor 207.*
 Kotori 55., 207.*
 Körmend 127.*, 174.*
 Kőrös 238.*
 Kreuz 61., 238.*
 Križevac 238.*
 Križevci 237.*, 238.*, 239.*
 Lendava 176.*
 Lendva 46., 176.*, 177.*
 Lendva folyó 176.*
 Légrad 21., 25., 55., 57., 206.*
 Martonos 10., 27.*
 Meath 25.
 Mesteri 44.*
 Miholc 239.*
 Miholcz 61., 62., 237.*, 139.*
 Miholecz 239.*
 Miklósfá 154.*
 Mura 14., 206.*, 207.*, 240.*
 Muraköz 14., 21., 57., 61., 127.*,
 207.*, 209.*, 210.*, 243.*
 Muraszentmárton 240.*, 243.*
 Muraszerdahely 240.*
 Mursko Srdešće 240.*
 Nagyszombat 51.*
 Németalföld 154.*
 Ortaz 43., 153.*
 Ossory 15.
 Osztrák Németalföld 154.*
 Palin 73.*
 Perkoveiss 62., 243.*
 Persenoweiz 61., 237.*
 Pest 50., 133.*
 Pécs 4., 7., 13.
 Pétervárad 36.
 Pogányszentpéter 37., 131.*
 Požarevac 68.
 Pozsony 12., 16., 20.
 Reinheim 173.*
 Rohonc 47., 179.*
 Sághegy 44.*
 Somogy megye 131.*, 211.*
 Somogy vármegye 32.*, 157.*
 Surd 43., 157.*
 Sümeg 25., 64., 80.*, 117.*
 Szeged 5., 10.
 Szent Grót 15., 45.*
 Szentmiklós, falu 154.*
 Szepetnek 57., 216.*
 Szerdísche 240.*
 Székesfehérvár 1.*
 Sziget (ma Szigetvár) 7.
 Szigetvár 7.
 Szlovénia 176.*
 Szt. Martin 61., 62., 240.*
 Temesvár 36., 37., 68., 151.*
 Tiszai Határörvidék 27.*
 Tschakathurn 209.*
 Überau 46., 173.*
 Vajdaság 27.*
 Vas vármegye 44.*, 46.*, 174.*, 179.*
 Verőce 56., 211.*
 Virovitica 56., 211.*
 Weissenthurm 212.*

Werovitza 211.*
Wirow 56., 212.*
Wirowitz 211.*
Zalaegerszeg 18., 147.*
Zala, folyó 147.*
Zalaszentgrót 15., 45.*

Zala vármegye 32.*, 45.*, 60.*, 141.*,
147.*, 168.*, 179.*, 206.*, 207.*,
209.*
Zágráb 80.*
Zenta 10.
Zentai járás 27.*

Tárgymutató

accisa 17., 20.
adás-vételi szerződés 67.
adó 36., 54.*
akó 16., 52.*
alamizna gyűjtése templomra 35.,
117.*
alispán 18.
Alsó-városi plébániatemplom 25., 64.
Alsó-városi templom 25.
ács 11., 42.
ácsok, kőművesek és kőfaragók céhe
11.
állatállomány 15.
állatárak 34.
állattartó felelőssége 48.
árak 34.
árelenőrzés 34.
áristom 57., 58.
ármegállapítás 36.
ármegállapító jogkör 36.
árusítás 35.
Batthyány-uradalom 46., 177.*
bárányhús 36.
belső szervezeti változás 34.
béres 37.
bíró kijelölése 29.
bíró kirendelése 29., 30., 58.
bírói joghatóság 6., 37., 39., 40., 41.,
65.

Bírói joghatóság alapján az 1714—1717.
évben tárgyalt ügyek 39—66.
bírószági felügyelet 13.
birtokháborítás 41.
Bizonyoságlevél jegyzőkönyvi bejegy-
zése 67.
bírság 18., 56.*
bognár 57.
bognármester 63.
bor 15., 16.
bor ára 34.
borjúhús 36.
bormérés 18., 35.
British Library 24.
Budai Kamarai Adminisztráció 5., 6.,
7., 8., 9., 10., 11., 13., 29., 50., 51.,
58., 59., 25.*, 58.*, 141.*
Budai Kamarai Felügyelőség 5., 20.,
58—59.
Budai Városi Tanács 46., 50., 63.
bűncselekmény elkövetésével okozott
kár 43., 46., 47., 48.
Büntető peres eljárás 49—66.
Caraffa-bizottság 7., 13., 34., 35., 58.*
Carolina 50., 51.
causa homicidii 40., 57., 58.
céh 44., 63., 64., 168.*
cigányok 47., 48.,
cigányvajda 46., 47.

- civis 22.
 civitas 11., 12., 13., 17., 19.
 Corpus Juris 51.
 crimen magiae 39., 49.
 csáktornyai uralom 210.*
 Császári Vezérhadbiztosi Hivatal 16.
 csizmadia 57.
 csizmadiák céhe 11.
 deák 88.*
 dehonestatio 44.
 „dervis generalis” 129.*
 disznóhús 36.
 disznópásztor 46.
 dologi jog 41.
 Dráva és Száva menti magyarországi
 új szerzemények megvizsgálására
 és berendezésére kiküldött császári
 és királyi bizottság 6., 35.
 Egerton-féle gyűjtemény 24.
 emberölés 57., 58., 60.
 Erzsébet-nap 62., 242.*
 esküdtek 39., 40., 57.
 Eszterházy József uradalma 177.*
 1714. évi összeírás 19—20.
 1715. évi összeírás 20—24.
 élelmiszer szállítás 36.
 fájdalomdíj 45., 48.
 feljelentés 51., 53., 55., 56., 57.
 Ferdinandea 49., 50., 51.
 ferences templom 25., 63., 64., 247.*
 Ferenc-rendiek 25., 64., 80., 129.*
 ” házai 25.
 ” temploma 25., 44.
 ” zárdája 25., 26.
 Ferhinc 24., 73.*
 fertály 133.*
 fertálmester 39., 53., 133.* , 201.*
 fizetése a Külső Tanács tagjainak 34.
 fizetése a tanácstagoknak 34.
 fogadó 24.
 fogyasztási adó 17., 18., 20.
 fogyasztóvédelmi rendelkezés 36.
 főbenjáró büntett 57.
 földesúr 11., 13., 14., 17., 18., 19., 20.,
 21., 30., 39., 40., 53., 57., 59., 60.,
 67., 134.* , 229.*
 főszolgabíró 15., 11.*
 Franciskánusok 5., 42., 63.
 Freier-féle gyümölcsöskert 41.
 gabonaárak 34.
 gabonakilenced 36.
 Gaius-i osztályozás 43.
 guardian 129.*
 gazda 15., 16., 17., 23.
 Gravičh báró és Kanizsa város közön-
 sége közötti szerződés 17—19.
 Gračich Jakab báró lesz Kanizsa föl-
 desura 10—11.
 gyermekgyilkosság 40., 50., 54., 59.
 gyümölcsöskert 41., 67.
 gyümölcsösök 20.
 Habsburg Birodalom 36.
 hadiadó 36.
 Haditanács 16., 47.*
 Handwerk 168.*
 hagyatéék felosztása 65.
 hagyatéki eljárás 65., 66.
 ” követelés 65.
 halállal büntetendő büntett 57.
 halálos ítélet 54., 61.
 Harmincadhivatal 5.
 harmincados 5., 6., 7., 11., 20., 58.,
 25.*
 harmincados ház 20.
 házasságtörés 60., 61., 62.
 házleltár 25.
 házingatlantulajdon-levél 5.
 helyőrség 10.

- Hessen-Darmstadt Tartománygrófság 173.*
- hidegvízpróba 52., 53., 196.*
- hiteleshelyi tevékenység 67.
- hivatalos mise 35.
- Honismereti Kör 8.
- hóhér 53.
- húsárok 34.
- húsellátás 36.
- húsvágás 35., 36.
- húsvizsgáló 35.
- igazgatási felügyelet 13.
- iniuria 43.
- instructio 6., 7., 13., 58., 11.*
- iskolamester 26.
- ispotály 18., 58.*
- istentisztelet 35.
- ius gladii 40.
- írnok 53., 65.
- jegyző, vármegyei 18.
- ” , városi 18.
- jegyzőkönyvi kötet, lásd: tanácsi jegyzőkönyvi kötet
- jelenlétért fizetés 34.
- Jerger-ezred 43., 151.*
- jezsuita misszionárius 10., 25.*
- jezsuiták 5., 26.
- jobbágyok 21., 22.
- Jogszolgáltató szerv 39—41.
- jószágigazgató 39., 40., 52., 53., 57., 134.* , 141.*
- Kamarai Adminisztráció 5.
- kamarai adminisztrátor 6.
- ” felügyelő 5.
- Kamarai Felügyelőség 5.
- kamarai igazgatás 5.
- ” tanácsos 6., 56.
- Kanizsa a Rákóczi-szabadságharc idején 9., 14—15.
- Kanizsa a szatmári béke évében 9., 15—17.
- Kanizsa az 1704—1714. években 10—26.
- Kanizsa 1714. évi összeírása 19—20.
- ” 1715. évi összeírása 20—24.
- ” földrajzi helyzete 10.
- ” gazdasága 10.
- ” *gazdái* 1711-ben 15—17.
- ” hamislelkű 15.
- ” helyzetének változása 1703-ban 9.
- Kanizsa jogállása 6., 11—13.
- ” kincstári város 11.
- ” lakosainak száma 1711-ben 16., 17., 22.
- Kanizsa lakosainak száma 1714-ben 19—20.
- Kanizsa lakosainak száma 1715-ben 22.
- ” lakossága 10., 16., 17., 22.
- ” lakossága 1711—1715-ben 23.
- Kanizsa mezőváros 11., 13., 24., 29.
- ” szerződése báró Gračichcsal 17—19.
- kanizsai ácsok, kőművesek és kőfaragók céhe 11.
- kanizsai csizmadiák céhe 11.
- ” várkerület 55., 205.*
- ” Városi Tanács igazgatási tevékenysége 1690-ben 6.
- kanizsai Városi Tanács bírói tevékenysége 1690-ben 6.
- Kanizsának a megyébe bekebelezése 12.
- Kapornaki kisebb járás 12.
- katekizmus 18.
- katonai élelmezés 12.
- katonaság hatalma 5.
- káplár, városi 34., 104.*

- kápolna 25, 16.
 ” Kiskanizsán 117.*
 károkozó cselekmények 43.
 kenyér ára 34.
 kereskedő 15., 16.
 kert 17., 20.
 kémények megvizsgálása 34.
 kézműves 15., 16.
 kihallgatás 37., 40., 49., 51., 52., 55.,
 58., 62.
 kilenced 17., 36.
 kirendelt esküdtek 39., 40.
 ” ülnök 39., 55.
 kivesszőzés 61.
 kínvallatással történő megkérdezés
 53., 54.
 kocsmák 16.
 kocsmáltatás 20.
 koldusok 24.
 kolostor 63., 64., 129.*
 kovácslegény 57.
 köből 14., 16., 57., 50.*
 kötelem 43.
 kötelezvény 42., 43.
 kötelmi jog 41.
 közéleti légkör 45.
 közrend 35., 36.
 ” védelme 35.
 kőépület 25.
 kőfaragó 11.
 kőműves 11.
 kőso mázsáló 67.
 Krantäsch, Krantess 47., 48., 180.*
 kúp 103*
 Külső Tanács 28., 30., 31., 34., 44.,
 45., 47., 106.*, 108.*, 109.*
 Landtgerichtsordnung 49., 50., 51.,
 52., 53., 54., 55., 57., 58., 60., 61.,
 62.
 Landtsgericht 234.*
 lefejezés 53., 54.
 lelkész 18.
 leltározási díj 65.
 ” feladatok 65.
 libertinusok 21.
 lopás 45., 46., 47., 48.
 lópokróc 42.
 magánjog 41., 43.
 magyar családi név 16., 22.
 Magyar-, horvát- és szlavónországi új
 szerzemények megvizsgálására és
 berendezésére kiküldött bizottság
 7., 13.
 Magyar Királyi Udvari Kamara 20.
 Magyar Országos Levéltár 7.
 Magyar Udvari Kancellária 14., 42.*,
 47.*
 malom 20.
 marhahús 36.
 máglyán elégetés 53.
 Mária-Magdolna nap 62., 241.*
 mecset 5.
 megkeresett bíróság 37.
 mesterember 15., 16.
 mezőváros 11., 13., 15., 18., 20., 21.,
 23., 24., 29., 36.
 méhkas 15., 16.
 mérték 17., 34., 36., 103*
 mészáros 36., 44., 56., 63., 168.*
 mészárszék 20.
 Miglio Tullio bizottság 6.
 mise, hálaadó 5.
 ” , hivatalos 35.
 muszlimok mecsetje 25.
 napszámos 57.
 Nagyboldogasszony napja 47., 182.*
 Nagykanizsai Honismereti Füzetek 8.
 nádor 12., 13.

nádori uradalom 43.
 német családi név 16., 17., 22.
 nyelvváltás 44., 162.*
 okirat 67.
 okiratba foglalás 67.
 oppidum 13., 19., 20., 21.
 orgazdaság 48.
 osztrák büntetőjog-történet 49.
 ördöggel való cimborálás 53., 54.
 öregbéres 37.
 öröklési jog 65.
 őrmester, városi 34., 39., 53., 104.*,
 200.*
 pallosjog 58., 59., 60., 141.*, 229.*
 pallossal kivégzés 57., 61.
 paráznaság 37.
 particularis congregatio 12., 19., 36.
 pecsét 43., 47.
 Peren kívüli eljárások 65—66.
 Pesti Városi Tanács 46., 63.
 pestis 8., 25.
 pécsi császársri kamarai kormányzó 13.
 pénzbüntetés 44., 45., 46., 47., 48.,
 60., 61., 62., 63.
 plébániai, plébánosi lakás 25., 64.
 plébános 17., 129.*
 Polgári peres eljárások 41—49.
 politikai bűncselekmények 50.
 portio 12., 35., 37., 115.*
 postai és városi írnok 32., 65.
 praeses 39., 135.*
 Praxis Criminalis 51.
 prédikáció 35.
 prédikálási kötelezettség 18.
 provisor 7., 11., 13., 20.
 rablás 47., 48.
 Rákóczi-szabadságharc 8., 9., 13., 14.,
 40.*, 57.*
 rendes tanácsülés 29., 30.
 részleges tanácsülés 31.
 robot 35.
 serfözőház 20.
 Simon Clement 1715. évi tapasztalatai
 Kanizsán 24—25.
 só 20., 25., 34.
 sóház 20., 25.
 só mértéke 34.
 só monopóliuma 25.
 sósúlymérték 34.
 sör ára 34.
 stóla 17., 26., 55.*
 súly ellenőrzése 34.
 sváb 35.
 szabad királyi város 11., 12.
 szatmári béke 9., 15.
 szállásadási kötelezettség 35.
 száműzés 61., 62.
 Szent Antal 26.
 ” ” kápolna 26.
 ” Ferenc rendiek kolostora 63.,
 64., 129.*
 Szent György nap 53., 197.*
 Szentháromság 5.
 Szent József plébániatemplom 25., 64.
 ” Márton plébánia 62.
 ” Mihály napja 43., 158.*
 szentmise 5., 42., 63.
 Szent Péter nevű falu 37., 131.*
 Szentszék 80.
 szervezeti előírások 6.
 szervezeti változás 34., 35.
 szerzetesek 22.
 szélmeccs 63.
 szíjgyártó 43.
 szindikus 29., 31., 32.
 szláv családi név 16.
 szóbeli iniuria 43., 44., 45.
 szolgabíró 18.

- szőlők 24.
 Szűz Mária 23.
 taksások 21.
 Tanács alakuló ülése 6.
 " igazgatási jogkörben hozott határozatai az 1714—1717. években 34—38.
 Tanács pecsétje 67.
 " tagjai, ülései és az ülések jegyzőkönyvezése az 1714—1717. években 27—33.
 tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés 6., 7., 8., 9., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 37., 38., 39., 40., 41., 42., 43., 45., 46., 48., 49., 55., 56., 60., 63., 65., 66., 67., 68.
 tanácsi jegyzőkönyvi bejegyzés írója 32.
 tanácsi jegyzőkönyvi kötet 27., 28.
 tanácsi megbízottak 6.
 tanácstagok 22., 27., 28., 29., 30., 31., 34., 45.
 tanácstagok fizetése 34.
 " kijelölése 29., 30.
 " kirendelése 29., 30.
 " perei 45.
 " választása 27., 29.
 tanácsülések helye 29., 31., 32.
 tanácsülésen való jelenlét, részvétel 28., 31., 34., 35.
 tanácsülésről távolmaradásért pénzbüntetés 35.
 tanító 22., 26.
 tábori sebész 48., 67.
 távolmaradásért pénzbüntetés 35.
 teljes tanácsülés 28., 30., 31., 32., 34., 60., 62.
 Temesvár ostroma 36., 37.
 templom 5., 10., 25., 26., 35., 63., 64.
 templomra alamizsnagyűjtés 35., 117.*
 termés hozam 15.
 tettleges iniuria 43., 45.
 téглаépület 25.
 Thúry György Múzeum 11.*, 12.*
 tiltott cselekmények 43.
 tímár 41.
 tized 18., 20.
 tízparancsolat 55.
 tortura 53., 54.
 tömlőc 57.
 Tullio-bizottság 35., 59., 51.*, 58.*
 tűzhalál 54.
 tűzifa 20.
 Udvari Haditanács 15., 16., 47.*, 151.*
 Udvari Kamara 5., 6., 7., 11., 40., 50., 54., 58., 59., 60., 25.*, 229.*
 uradalmi alkalmazottak 22.
 " cselédek 22.
 úriszék 40., 60., 134.*, 141.*, 229.*
 ügyrendi szabályok 6.
 ügyvéd 59.
 ülnök 39., 40., 55., 57.
 ünnepi munkavégzés tilalmának megszegése 62., 63., 64.
 varázslat 39., 49., 54.
 válaszirat 7., 34., 58., 60.
 vám 20.
 várkerület 55., 205.*
 vár lerombolásának következményei 7., 10., 32.
 vármegye 12., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 24., 36., 37., 60.
 vármegyei árlimitáció 36.
 " helyettes főjegyző 13., 19.
 " jegyző 18.
 " kisgyűlés 36.

- városbíró 18., 21., 27., 28., 29., 30., 31., 35., 37., 39., 40., 41., 44., 45., 47., 53., 55., 57., 58., 59., 62., 65., 67., 181.*; 254.*; 259.*
- városháza 10., 32., 33., 44., 59.
- város jogállása 11—13.
- városi bíróság 39., 40., 45., 57.
- ” jegyző 18.
- ” káplár 34., 104.*
- Városi Könyvtár 64.
- városi őrmester 39.
- Városi Tanács bírói joghatósága 6.
- ” ” igazgatási és bírósági felügyeletének változása 13.
- Városi Tanács igazgatási feladatai 6.
- ” ” jogállása 6.
- vásár 11., 23., 24., 35.
- vásártartási jog 23., 27.
- ” kiváltság 11., 23.
- ” kiváltságlevél 11., 23.
- Velencei Köztársaság 36., 68.
- vendégfogadás 56.
- veszprémi püspök 5., 25., 64., 80.*; 117.*
- vesztőhely 57.
- vetésterület 15.
- Vezérhadbiztosi Hivatal 16., 47.*
- végítélet 39., 40., 50., 53., 54., 60.
- vétlen felelősség 48.
- viasz 63.
- viaszgyertya 44., 63.
- vízpróba 52., 53., 196.*
- Volkra Ottó gróf veszprémi püspök 1716. évi kanizsai visitatioja utáni okiratának adatai 25—26.
- Werbőczy Hármaskönyve 56.*
- Zalaegerszeg 18.
- Zala és Somogy vármegye generális congregatioja (közgyűlése) 11.
- Zala és Somogy vármegye hatósága 11.
- Zala folyó 147.*
- Zala Megyei Levéltár 15., 60., 33.*
- Zala vármegye (több helyen csak vármegyeként említve) 12., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 24., 36., 37., 60., 11.*; 32.*; 179.*
- Zala vármegyei közgyűlés 17., 33.*
- zágrábi püspök 80.*
- zsellér 17., 20., 21., 22.
- zsidó kereskedők 24.

Der Römischen Kayserlichen/
auch zu Hungarn vnd Böhaimb/ 2c.

Königlichen Majestät

FERDINANDI

Des Dritten / 2c. Erzherzogens zu
Oesterreich: Vnsers allergnädigsten Herrn.

Newer peinliche Landgerichts=
Ordnung in Oesterreich vnter der Enns.

Erster : vnd Vnderter Theil.

ANNO M.

DC. LVII.

*****
Gedruckt zu Wienn / bey Johann Jacob Kürner.

*III. Ferdinánd császár által Alsó-Ausztriának adott tartományi
büntetőrendtartás eredeti kiadásának címoldala*

A NAGYKANIZSAI VÁROSVÉDŐ EGYESÜLET HONISMERETI KÖRE ÁLTAL KIADOTT HONISMERETI FÜZETEK

1. *Dr. Fülöp György*: Kiskanizsai ragadványnevek [Sokszorosított kéz(gép)-irat].
2. *Dr. Tolnai Sándor*: A tűz elleni védekezés Nagykanizsán 1690-től 1988-ig. 1989.
3. *Fónyad Pál*: A nagykanizsai evangélikus gyülekezet története. 1991.
4. *Dr. Makoviczky Gyula*: Göcseji és hetési falucsúfolók. 1992.
5. *Dr. Cseke Ferenc*:
  1. Nagykanizsa vonzaskörzete.
  2. Nagykanizsa természeti viszonyainak értékelése a településfejlődés és a gazdasági élet szempontjából.
  3. Nagykanizsa milyen mértékig támaszkodhat a városkörnyéke élelmiszeripari nyersanyagaira? 1993.
6. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa mecsetből kialakított plébániatemploma 1690–1700. között. 1993.
7. *Balogh László*: Nagykanizsa város és környéke környezetállapoti alapfelmérése. 1994.
8. *Lencsés Gábor*: Az újudvari Csibiti-völgy természeti képződménye és élővilága. 1994.
9. *Dr. Vándor László*: Botszentgyörgy vára. (Az ún. Romlott-vár kutatásainak eredményéből). 1995.
10. *Dr. Rózsa Miklós*: Ingtantulajdon és telekkönyv Kanizsán a török alóli felszabadítást követő évtizedben. 1995.
11. *Dr. Cseke Ferenc*: A Principális-csatorna vízgyűjtőjének vízföldrajzi viszonyai. 1995.
12. *Buda Ernő–Benedek Miklós*: Károlyi Árpád, az olajbányászati és növénytani kutató 1907–1972. 1996.
13. *Dr. Rózsa Miklós*: Kanizsa város tanácsának birói tevékenysége a török uralom megszűnése utáni évtizedben. 1996.
14. *Bogdanovič Lázár*: A Szent Miklósról elnevezett nagykanizsai görögkeleti szerb egyház. 1997.
15. *Rábavölgyi Attila*: A nagykanizsai református templom építésének története. Visszaemlékezés. 1997.

16. *Kassay László*: Az Olajipari Vadásztársaság története. 1997.
17. *Major Ilona*: A nagykanizsai Chevra Kadisa-könyv. 1998.
18. *Berkes József*: A nagykanizsai olajipari lakótelep építéstörténete. *Buda Ernő*: Bösze Kálmán élete és munkássága. 1998.
19. *Dr. Cseke Ferenc*: Hogyan befolyásolja a tengerszint feletti magasság néhány időjárási tényező érvényesülését a Nagykanizsa környéki szőlőtermelésben. Régi szőlőhegyi gazdálkodás Nagykanizsa környékén. 1998.
20. *Horváth László*: Nagykanizsa és környékének fontosabb őskori és római kori régészeti lelőhelyei. 1999.
21. *Dr. Rózsa Miklós*: A kanizsai Városi Tanács igazgatási és bírói tevékenysége a vár lerombolását követő év végéig (1690—1703.). 1999.
22. *Kovács Erzsébet és Karmazin József* (szerk.): Az építészeti értékek helyi védelme. Országos konferencia Nagykanizsán, 1999. március 4. 1999. (Kiadta a Nagykanizsai Városvédő Egyesület és Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata.)

2007 JAN 26

Városi Könyvtár
Nagykanizsa

5.
Leltár 2020

